

Լիլիթ Թադևոսյան

Դատական իշխանության հանդեպ հանրային վստահության ամրապնդման հիմնահարցերը 3

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Գոռ Հովհաննիսյան

Կրկին դատվելու արգելքը (NE BIS IN IDEM) 9

Լիլիա Հակոբյան, Արմեն Սմբադյան

Ընտրական մարմինները Հայաստանի Հանրապետությունում. որոշ տեսական և գործնական հիմնահարցեր 21

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEDURE/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Արթուր Ղամբարյան, Ռաֆիկ Խանդանյան

Վարչական և քրեական դատարանների իրավասության (վարույթների ենթակայության) սահմանազատման հիմնահարցերը 32

Օքսանա Դիրանդյան

Դատարան դիմելու իրավունքի իրացման հիմնախնդիրները՝ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով 47

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Կարեն Մամիկոնյան

Վարկային պայմանագրի խախտման հետևանքները և հարցերը
ֆինանսատնտեսագիտական փորձաքննության շրջանակներում 59

Лилиана Сисакян

Проявление недобросовестной конкуренции в сфере использования
товарных знаков 68

Կարինե Ավանեսյան

Ապրանքային նշանների՝ շփոթելու աստիճան նմանությունը որոշելու
հիմնախնդիրները ՀՀ-ում 77

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ/CRIMINAL LAW AND
CRIMINOLOGY/УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ**

Մարիամ Բաղդասարյան

Մեղքը և նրա դրսևորումն առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում..... 84

Արմինե Ֆանյան

Սահմանափակ մեղսունակությունն ուղղակի դիտավորությամբ կատարվող հանցագործություններում..... 95

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Արման Հովհաննիսյան, Լևոն Պետրոսյան

Քրեական գործերով հեռակա վարույթի կիրառության հետ կապված որոշ հիմնախնդիրներ101

Միքայել Ահարոնյան

Անմեղության կանխավարկածը՝ որպես արդար դատաքննության իրավունքի հիմնարար բաղադրատարր 111

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/
THEORY OF INVESTIGATIVE ACTIVITIES/
ТЕОРИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Ազատ Բազրապյան

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության դասավանդման մեթոդական առանձնահատկությունները 117

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 122

ԼԻԼԻԹ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ
*Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի նախագահ,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր*

LILIT TADEVOSYAN
*President of the Cassation Court of the Republic of Armenia,
Honored Lawyer of the RA,
Doctor of the Science in Law, Professor*

ЛИЛИТ ТАДЕВОСЯН
*Председатель Кассационного суда Республики Армения,
заслуженный юрист РА,
доктор юридических наук, профессор*

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆԴԵՊ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՎՍՏԱՀՈՒԹՅԱՆ ԱՄՐԱՊԵՂՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

ISSUES OF STRENGTHENING OF THE PUBLIC CONFIDENCE IN THE JUDICIARY

ВОПРОСЫ УКРЕПЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ДОВЕРИЯ К СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

Անվիճելի իրողություն է այն փաստը, որ հանրային վստահությունը դատական իշխանության զարգացման առաջնային գրավականներից է:

Դատական իշխանության գործունեության վերաբերյալ ձևավորվող հանրային ընկալման ցուցիչն ուղիղ համեմատական է դատական իշխանության հեղինակության աստիճանին, հետևաբար ինչպես աշխարհի բոլոր առաջադեմ երկրներում, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունում դատական իշխանության զարգացման ռազմավարության օրակարգային հարցերից է հանրային վստահության ամրապնդումը: Այն մշտապես պահանջում է իրավունքահեն միջավայրի ձևավորմանն ուղղված գործուն միջոցների ձեռնարկում՝ ինչպես դատարավական բարեփոխումները համակարգող գործադիր և օրենսդիր իշխանության թևերի, այնպես էլ դատական իշխանության ներկայացուցիչների՝ դատավորների կողմից:

Մի շարք հեղինակավոր միջազգային կառույցներ, այդ թվում՝ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն (ԵԽՆԿ), «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (Վենետիկի հանձնաժողով), Եվրոպայի խորհրդի Կոռուպցիայի դեմ պայքարող պետությունների խումբը (ԳՐԵԿՈ), Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհուրդը (ԵԴԽԽՍ), հատուկ ուշադրություն են սևեռում դատական իշխանության հանդեպ

հանրային վստահության ամրապնդման պատշաճ գործիքակազմի մշակմանը՝ նկատի ունենալով, որ նշված խնդրի լուծումը պահանջում է մի քանի ուղղություններով համալիր և համակարգված ինստիտուցիոնալ միջոցառումների ձեռնարկում:

Նշված մոտեցումը որդեգրում են աշխարհի բազում երկրներ՝ ընդ որում՝ ինչպես ազգային, այնպես էլ միջազգային, վերաբերյալական դատական մարմինների նկատմամբ հանրային վստահության մակարդակն ըստ ամենայնի բարձրացնելու համար: Հանրային վստահության պակասորդի հաղթահարման համար, ըստ միջազգային զեկույցների, նույն մոտեցումն են որդեգրել որպես «համաշխարհային դատարան» բնորոշվող՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության Արդարադատության միջազգային դատարանը, Միջազգային քրեական դատարանը, Եվրոպական միության Արդարադատության դատարանը և այլ միջազգային դատական ատյաններ:

Ընդհանուր առմամբ, ըստ միջազգային չափանիշների, հանրային վստահության համեմատաբար բարձր մակարդակ ակնկալող դատական իշխանության մոդելը հիմնված է երեք հիմնասյուների վրա՝

- ա) անկախություն և անկողմնակալություն,
- բ) հաշվետվողականություն ու թափանցիկություն,
- գ) ողջամիտ ժամկետներում գործերի քննության իրականացում:

Թվարկված ինստիտուտների ապահովմամբ կարող է իրողություն դառնալ իրավունքի գերակայության վրա հիմնված լեգիտիմ դատական իշխանության գոյությունը, հետևաբար սույն հոդվածի շրջանակներում անդրադարձ կկատարվի դրանցից յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունների պարզաբանմանը:

Անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի քննության իրավունքը, արդար դատաքննության կարևորագույն բաղադրատարրերից է: Դատարանի անկախությունն անբաժանելիորեն կապված է դատավորի անաչառության ու անկողմնակալության հետ և արդարադատության նախապայմանն է հանդիսանում:

Դատական իշխանության և մասնավորապես դատավորների անկախության, ինչպես նաև անկողմնակալության ապահովման կայուն երաշխիքների առկայությունը ենթադրում է իրավունքահեն այնպիսի միջավայրի ձևավորում, որտեղ դատավորը գործում է որպես չեզոք երրորդ անձ կամ պետական իշխանության ներկայացուցիչների մասնակցությամբ գործերով առավել հայտնի՝ որպես միջնապատ՝ քաղաքացու և պետության միջև:

Այս առումով, ինչպես գործառնության, այնպես էլ ինստիտուցիոնալ անկախության ապահովումն անհրաժեշտ նախապայման է, որպեսզի դատավորը վստահություն ներշնչի դատական նիստերի դահլիճում ներկա գտնվող անձանց: Ավելին, ինչպես մի շարք գործերով նշել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, կարևոր է արտաքին ճնշումներից պաշտպանության երաշխիքների առկայությունը, անկախության արտաքին տպավորությունը:

Նույն մոտեցումը կիրառելի է նաև օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ չափորոշիչների վրա հիմնվող անկողմնակալության գնահատման նկատմամբ¹: Այս առումով, հատկանշական է միջազգային փաստաթղթերում, իսկ արդեն նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում օգտագործվող այն սկզբունքը, որ արդարադատություն իրականացնելիս դատավորը պարտավոր է լինել և ամենակարևորը՝ երևալ անկողմնակալ: Այս սկզբունքը մարմնավորում է դատավորի կերպարի առանցքն առ այն, որ անկողմնակալության պահանջը զուտ ձևական բնույթ չունի,

¹ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Piersack v. Belgium* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1982 թվականի հոկտեմբերի 1-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8692/79, կետ 30-րդ, *Castillo Algar v. Spain* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1998 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 28194/95, կետ 45-րդ:

այն ի ցույց է դնում դատավորի՝ որպես իրավական վեճը հանգուցալուծող արբիտրի դերը:

Այս հենասյունը հատուկ կարևորության է արժանացրել մի շարք գործերով նաև Վճռաբեկ դատարանն իր ուղենիշային որոշումներում²:

Օրինակ՝ հիմք ընդունելով դատավորի անկախության և անկողմնակալության երաշխիքները, ինչպես նաև խնդրո հարցով Վենետիկի հանձնաժողովի իրավական դիրքորոշումները, Վճռաբեկ դատարանը նախադեպային դիրքորոշում է սահմանել, որ ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից Սահմանադրական դատարան դիմելու դեպքում, երբ դատավորը նախաձեռնում է սահմանադրաիրավական վեճ, վերադաս դատական ատյանը չի կարող կասկածի տակ դնել այդ վեճի իրավաչափությունը՝ ստանձնելով Սահմանադրական դատարանի դերին բնորոշ գործառույթներ, և ստուգման ենթարկել ստորադաս դատական ատյանի՝ իրավական ակտի կարգավորման հակասահմանադրականության վերաբերյալ կասկածների հիմնավորվածությունը՝ այդ կերպ հանգեցնելով «գործառույթ-ինստիտուտ-իրավասություն» եռամիասնության շղթայի ներդաշնակության խախտման³:

Երկրորդ հենասյունը դատավորի գործունեության հաշվետվողականությունն ու թափանցիկությունն է:

Այս առումով հարկ է փաստել, որ հաճախ դատական իշխանության գործունեության արդյունավետության նկատմամբ թերահավատությունն ու վստահության պակասը պայմանավորված են լինում դատարանների գործունեության վերաբերյալ իրազեկվածության ցածր աստիճանով, մասնագիտական ճշգրիտ տեղեկատվության բացակայությամբ:

Դատական նիստերի հրապարակայնությունն ավանդաբար ընկալվել է որպես դատարանների և լայն հանրության միջև շփման միակ ձևը, ինչը հաճախ հնարավորություն չի տալիս պատկերացում կազմել այն մասին, թե ինչ ծավալի աշխատանք, ինչ քանակի իրավունքների խախտումներ են արձանագրվում և վերականգնվում դատական կարգով, ինչպիսի մարտահրավերներ են ամենօրյա ռեժիմով հաղթահարվում դատական իշխանության կողմից:

Հանրությանը դատարանների դերի և գործունեության մասին տեղեկություններ հաղորդելու գործում առանցքային է լրատվամիջոցների դերը, որոնք արտաքին դիտորդի⁴ դեր են կատարում և արդարադատությունը հասարակության շրջանում ինտեգրելու առումով նպաստում դատարանների ու հանրության միջև հուսալի կապի հաստատմանը: Օբյեկտիվ տեղեկատվություն տրամադրելու միջոցով վեր հանելով դատարանների հնարավոր թերացումները, լրատվամիջոցները կարող են նույնիսկ կառուցողական ներդրում ունենալ արդարադատության որակի բարելավման հարցում:

Դատական իշխանության հասցեին հնչող քննադատությունը կարող է արդյունավետ լինել, եթե այն առողջ է, անկողմնակալ ու կառուցողական, չի խաթարում ու չի վնասում դատական իշխանության հեղինակությունը, չի սահմանափակում նրա անկախությունն ու ինքնուրույնությունը, դատավարության մասնակիցների իրավունքներն ու շահերը:

Ձանգվածային լրատվամիջոցների հետ դատարանների փոխհարաբերությունները բարելավման խիստ կարիք ունեն: Այս առումով պետք է առօրեական դարձնել այնպիսի մշակույ-

² Տես օրինակ, *Միեր Միլիպոնյանի վերաբերյալ գործով* ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի նոյեմբերի 3-ի թիվ ԵԴ/0013/06/19 որոշումը, *Յոլակ Հովհաննիսյանի վերաբերյալ գործով* ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի թիվ ՇԴ/0041/01/15 որոշումը:

³ Տես *Ռոբերտ Քոչարյանի և մյուսների վերաբերյալ գործով* ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի մարտի 17-ի թիվ ԵԴ/0253/01/19 որոշումը, կետ 23-րդ:

⁴ Տես, *mutatis mutandis*, Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ «Արդարադատության և հասարակության մասին» թիվ 7 (2005) կարծիքը, կետ 33-րդ:

թի ձևավորումը, որը հնարավորություն կտա հասարակության իրազեկվածության աստիճանը բարձրացնել որոշակի մակարդակի:

Առաջադեմ մի շարք երկրներում լրատվամիջոցների հետ հաղորդակցման համար գործում է պատասխանատու դատավորի կամ խոսնակի ինստիտուտը՝ հանրությանը հետաքրքրող հարցերի շուրջ զանգվածային լրատվամիջոցների հետ աշխատանքը կազմակերպելու և դատական իշխանության գործունեության ու արդարադատության իրականացման գործընթացի վերաբերյալ հանրության՝ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքն արդյունավետ իրացնելու համար:

Այս ինստիտուտի ներդրումը հնարավորինս կնպաստի լրատվամիջոցներում հրապարակվող հոդվածների ու հաղորդումների բովանդակության արժանահավատության աստիճանի բարձրացմանը՝ սահմանափակելով դատական ակտերի բովանդակությունից երբեմն չբխող, և ոչ լիարժեք տեղեկատվություն պարունակող նյութի՝ հանրության շրջանում տարածման հավանականությունը:

Հարկ է ընդունել, որ դատական գործընթացի լիակատար թափանցիկությունն ապահովելը երբեմն անհնար է լինում, քանի որ այն կարող է վնասել գործի քննության արդյունավետությունն ու ներգրավված անձանց շահերը, վտանգել անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը, արդար դատաքննության իրավունքը, վարույթի բոլոր մասնակիցների անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու պահանջը: Ուստի նպատակը ոչ թե դատարանները լրատվական հարթակի վերածելն է, այլ դատական գործընթացի հնարավոր թափանցիկության ապահովման համար երկխոսություն խթանելը, ինչն անշուշտ ունի նաև կարևոր կրթական ու իրավական դաստիարակության նշանակություն:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ դատավորի գործունեության հաշվետվողականությունն ու թափանցիկությունը առավելապես արտահայտվում են դատական ակտերի պատճառաբանվածության բարձր շեմի ապահովմամբ, երբ դատավորը՝ որպես դատական իշխանության ներկայացուցիչ, դատական ակտում ներկայացնում է ոչ թե ընդհանրական, վերացական դատողություններ, այլ առարկայական, կոնկրետ հիմնավորումներ՝ իրավական պաշտպանություն հայցող անձի կողմից բարձրացված փաստարկների վերաբերյալ: Ընդ որում, ինչպես նշված է Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ դատական ակտերի որակին նվիրված կարծիքում⁵, դատական բոլոր ակտերը պետք է շարադրվեն այնպիսի պարզ ու ընկալելի լեզվով, որպեսզի կողմերը և լայն հանրությունը կարողանան հասկանալ դրանց իմաստը, ըմբռնել դրանց էությունը: Այս առումով, կարևոր է ապահովել դատական ակտերի կուռ կառուցվածքն ու մատչելիությունը՝ ինչպես իրավաբանական համայնքի ներկայացուցիչների, այնպես էլ հասարակության լայն շրջանակների համար:

Պակաս կարևոր չէ փաստել, որ թափանցիկության և հաշվետվողականության դրսևորումներից է նաև այդ ակտերի հրապարակայնացումը, բացառությամբ այն գործերի, որոնց քննությունն ընթանում է դռնփակ ռեժիմով:

Հատուկ կարևորելով թափանցիկ և հաշվետու աշխատանքը, արդեն ավանդույթ է դարձել յուրաքանչյուր տարի Վճռաբեկ դատարանի որոշումների ժողովածուների հրատարակումը, ինչն իր հերթին թափանցիկության, այդ թվում՝ կառուցողական փոխգործակցության համար մշտապես պատրաստ լինելու վկայությունն է:

Երրորդ հենասյունը ողջամիտ ժամկետում գործերի քննության ապահովումն է, որն այն

⁵ Տե՛ս, Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի՝ «Դատական ակտերի որակի մասին» թիվ 11 (2008) կարծիքը:

աստիճանի է փոխկապակցված դատական իշխանության նկատմամբ հասարակության վստահության բաղադրիչի հետ, որ դժվար է պատկերացնել այդ ցուցանիշի աճ՝ ողջամիտ ժամկետի պահանջի խախտման պայմաններում: Ընդ որում, փոխկապակցված լինելով նախորդ հենասայան հետ, հարկ է նկատի ունենալ, որ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության պահանջը երբևէ չի կարող տեղի ունենալ պակաս հաշվետվողականության և թափանցիկության ապահովման հաշվին, գործի ըստ էության քննության արդյունքում կայացված դատական ակտը կառուցելով ձևաթղթային պատճառաբանությունների վրա: Մյուս կողմից կարևոր է գործի քննության տևողությամբ «չսպառել» իրավական պաշտպանություն հայցողի իրավական հետաքրքրությունը գործի ելքի նկատմամբ:

Ողջամիտ ժամկետներում գործի քննության իրավունքը դատաքննության արդարության գնահատման առաջնային գործիքն է, որն էլ հիմք է հանդիսացել միջազգային իրավական համայնքի և միջազգային կառույցների կողմից «*ուշացած արդարադատությունը մերժված արդարադատություն է*» կարգախոսը որդեգրելուն: Այդ մասին նշել է նաև Վճռաբեկ դատարանը՝ *Լիլիթ Վարդանյանի և Ջարինե Այվազյանի վերաբերյալ գործով* առաջին անգամ արձանագրելով տուժողի՝ արդար դատաքննության իրավունքի խախտման փաստը⁶:

Այսպիսով, ամփոփելով ներկայացված առանցքային երեք հիմնասայունների վերաբերյալ մոտեցումները, նշենք որ դրանց շուրջ է պտտվում դատական իշխանության նկատմամբ հանրային վստահության շրջագիծը: Պետք է արձանագրել, որ նշված երեք ինստիտուտները կազմում են հանրային վստահության ապահովման առանցքն ու շարժիչ ուժը: Այս առումով հատուկ խնդիր ունի նաև Վճռաբեկ դատարանը՝ որպես բարձր դատարան:

Մեր տեսլականն է Հայաստանի Հանրապետությունում կանխատեսելի արդարադատության հայեցակարգի զարգացմամբ ձևավորել իրավունքահեն միջավայր, որն իր անգնահատելի նպաստն է բերելու դատական իշխանության նկատմամբ հասարակության վստահության ամրապնդման գործում:

Սակայն, քննարկվող հարցով պակաս կարևոր նշանակություն չունի նաև համակարգակառուցվածքային միջոցառումների ձեռնարկումն այնպիսի լրացուցիչ գործոնների զարգացման ուղղությամբ, ինչպիսիք են՝ հասարակության իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացման աշխատանքների կազմակերպումը, քաղաքացի-դատարան երկխոսության իրավական մշակույթի ձևավորումն ու խթանումը, դատարանի՝ որպես պետական հաստատության նկատմամբ հարգանքի՝ ըստ ամենայնի արմատավորումը:

Մյուս կողմից, կարևոր է նաև պրոֆեսիոնալ, որակական բարձր չափանիշներին համապատասխանող կադրերի պատրաստման գերխնդիրը: Այս առումով պետք է մշտապես ի գիտություն ընդունել այն փաստը, որ դատավորների թեկնածուների պատրաստումը հիմնված չէ զուտ մասնագիտական գիտելիքների ստուգման վրա, այն պահանջում է մարդկային բարձր որակական հատկանիշների, կենսափորձի առկայություն, որի պայմաններում միայն կարող է խոսք գնալ դատավորի պաշտոնը զբաղեցնող անձի հանդեպ վստահության ձևավորման մասին:

Կրելով իրավունքի գերակայության ապահովման առաքելությունը՝ դատավորները հասարակությունում արդարադատության իրականացման որակական ցուցանիշների էությունն ու բովանդակությունը արտացոլող անձինք են: Ուստի, թե՛ իրավաբանական համայնքը՝ ի դեմս մասնագիտական կառույցների, այդ թվում՝ Վճռաբեկ դատարանի, թե՛ շահագրգիռ այլ

⁶ Տե՛ս *Լիլիթ Վարդանյանի և Ջարինե Այվազյանի վերաբերյալ գործով* ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի սեպտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱԲԴ/0016/01/14 որոշումը:

մարմինները, պետք է ամենօրյա գործունեությամբ ուշադրության կենտրոնում պահեն այս օրակարգային հարցերը և իրավունքահեն միջավայրի ձևավորմամբ իրենց զգալի ներդրումն ունենան դատական իշխանություն-հասարակություն կառուցողական փոխգործակցության մշակույթի զարգացման գործում:

Annotation. Emphasizing the importance of ensuring and strengthening of the public confidence in the judiciary, in the framework of this article, the author considered its three components of the basis: the independence and impartiality of the judiciary, accountability and transparency, as well as the requirement to consider cases within a reasonable time. Referring also to the legal positions of the RA Court of Cassation on the institutions under discussion, the author emphasized that the vision of the highest court is to form a law-based environment with the development of the concept of predictable justice in the Republic of Armenia, which will make an invaluable contribution to strengthening public confidence in the judiciary.

Аннотация. Подчеркивая важность обеспечения и укрепления общественного доверия к судебной власти, в рамках настоящей статьи автор рассмотрел ее три составляющие основы: независимость и беспристрастность судебной власти, подотчетность и прозрачность, а также требование рассмотрения дел в разумные сроки. Ссылаясь также на правовые позиции Кассационного суда РА по обсуждаемым институтам, автор констатировал, что видение высшей судебной инстанции состоит в том, чтобы с развитием концепции предсказуемого правосудия в Республике Армения, сформировать основанную на праве среду, которая внесет неоценимый вклад в деле укрепления доверия общества к судебной власти.

Բանալի բառեր - Վճռաբեկ դատարան, բարձրագույն դատական արյան, դատական իշխանության անկախություն, դատավորի գործունեության հաշվեվրվողականություն և թափանցիկություն, անկողմնակալություն, հանրային վստահություն, գործերի քննության ողջամիտ ժամկետներ:

Key words: Cassation Court, highest court, judicial independence, accountability and transparency of the judiciary, impartiality, public confidence, reasonable time of proceedings.

Ключевые слова: Кассационный суд, высшая судебная инстанция, независимость судебной власти, подотчетность и прозрачность деятельности суда, беспристрастность, общественное доверие, разумные сроки рассмотрения дел.

Թաղևոսյան Լ. - Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի նախագահ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, էլ. հասցե՝ l.z.tadevosyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 19.07.2022 թ., տրվել է գրախոսության 19.07.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

ԳՈՐ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հագենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր (Բեռլին), կառավարման գիտությունների մագիստրոս (Շպայեր)

GOR HOVHANNISYAN

Associate Professor at the Chair of German and European Constitutional and Administrative Law, as well as International Law at the University of Hagen, Attorney-at-law, Member of the Saxon Bar Association, Doctor of Laws (Berlin), Master of Administrative Sciences (Speyer)

ГОР ОГАНЕСЯН

Доцент кафедры немецкого и европейского конституционного и административного права, а также международного права в Университете Хагена, Адвокат, член Саксонской коллегии адвокатов, Доктор юридических наук (Берлин), магистр административных наук (Шпайер)

ԿՐԿԻՆ ԴԱՏՎԵԼՈՒ ԱՐԳԵԼՔԸ (NE BIS IN IDEM)

PROHIBITION OF DOUBLE JEOPARDY (NE BIS IN IDEM)

ЗАПРЕТ НА ПОВТОРНОЕ ОСУЖДЕНИЕ (NE BIS IN IDEM)

I. Ներածություն

Եթե պարզվում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը սխալ է, ապա պետք է պատասխանել այն հարցին, թե արդյոք կարող է կրկին քրեական հետապնդում հարուցվել: Հարցի պատասխանը կախված է դատավճռի նյութական օրինական ուժի ծավալից, որը կարելի է ձևակերպել նաև «կրկնակի դատապարտման արգելք»¹ կամ «*ne bis in idem crimen judicetur*» հասկացություններով²:

¹ Գերմանական քրեական դատավարությունում գործածական է «*Strafklageverbrauch*» հասկացությունը, որը բառացի թարգմանությամբ նշանակում է «քրեական հայցի սպառում»:

² Այս սկզբունքն առկա է եղել դեռևս մ.թ.ա. 5-րդ դարի ատտիկական իրավունքում: Տես *Liebs*, ZRG RA 84 (1967), 104; *Landau*, ZRG KA 56 (1970), 124; *Schwarplies*, Die rechtsgeschichtliche Entwicklung des Grundsatzes ne bis in idem im Strafprozess, 1976; *Rüping*, in: BK GG, Art. 103 III Rn. 1ff. (1982); *Sellert*, in: Erler/Kaufmann (Hrsg.), Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, Bd. III, 1984, Sp. 940 ff.

Օրինակ, առանձին դեպքերում կարող է անհրաժեշտություն ծագել պարզելու, թե մի հանցանքի համար դատապարտվելուց հետո կարող է արդյոք մեղադրյալը քրեական հետապնդման ենթարկվել ուրիշ հանցանքների համար: Այդ ընթացքում պետք է պատասխանել նաև այն հարցին, թե ինչպես պետք է վարվի քրեական հետապնդման մարմինը դատավարության տարբեր փուլերում, եթե կիրառելի է «*ne bis in idem*» սկզբունքը, և ինչ նախապայմաններ ունի այդ սկզբունքը: Այստեղ հատկապես կարևոր է «արարք» հասկացությունը: Եվ հենց այդ պատճառով սույն հոդվածը կրկին դատվելու արգելքի սկզբունքի համատեքստում լուսաբանում է «արարք» հասկացության նշանակությունը և դրա հետ կապված դատավարական առանձնահատկությունները՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հայկական իրավունքում այդ հասկացության մասին կա հիմնովին սխալ պատկերացում:

II. Սկզբունքի իրավական կարգավորումը, գործառույթը և ներգործությունը

«*Ne bis in idem*» սկզբունքը կարգավորված է ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասում³ և ՀՀ ՔրԴՕ⁴ 25-րդ հոդ. 1-ին մասում⁵: Երկու նորմերն իրենց **նպատակով** միմյանցից չեն տարբերվում: Նրանք տարբերվում են իրենց **բառացի տեքստով**: Մինչ ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասում առաջին պլան է մղվում դատավարական ընթացակարգային տեսանկյունը, ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասը շեշտում է արարքի նույնությունը: *Ne bis in idem* սկզբունքը գործում է նաև միջազգային քրեական իրավունքում (տես Միջազգային քրեական դատարանի ստատուտի 20-րդ հոդվածը)⁶, ինչպես նաև ամրագրված է ՄԻԵԿ-ին կից 7-րդ արձանագրության⁷ 4-րդ հոդ. 1-ին մասում (այդ մասին մանրամասն տես **IV**. կետը):

Սկզբունքի գործառույթն «իրավական անվտանգություն և իրավական խաղաղություն» հաստատելն է. անհատը պետք է պաշտպանված լինի միևնույն փաստական հանգամանքների համար «դատական կարգով կրկին հետապնդման ենթարկվելուց»⁸: Հետևաբար, այս կարգավորման հետևանքն իրավական անվտանգության առաջնությունն է՝ ի վնաս նյութական արդարության⁹: Սկզբունքը երաշխավորում է քրեական արդարադատության հաշվարկելիությունը և անհատին պաշտպանում է կամայական քրեական հետապնդումից¹⁰:

Որպես ազգային իրավունքի նորմեր՝ ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասը և ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասը վերաբերում են սուկ ներպետական դատավարություններին: Այս հանգամանքն իրավացիորեն ընդգծված է ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասի տեքստում՝ «ոչ ոք չպետք է **Հայաստանի Հանրապետության իրավագործության շրջանակներում** կրկին դատվի» նույն արարքի համար:

Կրկին դատվելու արգելքը քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք է (տես ՀՀ ՔրԴՕ 12-րդ հոդ. 1-ին մասի 3-րդ կետը) և պետք է ի պաշտոնե (= առանց կողմի միջնորդության) հաշվի առնվի դատավարության յուրաքանչյուր փուլում¹¹: Դրանից բխող հետևանքները կախված են քրեական դատավարության փուլից:

³ «Ոչ ոք չի կարող կրկին դատվել նույն արարքի համար»:

⁴ Խոսքը 2021 թ. հունիսի 30-ին ընդունված նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի մասին է, որն ուժի մեջ կմտնի այս տարվա հուլիսի 1-ին:

⁵ «Ոչ ոք չպետք է ՀՀ իրավագործության շրջանակում կրկին դատվի կամ պատժվի այն արարքի համար, որի համար նա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով արդարացվել կամ դատապարտվել է»:

⁶ Այդ մասին տես *Ambos*, Internationales Strafrecht, 2018, § 7 Rn. 6f.

⁷ Վավերացվել է ՀՀ ԱԺ 2002 թ. մարտի 20-ի N Ն-264-2 որոշմամբ:

⁸ BVerfGE 56, 22 (31).

⁹ Karpenstein/Mayer/Sinner, 2022, ZP VII Art. 4 Rn. 1.

¹⁰ Kadelbach in Dörr/Grote/Marauhn, EMRK/GG Konkordanzkommentar, 2013, Kap. 29. Rn. 6.

¹¹ Kindhäuser/Schumann, StrafProzR, 2019, § 25 Rn. 11, Schroeder/Verrel, StrafProzR, 2017, § 11 Rn. 57.

Գործի մինչդարձական վարույթում դատախազը ՀՀ ՔրԴՕ 196-րդ հոդ. 1-ին մասի հիման վրա որոշում է կայացնում հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին՝ ՀՀ ՔրԴՕ 12-րդ հոդ. 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով: Նախնական դատախազի փուլում դատարանը ՀՀ ՔրԴՕ 315-րդ հոդ. 1-ին մասի հիման վրա որոշում է կայացնում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և վարույթը կարճելու մասին՝ կրկին ՀՀ ՔրԴՕ 12-րդ հոդ. 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով:

III. Սկզբունքի նախապայմանները

Նույն արարքի համար կրկին դատվելու արգելքի սկզբունքի նախապայմաններն անմիջականորեն բխում են ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասից և ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասից: Դրանք արգելում են, որ անձը կրկին դատվի նույն արարքի համար, այսինքն՝ նորից հետապնդվի կամ պատժվի այն արարքի համար, որի համար նա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով արդարացվել կամ դատապարտվել է: Եվ այստեղ չափազանց կարևոր նշանակություն ունի «արարք» հասկացությունը:

1. Արարքը դատավարական իմաստով

Համալսարանում քրեական իրավունքի դասընթացի շրջանակում ուսանողներն «արարք» հասկացության հետ առնչվում են հանցագործության հասկացությանը ծանոթանալիս, որի ներքո հասկանում են որևէ գործողություն կամ անգործություն, որը պատժի սպառնալիքով արգելված է քրեական օրենսգրքով (տես ՀՀ ՔրԴՕ¹² 16-րդ հոդ. 1-ին մասը և 18-րդ հոդ. 1-ին մասը): Դա արարքի հասկացությունն է նյութական քրեական իրավունքի իմաստով:

Քրեական դատավարության դասընթացի շրջանակում դասախոսները, ցավոք, մեր ուսանողներին չեն բացատրում, որ «արարք» հասկացությունը ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասում և ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասում (ու ՔրԴՕ այլ հոդվածներում) գործածված է դատավարական իրավունքի իմաստով, և, հետևաբար, նույնական չէ նյութաիրավական արարքի հասկացությանը: Եվ այդ տարբերությունը վճռորոշ նշանակություն ունի կրկին դատվելու արգելքի սկզբունքը ճիշտ հասկանալու և ճիշտ կիրառելու համար:

ա) Սահմանումը և չափանիշները

Քրեական գործով դատավճռի առարկա է, այլնի թվում, «մեղադրյալին վերագրվող արարքը» (ՀՀ ՔրԴՕ 348-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին կետ): Ըստ այդմ՝ ելակետը մեղադրական եզրակացությունում նշված արարքն է: Դրան համապատասխան՝ մեղադրական եզրակացությանը նվիրված 202-րդ հոդվածի 5-րդ մասը պահանջում է մեղադրական եզրակացության մեջ շարադրել անձին «մեղսագրվող արարքի իրավական գնահատականը», այսինքն՝ մեղադրական եզրակացությունը պետք է նշի մեղադրյալին մեղսագրվող արարքը:

Որ դատարանի քննությանը ենթակա արարքը պիտի նշվի քրեական հետապնդման մարմնի կողմից, իր հերթին ՀՀ ՔրԴՕ 310-րդ հոդ. 2-րդ մասում ամրագրված մեղադրանքի սկզբունքի արտահայտություն է, ըստ որի՝ դատարանը ոչ թե իր նախաձեռնությամբ է սկսում քննել քրեական գործեր, այլ միայն ի պատասխան դատախազության կողմից ներկայացված քրեական գործի: Մեղադրանքի սկզբունքն ասացվածքի ձևով արտացոլված է «Որտեղ չկա հայցվոր, այնտեղ չկա դատավոր» արտահայտության մեջ¹³:

Այսպիսով, դատարանի կողմից հետազոտման ենթակա է դատախազության կողմից ներկայացվող մեղադրական եզրակացության մեջ նշված արարքը: Որ դատավարական

¹² Խոսքը 2021 թ. մայիսի 5-ին ընդունված նոր քրեական օրենսգրքի մասին է, որն ուժի մեջ կմտնի այս տարվա հուլիսի 1-ին:

¹³ Säu BeckOK StPO/Beukelmann, StPO, 37. Ed. 01.01.2022, § 151 Rn. 1: «Wo kein Kläger, da kein Richter»:

արարքի հասկացության դեպքում խոսքը փաստական հանգամանքների, այլ ոչ թե դրանց իրավական գնահատականի հստակ ուրվագծման մասին է, արդեն անմիջականորեն բխում է ՀՀ ՔրԴՕ 348-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին և 3-րդ կետերից, ըստ որոնց՝ դատարանի դատավճիռը տարածվում է միայն մեղադրական եզրակացությունում նշված **փաստական հանգամանքների (արարքի)** և մեղադրական եզրակացությամբ դրա կատարման մեջ մեղադրվող անձի վրա:

Կարճ ասած, թե որ իրադարձությունը պիտի քննվի դատարանի կողմից, որոշվում է մեղադրական եզրակացությամբ, իսկ թե իրավական տեսանկյունից ինչպես պիտի գնահատվի այդ իրադարձությունը, որոշում է միայն դատարանը:

Ըստ ընդունված **սահմանման**¹⁴՝ դատավարական իմաստով արարքն առկա է, «երբ բազմաթիվ դեպքեր այնպես են միմյանց շաղկապված, որ դրանց առանձին գնահատումը տարբեր վարույթներում կլինի մեկ միասնական իրադարձության անբնական մասնատում»¹⁴:

Քրեական դատավարության առարկան կազմող այս իրադարձության, այն է՝ **դատավարական արարքի** ներքո պետք է հասկանալ այն մեկ միասնական պատմական դեպքը, որը տարբերվում է մյուս նման կամ միատեսակ դեպքերից, և որի շրջանակում մեղադրյալը ենթադրաբար իրականացրել է **մեկ կամ մի քանի քրեական հանցակազմ**¹⁵: Ընդ որում՝ այդ «միասնական պատմական դեպքը» սահմանափակված չէ անձի այն վարքով, որը քրեական հետապնդման մարմինը բառացիորեն գնահատել է իբրև քրեորեն պատժելի արարք, այլ ներառում է «մեղադրյալի ամբողջ վարքը, որքանով այն, ըստ ընդհանուր կենսափորձի, քրեական հետապնդման մարմնի կողմից նշված պատմական դեպքի հետ միասին կազմում է մի միասնական իրադարձություն»¹⁶:

Դատավարական արարքի կոնկրետացման չափանիշներ կարող են լինել հանցագործության կատարման տեղը, ժամանակը և օբյեկտը¹⁷, ինչպես նաև հանցագործի դիտավորությունը՝ իբրև լրացուցիչ նորմատիվ չափանիշ¹⁸:

բ) Սահմանազատումը նյութական արարքի հասկացությունից

Վերոգրյալից բխում է, որ դատավարական իրավունքում գործածվում է արարքի մեկ ուրիշ հասկացություն, որը նույնական չէ նյութական քրեական իրավունքում արարքի հասկացությանը: Եթե (հանցավոր) արարքը նյութաիրավական իմաստով առկա է արդեն այն ժամանակ, երբ հաստատված է, որ հանցագործն իրականացրել է մի որոշակի հանցակազմի բոլոր հատկանիշները, ապա դատավարական արարքի հասկացությունը նկատի ունի մի ընդհանուր իրադարձություն, որը ներկայանում է իբրև մեկ միասնական պատահար և այդ պատճառով չպիտի արհեստականորեն մասնատվի, այլ պիտի ենթարկվի միասնական գնահատման¹⁹:

Այս երկու արարքների սահմանազատման համար ձևավորվել է մի ընդհանուր բանաձև, ըստ այն չափանիշի, թե արդյոք անձի վարքը նյութաիրավական իմաստով պետք է գնահատել իբրև հանցագործությունների **իդեալական համակցություն** (ՀՀ ՔրՕ 53-րդ հոդ. 1-ին մասի

¹⁴ BGHSt 41, 385 (388); 43, 252 (255); BGH, wistra 2002, 154 (155); StV 2007, 286 (287).

¹⁵ BGH NStZ 2019, 428 (429); NZWiSt 2020, 195 (198); NStZ-RR 2020, 377 (378).

¹⁶ BGH NStZ 2019, 428 (429); NZWiSt 2020, 195 (198 f.); NStZ-RR 2020, 377 (378).

¹⁷ Beulke/Swoboda, StrafProzR, 2020, Rn. 786.

¹⁸ BGH, NStZ 2019, 428 (429); NStZ 2020, 46; NZWiSt 2020, 195 (199); NStZ-RR 2020, 377 (378); Beulke/Swoboda, StrafProzR, 2020, Rn. 792; Putzke/Scheinfeld, StrafProzR, 2020, Rn. 105; քննադատաբար Volk/Engländer, Grundkurs StPO, 2018, § 13 Rn. 16 f.:

¹⁹ Bechtel, JA 2022, 199.

1-ին տարբերակ²⁰), թե **ռեալ համակցություն²¹** (ՀՀ ՔրՕ 53-րդ հոդ. 1-ին մասի **2-րդ տարբերակ²²**): Հիշեցնենք, որ ՀՀ ՔրՕ 53-րդ հոդ. 1-ին մասում «արարք» հասկացությունը գործածված է ՀՀ ՔրՕ 18-րդ հոդ. 1-ին մասում նկարագրված նյութաիրավական իմաստով:

Եթե կատարվել են երկու կամ ավելի հանցագործություններ մեկ (նյութաիրավական) արարքով, այսինքն՝ դրանք գտնվում են իդեալական համակցության մեջ, ապա սկզբունքորեն առկա կլինի նաև մեկ արարք դատավարական իմաստով²³: Ռեալ համակցության դեպքում, որպես կանոն, առկա են բազմաթիվ արարքներ նաև դատավարական իմաստով²⁴: Ավելի պարզ՝ *իդեալական համակցություն = մեկ դատավարական արարք = ne bis in idem* և, հակառակը, *ռեալ համակցություն = մի քանի դատավարական արարքներ ≠ ne bis in idem*:

Օրինակ: Տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից հարբած վիճակում տրանսպորտային միջոց վարելը (ՀՀ ՔրՕ 344-րդ հոդ. 1-ին մաս) այդ ընթացքում կատարված ավազակության (ՀՀ ՔրՕ 252-րդ հոդ. 1-ին մաս) և սեռական բնույթի հանցագործությունների (ՀՀ ՔրՕ 27-րդ գլուխ) հետ կազմում է մեկ միասնական պատմական իրադարձություն, ուստի այդ բոլոր հանցագործությունները միասին **մեկ արարք** են դատավարական իմաստով²⁵: Մեկ միասնական պատմական իրադարձություն ու, հետևաբար, մեկ դատավարական արարք է առկա նաև այն ժամանակ, երբ տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունք չունեցող հանցագործը 2020 թ. փետրվարի 20-ին առանց թույլտվության վերցնում է ընկերուհու մեքենան, դրանով Գերմանիայից մեկնում է Շվեյցարիա, այնտեղ մի բանկում ատրճանակով սպառնում է բանկի աշխատակցին, մի քանի հազար շվեյցարական ֆրանկ է խցկում իր պայուսակը, կրկին նստում է մեքենան ու երեկոյան վերադառնում²⁶: Մեկ դատավարական արարք է առկա նաև, երբ հարբած մեքենա վարելիս զինված հանցագործը միաժամանակ թմրանյութեր է տեղափոխում և վաճառում դրանք²⁷: Նշված բոլոր դեպքերում օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով միայն ՀՀ ՔրՕ 344-րդ հոդ. 1-ին մասով դատապարտվելուց հետո բացառվում է անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը ավազակության, բանկ թալանելու, ապօրինի զենք կամ թմրանյութեր պահելու կամ տեղափոխելու համար: Քանի որ մի քանի հանցագործություններ միասին կազմում են ընդամենը մեկ արարք, որի համար անձն արդեն դատապարտվել է, ուստի չի կարելի նրան կրկին դատել այդ նույն արարքի համար, ինչքան էլ, որ այդ արարքի մեջ մտնող ուրիշ հանցագործությունների համար նա պատասխանատվության չի ենթարկվել: Հենց սա է *ne bis in idem* սկզբունքի ամբողջ իմաստը:

գ) Հատուկ դեպքեր

աա) Կազմակերպական հանցագործությունները

Վերևում նշված ընդհանուր բանաձևը, որ իդեալական համակցության դեպքում առկա է նաև մեկ արարք դատավարական իմաստով, չի գործում հանցավոր կազմակերպություններ

²⁰ «... միևնույն անձի կողմից **մեկ արարքով** երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը»:

²¹ BGH NStZ 2020, 691 (692); NStZ-RR 2020, 172 (174); BeckOK StPO/Eschelbach, 42. Ed. 01.10.2022, § 264 Rn. 8; Engländer, Examinatorium StPO, 10. Aufl. 2020, Rn. 276.

²² «... միևնույն անձի կողմից **մեկից ավելի արարքներով** երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը»:

²³ BGHSt, NStZ 2019, 354 (356); 2020, 235 (236); BGH StV 2021, 795 (796); Beulke/Swoboda, Strafprozessrecht, 2020, Rn. 787; KK-StPO/Ott, Karlsruher Kommentar zur StPO, 2019, § 264 Rn. 11.

²⁴ BVerfGK, BeckRS 2006, 22726; BGHSt, NJW 2019, 1470 (1471); Heger/Pohlreich, StrafProzR, 2018, Rn. 179; Roxin/Schünemann, StrafVerfR, 2017, § 20 Rn. 12.

²⁵ BGH NStZ 1984, 135.

²⁶ BGH NStZ 1996, 41.

²⁷ BGH StV 2013, 141.

ստեղծելու, ղեկավարելու կամ դրանց մասնակցելու հետ կապված հանցագործությունների (օրինակ՝ ՀՀ ՔրՕ 311-րդ, 312-րդ, 318-րդ, 319-րդ, 320-րդ, 321-րդ, 323-րդ, 324-րդ հոդվածների) կամ տևող հանցագործությունների դեպքում:

Օրինակ, խնդրահարույց կարող է լինել այն դեպքը, երբ անձը դատապարտվում է հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելու համար (ՀՀ ՔրՕ 319-րդ հոդ. 1-ին մաս), և դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո միայն պարզվում է, որ նա կատարել է նաև սպանություն (ՀՀ ՔրՕ 155-րդ հոդ.) այդ կազմակերպությանը մասնակցելու ընթացքում: Այստեղ հարց է ծագում, թե արդյոք կրկին դատվելու արգելքի սկզբունքը բացառում է նրա նկատմամբ սպանության մասով քրեական հետապնդումը:

Հարցին ճիշտ պատասխանելու համար կարևոր է, թե արդյոք հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելն ու այդ ընթացքում սպանություն կատարելը մեկ դատավարական արարք են: Գերմանական դատական պրակտիկան նախկինում կարծում էր, որ այստեղ առկա է մեկ արարք ինչպես նյութական, այնպես էլ դատավարական իմաստով, ուստի գործում է *ne bis in idem* սկզբունքը. սպանության համար անձին դատապարտելը բացառվում է²⁸: Ավելի ուշ Գերմանիայի Դաշնային գերագույն դատարանը թեև հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելու և սպանության միջև շարունակում էր տեսնել իդեալական համակցություն, բայց՝ երկու արարք դատավարական իմաստով²⁹: Այս այսպես կոչված *դատավարական լուծմանը* մինչև այսօր հետևում է գիտական գրականության մի մասը³⁰: Նորագույն դատական պրակտիկան, հակառակը, առաջարկում է *նյութահրավական լուծում*, ըստ որի՝ հանցավոր կազմակերպությանը մասնակցելու և այդ ընթացքում մեկ այլ հանցանք կատարելու միջև առկա է ռեալ համակցություն, ուստի՝ երկու արարք դատավարական իմաստով³¹:

բբ) Տևող հանցագործությունները

Տևող հանցագործությունների ներքո հասկացվում են այնպիսիք, որոնց դեպքում օրենքով նկարագրված արարքի կատարմամբ առաջացած վիճակը պահպանվում է տևական ժամանակ: Տևող հանցագործությունը *դադարում է* այդ վիճակն առաջանալով և *ավարտվում է* այդ վիճակի վերացմամբ³² (տե՛ս տևող հանցագործության դժվար հասկանալի սահմանումը ՀՀ ՔրՕ 3-րդ հոդ. 24-րդ կետում): Տևող հանցագործությունների (օր.՝ տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից հարբած վիճակում տրանսպորտային միջոց վարելու (ՀՀ ՔրՕ 344-րդ հոդ. 1-ին մաս), ապօրինի կերպով զենք պահելու կամ կրելու (ՀՀ ՔրՕ 335-րդ հոդ. 1-ին մաս)) դեպքում տրամաբանական է այդ ընթացքում կատարված մեկ այլ հանցագործության հետ իդեալական համակցությունը: Բայց տևող հանցագործությունների առնչությամբ նույնպես գերմանական դատական պրակտիկան այսօր ընդունում է *ռեալ* համակցության առկայություն, երբ բացի միաժամանակությունից հանցագործությունների միջև ոչ մի ներքին կապ չկա³³: Այդ պատճառով արդյունքում պետք է ելնել երկու դատավարական արարքի առկայությունից³⁴: Հակառակը, եթե մեկն ապօրինաբար թմրանյութեր է պահում մոտը ու հետո թմրանյութերի բացահայտումը խոչընդոտելու համար մարմնական վնասվածք հասցնում ուրիշին, ապա առկա է ներքին պայմանական կապ երկու

²⁸ RGSt 70, 26 (30 f.).

²⁹ BGHSt 29, 288 (293 f.); 48, 153 (161).

³⁰ *Beulke/Swoboda*, StrafProzR, 2020, Rn. 792.

³¹ BGHSt, NJW 2019, 1470 (1471); NJW 2016, 657; նաև *Puppe*, JZ 2016, 473 (480); NK-StGB/*Puppe*, 2017, § 52 Rn. 48.

³² *Rengier*, Strafrecht Allgemeiner Teil, 2021, § 10 Rn. 20.

³³ BGH, NStZ 2004, 694 (695); OLG Celle, BeckRS 2020, 20281; OLG Zweibrücken, BeckRS 2017, 129151.

³⁴ BGHSt, NJW 2019, 1470 (1471); NJW 2016, 657 (659); OLG Celle, BeckRS 2020, 20281.

հանցագործությունների միջև: Այստեղ առկա է մեկ արարք նյութական ու, հետևաբար, նաև դատավարական իմաստով³⁵:

Եթե հետևենք Գերմանիայի Գերագույն դատարանի *նյութաիրավական* լուծմանը, ապա հանցավոր կազմակերպությունների հետ կապված և տևող հանցագործությունների դեպքում նույնպես հարցը լուծվում է վերոհիշյալ ընդհանուր բանաձևով, այնպես որ վերևի օրինակում անձը հետո կարող է դատապարտվել նաև սպանության համար, քանի որ երկու հանցագործությունները գտնվում են ռեալ համակցության մեջ:

զգ) Անբնական մասնատումը

Ընդհանուր այն կանոնից, ըստ որի՝ ռեալ համակցության դեպքում, որպես կանոն, առկա են նաև մի քանի ինքնուրույն արարքներ դատավարական իմաստով, կարող են կրկին շեղումներ լինել, երբ նյութական իրավունքի նկատառումներով պետք է ելնել *ռեալ* համակցության առկայությունից, բայց տեղի ունեցածը, այնուամենայնիվ, հանդես է գալիս իբրև մեկ միասնական պատմական իրադարձություն, ուստի պիտի գնահատվի իբրև *մեկ արարք* դատավարական իմաստով:

Օրինակ: Տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից մեքենա վարելիս հարբածության պատճառով տեղի է ունենում բախում մի հեծանվորդի հետ, որն անզգայացած վիճակում մնում է գետնին ընկած (արարքի որակումը՝ ՀՀ ՔրՕ 342-րդ հոդ. 1-ին մաս, 344-րդ հոդ. 1-ին մաս, 53-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին տարբերակ = *իդեալական համակցություն*): Վարորդը մի պահ կանգ է առնում, բայց նորից շարունակում է երթը, որպեսզի ոչ ոք չտեսնի, որ ինքը կապ ունի վթարի հետ: Նա այդ պահին հնարավոր է համարում, որ շտապ բուժօգնություն չկանչելու դեպքում հեծանվորդը կմահանա, բայց վերջին հաշվով համաձայն է դրան: Հեծանվորդը, սակայն, չի մահանում, քանի որ անցորդները փրկում են նրան (արարքի որակումը՝ ՀՀ ՔրՕ 155-րդ հոդ. 1-ին մաս, 44-րդ հոդ. 1-ին մաս, 18-րդ հոդ. 2-րդ մաս, 344-րդ հոդ. 1-ին մաս, 53-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին տարբերակ = *իդեալական համակցություն*): **Հիմա ուշադրություն.** թեև մինչև կանգ առնելը կատարված հանցանքները³⁶ վթարից հետո կանգ առնելու (= ժամանակավոր դադարի) ու դրանից հետո երթը շարունակելու վերաբերյալ նոր դիտավորություն ձևավորելու պատճառով ՀՀ ՔրՕ 53-րդ հոդ. 1-ին մասի **2-րդ տարբերակի** ուժով երթը շարունակելուց հետո կատարված հանցանքների³⁷ հետ գտնվում են **ռեալ համակցության** մեջ, բայց առկա է միայն **մեկ արարք** դատավարական իմաստով (բարդ միտք է, խնդրում են նորից կարդա): Վթարը և դրանից հետո երթը շարունակելը մեկ միասնական պատմական իրադարձություն են, որոնք նաև, ըստ տեղի ու ժամանակի են գտնվում սերտ կապի մեջ, ու էապես վերաբերում են նույն իրավական բարիքին (հեծանվորդին), ուստի երկու խումբ հանցագործություններին իրավական գնահատական տալը տարբեր վարույթներում կնշանակի դրանց արհեստական մասնատում:

Նույնը վերաբերում է այն դեպքին, երբ մեղադրյալը հրկիզում է գույքը՝ դրա վնասվածքի դիմաց խարդախությամբ ապահովագրական հատուցում ստանալու նպատակով³⁸:

³⁵ OLG Celle, BeckRS 2020, 20281.

³⁶ ՀՀ ՔրՕ 342-րդ հոդ. 1-ին մասը (ճանապարհային երթևեկության անվտանգությունն ապահովող կանոնները խախտելը, որը մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառել է ծանր վնաս) և 344-րդ հոդ. 1-ին մասը (տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից հարբած վիճակում տրանսպորտային միջոց վարելը):

³⁷ ՀՀ ՔրՕ 155-րդ հոդ. 1-ին մասը, 44-րդ հոդ. 1-ին մասը, 18-րդ հոդ. 2-րդ մասը (անգործությամբ սպանության փորձը) և 344-րդ հոդ. 1-ին մասը (տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից հարբած վիճակում տրանսպորտային միջոց վարելը):

³⁸ BGH, wistra 2002, 154 (155); StV 2007, 286 (287); *Beulke/Swoboda*, StrafProzR, 2020, Rn. 789.

Բերված օրինակներում առկա է բացառություն ընդհանուր այն կանոնից, ըստ որի՝ ռեալ համակցության դեպքում, որպես կանոն, առկա են նաև մի քանի ինքնուրույն արարքներ դատավարական իմաստով: Օրինակներում առկա է միայն մեկ արարք դատավարական իմաստով, թեև նյութական իրավունքի տեսանկյունից ունենք ռեալ համակցություն:

2. Ներառված արարքները

ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասը պարզապես պահանջում է անձին կրկին չդատել նույն արարքի համար: ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասը պահանջում է անձին կրկին չդատել կամ չպատժել միայն այն արարքի համար, «որի համար նա օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով արդարացվել կամ դատապարտվել է»:

ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասի տեքստից ակնհայտ է, որ դրանում ամրագրված *ne bis in idem* սկզբունքը ներառում է միայն հանցագործությունները, այսինքն՝ այն արարքները, որոնք նախատեսված են ՀՀ ՔրԴՕ-ում, քանի որ միայն այդ արարքների համար անձը կարող է դատապարտվել կամ արդարացվել **դատավճռով**: Ուստի ներառված չեն կարգապահական կամ մասնագիտական-իրավական սանկցիաները³⁹, օրինակ՝ գործատուի կողմից հանցագործության կապակցությամբ պետական ծառայողների և զինվորների նկատմամբ կիրառվող սանկցիաները կամ փաստաբանների նկատմամբ կիրառվող սանկցիաները՝ ըստ նրանց մասնագիտական իրավունքի նորմերի (տես ՀՀ ՓաստՕ 39.9-րդ հոդ.): Այդ տույժերը չեն խոչընդոտում նույն արարքի համար անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում սկսելուն:

Նույնը վերաբերում է նաև վարչական իրավախախտումների համար նշանակված տույժերին: Հետևաբար, մի արարքի համար վարչական տույժ նշանակելը չի բացառում հետագայում այդ նույն արարքի համար քրեական պատասխանատվությունը:

Ասվածը կոնկրետացված է ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 6-րդ մասում, ըստ որի՝ նույն արարքի համար անձի նկատմամբ վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվության՝ պատժին համարժեք միջոց կիրառված լինելու դեպքում նրա նկատմամբ քրեական պատիժ նշանակելիս այդ միջոցը պետք է վերացվի և հաշվի առնվի պատիժ նշանակելիս:

3. Կրկին դատվելը

ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասն արգելում է կրկին «դատվելը», իսկ ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասը՝ կրկին «դատվելը» կամ «պատժվելը»: Դա նշանակում է, որ բացառված է ոչ միայն նույն արարքի համար անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելը, այլ նաև ցանկացած նոր հետապնդումը. արդեն իսկ արգելված է նորից քրեական հետապնդում հարուցելը (ՀՀ ՔրԴՕ 12-րդ հոդ. 1-ին մաս. «Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի...»): Այսպիսով, նշված նորմերը կրկնակի պատժման արգելքի կողքին ամրագրում են նաև կրկնակի հետապնդման արգելք:

Այս արգելափակիչ ներգործության համար որոշիչ է, թե արդյոք դատարանի որոշմամբ ապահովվել է գործի հանգամանքների պարզաբանման նվազագույն մակարդակը պետության՝ հանցագործությունները պատժելու պահանջի իրավունքի տեսանկյունից⁴⁰: Որ գործի հանգամանքները բավարար չափով պարզաբանվել են, բխում է, նախ, օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռից. ինչպես մեղադրական, այնպես էլ արդարացման դատավճռի հետևանքն ամբողջական արգելափակիչ ներգործությունն է (ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մաս):

³⁹ Մասնագիտական իրավունքի համար տես BVerfG, NJW 1970, 507 (508 ff.), կարգապահական իրավունքի համար տես BVerfG, NJW 1967, 1654 (1655 f.); *Kment* in Jarass/Piero, GG, 16. Aufl. 2020, Art. 103 Rn. 99; տարբերակելով՝ *Nolte/Aust* in v. Mangoldt/Klein/Starck, GG, 2018, Art. 103 Rn. 214.

⁴⁰ *Nolte/Aust* in v. Mangoldt/Klein/Starck, GG, 2018, Art. 103 Rn. 216; BeckOK GG/Radtke, 50. Ed. 2022, Art. 103 Rn. 45.

Օրինական ուժի մեջ մտած *դատավճիռներից*, բացի *ne bis in idem* սկզբունքը, ներառում է նաև քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած *որոշումները* (ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 2-րդ մաս): Նման որոշումների առկայությունը բացառում է քրեական հետապնդումը նորոգելը:

Այնուհետև ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 4-րդ մասը կոնկրետացնում է, որ օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերի (1-ին կետ), ինչպես նաև հիմնարար խախտման կամ նոր հանգամանքի կամ նոր ի հայտ եկած հանգամանքի հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի (2-րդ կետ) վերանայումը չի համարվում կրկին դատվել:

ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 4-րդ մասի 1-ին կետի դրույթը սկզբունքորեն ավելորդ է, որովհետև եթե քրեական գործի վարույթը շարունակվում է ժամանակին բերված վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոքի հիման վրա, ապա ինքնին հասկանալի է, որ խոսքը դեռ նույն քրեական վարույթի մասին է: 2-րդ կետի դրույթը, որն ամրագրված է նաև ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 2-րդ մասում, նախատեսում է *ne bis in idem* սկզբունքին **ներհատուկ սահմանափակում**, որն այս դեպքում արդեն, հակառակը, առաջնություն է տալիս նյութական արդարությանը՝ ի վնաս իրավական անվտանգության. գործի վերանայումն ի վնաս մեղադրյալի թեև միջամտություն է նույն արարքի համար կրկին չդատվելու իրավունքի նկատմամբ, բայց այդ միջամտությունն արդարացված է:

Ավելին, դատախազությունն իրավունք ունի արդարացման դատավճիռից հետո նույն արարքի առնչությամբ շարունակելու իր ուսումնասիրությունները, եթե նա դրանով ցանկանում է հող նախապատրաստել գործի վերանայման համար⁴¹:

IV. Սկզբունքի նշանակությունը ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայում

ՄԻԵԿ-ին կից 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդ. 1-ին մասի համաձայն՝ ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավագործության շրջանակում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան:

Ինչպես ցույց է տալիս համեմատությունը, ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասի տեքստը 7-րդ արձ. 4-րդ հոդ. 1-ին մասի գրեթե բառացի վերարտադրությունն է:

Ստորև ներկայացվում են սկզբունքի կոնվենցիոն նախապայմանները:

1. Հանցագործությունը

Կոնվենցիայի իմաստով կրկին չդատվելու իրավունքը վերաբերում է **հանցագործություններին** («Ոչ ոք չպետք է ... երկրորդ անգամ դատվի ... այն *հանցագործության* կապակցությամբ...»):

Թեև 7-րդ արձ. 4-րդ հոդ. 1-ին մասում գործածվում է նույն հասկացությունը, ինչ Կոնվենցիային 7-րդ հոդվածում («*criminal offence*» / «*infraction*»), բայց այն 7-րդ արձ. 4-րդ հոդ. 1-ին մասում ունի *դատավարական*, Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի հետ ոչ նույնական բովանդակություն⁴²:

ՄԻԵԴ-ի պրակտիկական սկզբում միասնական չէր «*նույն հանցագործություն*» հասկացության առնչությամբ: **Ջոլտուխինի** գործով 2009 թ. փետրվարի 10-ի իր առանցքային որոշմամբ ՄԻԵԴ-ը ներդաշնակեցնում է իր նախկին մոտեցումները և որոշում, որ որոշիչ պիտի լինի բացառապես այն հարցը, թե արդյոք երկրորդ քրեական դատավարությունը վերաբերում է նույն

⁴¹ ՄԻԵՀ 17.5.1995 – 19341/92 – Jorma.

⁴² Kadelbach in Dörr/Grote/Marauhn, EMRK/GG Konkordanzkommentar, 2013, Kap. 29. Rn. 16.

կամ էականորեն նման փաստերին:⁴³ Կրկին դատվելու կամ պատժվելու արգելքի սկզբունքը, ըստ այդմ, խախտվում է արդեն այն ժամանակ, երբ նոր հետապնդումը տեղի է ունենում **նույն կամ էականորեն նման փաստական հանգամանքների** հիման վրա, որոնք վերաբերում են նույն մեղադրյալին և, ըստ կատարման տեղի ու ժամանակի, կապված են միմյանց հետ⁴⁴: Հետևաբար, կարևոր են միայն փաստերը, այլ ոչ թե դրանց իրավական գնահատականը: Այսպիսով, ՄԻԵԴ-ը նույնպես շեշտը դնում է **դատավարական արարքի հասկացության** վրա, որի ներքո հասկանում է պատմական մի իրադարձություն, որին վերաբերում են մեղադրական եզրակացությունն ու քրեական գործի վարույթն ստանձնելու մասին դատարանի որոշումը, և որի շրջանակում մեղադրյալը՝ որպես կատարող կամ հանցակից, ենթադրաբար իրականացրել է մեկ կամ մի քանի հանցակազմեր⁴⁵:

Օրինակ, ՄԻԵԿ-ը մի գործով արձանագրել է 7-րդ արձ. 4-րդ հոդվածի խախտում, որում մեղադրյալները մի ամառային տոնակատարության ժամանակ խուլիգանական գործողություններ էին կատարել ու հետո հարձակվել այդ պատճառով ժամանած ոստիկանների վրա ու վիրավորել նրանց: Դատարանի կողմից պետական իշխանության ներկայացուցչին դիմադրելու հոդվածով (ավստր. ՔրՕ § 269) դատապարտվելուց հետո նրանց նկատմամբ «հանրային վայրում հասարակական կարգը խախտելու» համար նշանակված վարչական տույժը ՄԻԵԿ-ը համարել է Կոնվենցիայի խախտում⁴⁶:

Քանի որ 7-րդ արձ.-ը պարտադիր է ՀՀ-ի համար, ուստի հայկական իրավունքի նորմերի՝ ՄԻԵԴ-ի այս մոտեցումից շեղվող մեկնաբանությունն ու կիրառումը հակակոնվենցիոն են: Դա նշանակում է, որ ներպետական իրավունքում ՀՀ Սահմ. 68-րդ հոդ. 1-ին մասի և ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 1-ին մասի դրույթները պարտադիր պետք է մեկնաբանվեն ու կիրառվեն ՄԻԵԴ-ի մոտեցմանը համահունչ, այն է՝ այդ նորմերում գործածվող «արարք» հասկացությունը պետք է մեկնաբանվել ու կիրառվել **դատավարական արարքի** իմաստով: Հետևաբար, հայկական իրավական պրակտիկան կրկին դատվելու արգելքի սկզբունքի կիրառման մասով հիմնովին սխալ է ու պիտի ուղղվի:

2. Վերջնական արդարացումը կամ դատապարտումը

Այս նախապայմանի համար անկարևոր է, թե արդյոք պատիժը նշանակել է դատարանը: Նաև վարչական մարմնի կողմից սանկցիա նշանակելը կարող է լինել դատապարտում կոնվենցիայի իմաստով⁴⁷: Սա ՄԻԵԿ-ի 7-րդ հոդվածի վերաբերյալ դատական պրակտիկայի հետևանքն է, ըստ որի՝ թեև վարչական իրավախախտումներն ու հանցագործություններն սկզբունքորեն միմյանցից տարանջատվում են, բայց դա արվում է ՄԻԵԴ-ի մշակած սեփական չափանիշներով: Ըստ այդմ՝ ծագում է այն հարցը, թե արդյոք վարչական տույժերը նշանակում են դատապարտում 7-րդ արձ. 4-րդ հոդ. 1-ին մասի իմաստով: ՄԻԵԴ-ի պրակտիկան, որի ուրվագծերը դեռ այդքան էլ հստակ չեն, ամեն դեպքում վարչական իրավախախտումների

⁴³ ՄԻԵԴ 10.2.2009 (Մեծ պալատ) – 14939/03 Rn. 82f. – Zolotukhin. Տես նաև *Karakosta*, RTDH 19 (2008), 25; *Mock, Ne bis in idem: Strasbourg tranche en faveur de l’identité des faits*, RTDH 20 (2009), 867; *Garin*, Non bis in idem et Convention européenne des droits de l’homme, RTDH 2016, 395 (416ff.):

⁴⁴ ՄԻԵԴ 11.12.2012 – 3653/05 Rn. 156ff. – Asadbeyli; ՄԻԵԴ 4.3.2014 – 18640/10 Rn. 219ff. – Grande Stevens; ՄԻԵԴ 27.5.2014 (Մեծ պալատ) – 4455/10 Rn. 114 – Marguš; ՄԻԵԴ 19.12.2017 – 78477/11 Rn. 81ff. – Ramda; ՄԻԵԴ 6.6.2019 – 47342/14 Rn. 44 – Nodet; ՄԻԵԴ 8.7.2019 (Մեծ պալատ) – 54012/10 Rn. 67 – Mihalache; ՄԻԵԴ 8.10.2019 – 72051/17 Rn. 55ff. – Korneyeva.

⁴⁵ *Karpenstein/Mayer/Sinner*, 2022, ZP VII Art. 4 Rn. 10.

⁴⁶ ՄԻԵԿ 1996 – 22541/93 – Achberger.

⁴⁷ Տես ՄԻԵԴ 23.10.1995 – 15963/90, A 328-C – Gradinger; – 73661/01, Rep.2005-XIII – Nilsson (վարորդական իրավունքից զրկում):

համար նշանակված տույժերը բավական մեծ ծավալով հավասարեցնում է դատապարտմանը⁴⁸, ինչը հայկական իրավաբանական չի համապատասխանում: Կանխարգելիչ միջոցառումները, օրինակ՝ վարորդական իրավունքի կասեցումը, հակառակը, ոչ մի պարագայում⁴⁹ չեն կարող բացառել հետագա դատապարտումը:

Արդարացումը նույնպես բացառում է ապագա քրեական հետապնդումները⁵⁰: Այն հարցը, թե արդյոք գործի կարճումը պետք է հավասարեցնել արդարացմանը, ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայում մինչ օրս անպատասխան է մնացել⁵¹:

3. Կրկին հետապնդելը կամ դատելը

Թե արդյոք սանկցիան պետք է դիտել իբրև նոր դատապարտում, կախված է նրանից, թե արդյոք այն նշանակվում է **նոր քրեական վարույթի** շրջանակում: Առաջին վարույթը պետք է ավարտված լինի **վերջնական, օրինական ուժի մեջ մտած որոշմամբ**: Վարույթն այն ժամանակ է վերջնական ավարտված, երբ որոշումն այլևս վիճարկման ենթակա չէ⁵²: Եթե քրեական գործի վարույթը շարունակվում է ժամանակին բերված վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոքի հիման վրա, ապա ինքնին հասկանալի է, որ խոսքը դեռ նույն վարույթի մասին է: Այդ պատճառով ոչ մի խնդիր չկա, երբ վերադաս ատյանը վաղեմության ժամկետն անցած չի համարում այն հանցագործության առնչությամբ, որի համար մեղադրյալն ստորին ատյանում արդարացվել է վաղեմության ժամկետը լրանալու պատճառաբանությամբ⁵³:

Քրեական իրավունքի և վարչական իրավախախտումների իրավունքի հարաբերակցությունը ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայում ամբողջապես պարզաբանված չէ: Մինչ այժմ ՄԻԵԴ-ը ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման համար նշանակված տույժերը գնահատել է իբրև դատապարտում⁵⁴: Եթե նաև կոնվենցիայի մասշտաբներով առկա են վարչական իրավախախտումներ, որոնց համար արդեն տույժ է նշանակվել, ապա այդ տույժերը պետք է հաշվի առնվեն այն հանցագործությունների համար պատիժ նշանակելիս, որոնք այդ վարչական իրավախախտումների հետ միասին կազմում են մեկ արարք⁵⁵: Հակառակը, եթե վարչական մարմնի կողմից նշանակվում է վարչական տույժ, և միաժամանակ դատարանի կողմից նշանակվում է պատիժ, ապա, ըստ ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայի, առկա է կրկնակի դատապարտում, եթե դատավճիռը հաշվի չի առնում վարչական տույժը⁵⁶: Ընդ որում, անկարևոր է, թե ինչ հաջորդականությամբ են նշանակվել սանկցիաները⁵⁷: ՄԻԵԴ-ի այս մոտեցումը հայ օրենսդիրն ամրագրել է ՀՀ ՔրԴՕ 25-րդ հոդ. 6-րդ մասում:

7-րդ արձ. 4-րդ հոդ. 1-ին մասի բնագիր տեքստերը կասկածի տեղ են թողնում այն հարցում, թե արդյոք այս սկզբունքը պաշտպանում է միայն կրկնակի պատժից, թե նաև **բազմակի հետապնդումից**: Մինչ թվում է, թե անգլերեն տեքստը («*no one shall be tried or punished*») պահանջում է գործի դատական քննություն, ֆրանսերեն տեքստը («*nul ne peut être poursuivi ou puni pénalement*») թույլ է տալիս ավելի լայն մեկնաբանություն, որը ներառում է բազմակի հետապնդման արգելքը: Բայց ՄԻԵԴ-ը պարզաբանել է, որ 7-րդ արձ. 4-րդ հոդ. 1-ին

⁴⁸ ՄԻԵԴ – 8544/79, A 73, § 53 – Öztürk; Schermers, Liber Amicorum Pierre Pescatore, 1987, 601 (602).

⁴⁹ ՄԻԵԴ 1999 – 37211/97 – Mulot.

⁵⁰ ՄԻԵԴ 29.5.2001 – 37950/97 Rn. 25– Fischer.

⁵¹ ՄԻԵԴ 2001 – 34941/97, § 3 – Unterguggenberger.

⁵² *Grabenwarter/Pabel*, Europäische Menschenrechtskonvention, 2021, § 24 Rn. 164.

⁵³ ՄԻԵԿ 1992 – 17012/90, § 3 – J.A. v. Frankreich.

⁵⁴ *Kadelbach* in Dörr/Grote/Maruhn, EMRK/GG Konkordanzkommentar, 2013, Kap. 29. Rn. 14.

⁵⁵ ՄԻԵԴ 30.7.1998 – 25711/94, Rep.1998-V, § 27 – de Oliveira.

⁵⁶ ՄԻԵԴ – 25711/94, Rep.1998-V, §§ 27f. – de Oliveira.

⁵⁷ ՄԻԵԴ 2001 – 37950/97, §§ 25ff. – Fischer.

մասը ներառում է նաև կրկին քրեական հետապնդում հարուցելը⁵⁸: Եթե միայն մեղադրական եզրակացությունը դատարան ներկայացնելուց հետո է պարզվում, որ մեղադրյալին մեղսագրվող արարքն արդեն եղել է ավարտված վարույթի առարկա, և դատարանն այդ պատճառով կարճում է վարույթը, ապա այդտեղ նույնպես չկա *ne bis in idem* սկզբունքի խախտում⁵⁹:

Annotation. If it turns out that a final judgment is wrong, the question must be answered as to whether criminal proceedings can be initiated again. The answer results from the scope of substantive legal force of the judgment, which is also described by the term “ne bis in idem crimen judicetur”. In connection with this principle, it is explained how to react to such a procedural impediment in the different stages of the proceedings and which preconditions the principle ne bis in idem has. This includes in particular the existence of an act in the procedural sense. The concept of the “act” is an elementary building block in dealing with questions of criminal procedure. Accordingly, its procedural understanding is of central importance for the handling of criminal proceedings. For this reason, this article focuses on the importance of the procedural concept of the offence.

Аннотация. В данной статье анализируется важность процессуального понятия «деяние в смысле принципа ne bis in idem». Если выясняется, что окончательный судебный приговор ошибочен, необходимо ответить на вопрос, может ли вновь быть возбуждено уголовное преследование. Ответ на этот вопрос вытекает из объема материально-правовой силы приговора, которая также описывается термином «ne bis in idem crimen judicetur». В связи с этим принципом разъясняется, как реагировать на такое процессуальное препятствие на различных процессуальных стадиях и какие предпосылки имеет принцип ne bis in idem. Это включает, в частности, наличие деяния в процессуальном смысле. Понятие «деяние» является элементарным структурным элементом при рассмотрении вопросов уголовного процесса. Соответственно, его процессуальное понимание имеет центральное значение для ведения уголовного процесса.

Բանալի բառեր – կրկին դատվելու արգելք, դատավճի նյութական օրինական ուժ, արարքը դատավարական իմաստով, մեղադրանքի սկզբունք:

Keywords: prohibition of double jeopardy, substantive legal force of the judgment, act in the procedural sense, the principle of accusation.

Ключевые слова: запрет на повторное осуждение, материально-правовая сила приговора, деяние в процессуальном смысле, принцип обвинения.

Հովհաննիսյան Գ. - Հագենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ hovhannisyann@dresdner-fachanwaelte.de:

Ներկայացվել է խմբագրություն 09.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 14.06.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ Համլետ Ասատրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

⁵⁸ ՄԻԵԴ – 48154/99, Rep.2002-IX – Zigarella.

⁵⁹ ՄԻԵԴ 2004 – 6072/02 – Falkner; 2006 – 19251/02 – Šciukina:

ԼԻԼԻԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ
Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի
իրավաբանական վարչության պետ,
ԱՐՄԵՆ ՍՄԲԱՏՅԱՆ
Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի քարտուղար,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ,

LILIA HAKOBYAN
PhD in Law
Central Electoral Commission of the RA
ARMEN SMBATYAN
Applicant for a scientific degree at the Academy of Public Administration
of the Republic of Armenia

ЛИЛИЯ АКОПЯН
кандидат юридических наук, доцент
начальник юридического управления
Центральной избирательной комиссии РА,
АРМЕН СМБАТЯН
Секретарь Центральной избирательной комиссии,
Соискатель кафедры правоведения
Академии государственного управления РА

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ . ՈՐՈՇ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

ELECTORAL BODIES IN THE REPUBLIC OF ARMENIA. SOME THEORETICAL AND PRACTICAL QUESTIONS

ИЗБИРАТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Հայտնի է, որ ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման գործընթացը զանգվածային միջոցառում է և, հետևաբար, պահանջում է էական կազմակերպչական ջանքեր ու նյութական և ֆինանսական ռեսուրսների ներգրավում, ինչն էլ հիմք է տալիս պնդելու, որ ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման հետ կապված ընթացակարգերն ու գործընթացները պետք է լինեն խորը և լայնածավալ ուսումնասիրությունների առարկա: Քանի որ արդար ընտրությունների սկզբունքը՝ համընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրա-

վունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ միայն XX դարի սկզբում վերջնականապես ամրագրվեց ժողովրդավարական պետությունների կողմից, ուստի մինչև XX դարի վերջն ընտրական պետական քաղաքականության և ընտրական կառավարման հարցերը համակարգված գիտական հետազոտությունների առարկա չէին, ինչը մեծապես պայմանավորված էր ընտրական համակարգերի փոփոխելիության ցածր մակարդակով: Սակայն արդեն XX դարի վերջում ձևավորվում է նոր գիտական ուղղություն՝ ընտրական գործընթացի բնագավառում պետական քաղաքականության և կառավարման՝ որպես պետական կարգավորման յուրահատուկ ուղղության ուսումնասիրությունը: Նմանօրինակ հետաքրքրությունը հիմնավորվում է այն հանգամանքներով, որ երիտասարդ ժողովրդավարության երկրներում ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման տարբեր ուղիներ են ընտրվել, միաժամանակ «հին» ժողովրդավարություններում հաճախակի փոփոխվում են ընտրական համակարգերը:

Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Ն.Վ. Գրիշինը, «պետական ընտրական քաղաքականությունն իրացվում է կառավարման հատուկ մարմինների՝ ընտրական հանձնաժողովների միջոցով, ապահովվում է նորմատիվ իրավական կարգավորմամբ՝ իրավունքի հատուկ ենթաճյուղի՝ ընտրական իրավունքի շրջանակում, ենթադրում է յուրօրինակ քաղաքական ռազմավարություններ և կառավարչական տեխնոլոգիաներ»¹: Սակայն նշված հարցերի մանրամասն ուսումնասիրությունները նոր են սկիզբ առնում:

Ձևավորվող գիտական նոր ուղղությունը գտնվում է քաղաքագիտության, պետական կառավարման և հանրային իրավունքի հատման գծում: Նշված ոլորտում մեծ ներդրում են կատարել Ս.Ա. Ավագյանը, Ն.Վ. Գրիշինը², Ռ. Լոպես-Պինտորը³, Շ. Մոզաֆարը և Ա. Շենդերը⁴, Զ. Հարթլինը, Զ. Մքքոյը, Թ. Մուստիլլոն⁵, Ռ. Պաստորը⁶, Ա.Դ. Քերիմովը և այլոք: Հայրենական գիտական շրջանակում պետական ընտրական քաղաքականության և ընտրական կառավարման հարցերին անդրադարձել են այնպիսի գիտնականներ, ինչպիսիք են՝ Ն. Այվագյանը, Վ. Այվագյանը, Գ. Դանիելյանը, Ֆ. Թոխյանը, Հ. Թովմասյանը, Հ. Հակոբյանը, Լ. Հակոբյանը, Ա. Հարությունյանը, Գ. Հարությունյանը և այլոք:

ՀՀ օրենսդրության ուսումնասիրության արդյունքում կարող ենք պնդել, որ ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման գլխավոր պատասխանատուն Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն է (այսուհետ՝ նաև ԿԸՀ), քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է ընտրական հանձնաժողովների միասնական եռաստիճան համակարգ և Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն է գլխավորում ընտրական հանձնաժողովների համակարգը: Սակայն փաստ է, որ ոչ միայն ընտրական հանձնաժողովներն են ներգրավված ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման գործընթացում: Բազմաթիվ պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, պաշտոնատար անձինք և կազմակերպություն-

¹ Մանրամասն տես՝ *Гришин Н. В.*, Государственная электоральная политика: предметная область нового научного направления // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2014, N 3 (40), с. 72, հղումն ըստ՝ [https://kasp.asu.edu.ru/files/3\(40\)/71-83.pdf](https://kasp.asu.edu.ru/files/3(40)/71-83.pdf)

² *Гришин Н. В.*, Государственная электоральная политика: предметная область нового научного направления // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2014, N 3 (40), с. 71-82, հղումն ըստ՝ [https://kasp.asu.edu.ru/files/3\(40\)/71-83.pdf](https://kasp.asu.edu.ru/files/3(40)/71-83.pdf) (02.11.2021թ.)

³ *Lopez-Pintor R.* Electoral Bodies as Institutions of Governance / R. Lopez-Pintor. – New York : United Nations Development Programme Publ., 2000.

⁴ *Mozaffar Sh. Schedler A.* The Comparative Study of Electoral Governance / Sh. Mozaffar, A. Schedler// International Political Science Review. – 2002. – Vol. 23, no. 1, p. 5–27.

⁵ *Hartlyn J.* Electoral Governance Matters: Explaining the Quality of Elections in Contemporary Latin America / J. Hartlyn, J. McCoy, T. Mustillo // Comparative Political Studies. – January, 2008. –Vol. 41, p. 73–98.

⁶ *Robert A. Pastor*, The role of Electoral Administration in Democratic Transitions: Implications for Policy and Research, 6 Journal of Democratization 4 (1999)

ներ անմիջական մասնակցություն են ունենում ընտրական գործընթացի այս կամ այն միջոցառումն ապահովելու կամ իրականացնելու հարցում: Եթե մանրակրկիտ անդրադարձ կատարենք ընտրական գործընթացի, ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման միջոցառումների ողջ ցանկին, ուսումնասիրենք ընտրական գործընթացի բոլոր փուլերը և դրանց ուղեկցող աշխատանքները, ապա կփաստենք, որ ընտրությունների կազմակերպմանն ու անցկացմանն անմիջականորեն առնչվում են ընտրական հանձնաժողովները, համայնքի ղեկավարները, ոստիկանությունը (հատկապես՝ ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչությունը), Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողովը, մարզպետները, գովազդային վահանակները տնօրինող կազմակերպությունները և այլ սուբյեկտներ: Հարց է ծագում. արդյո՞ք թվարկված բոլոր սուբյեկտները կարող են համարվել ընտրական մարմիններ:

Հարցի պատասխանը ստանալու համար անհրաժեշտ է ներկայացնել այն չափանիշները, որոնց հաշվառմամբ այս կամ այն սուբյեկտը կարող է համարվել ընտրական մարմին: Այսպես, մեր գնահատմամբ, «ընտրական», կամ այլ կերպ ասած՝ «ընտրությունները կազմակերպող և անցկացնող», մարմինը կարող է ընկալվել լայն և նեղ իմաստով: Լայն իմաստով «ընտրական մարմին» կարող են համարվել ընտրական ինդուստրիայում ընդգրկված այն սուբյեկտները.

1) որոնց գործունեությունն ուղղված է ընտրական գործընթացի մեկնարկմանը, կազմակերպմանը, անցկացմանը, ապահովմանը կամ արդյունքների կիրառմանը,

2) որոնք, չնայած բուն ընտրական գործընթացին ուղղված գործունեություն չեն իրականացնում, սակայն, թեկուզ կարճաժամկետ, իրականացնում են այնպիսի գործունեություն, առանց որի ընտրական գործընթացն ամբողջությամբ կամ որևէ փուլի, միջոցառման մասով՝ կարող է խաթարվել կամ վտանգվել,

3) որոնք վերահսկողություն են իրականացնում ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման նկատմամբ,

4) որոնց գործունեությունը կարող է անմիջականորեն ազդել ընտրությունների արդյունքների վրա կամ կարող է իր արտացոլումը ստանալ ընտրությունների անցկացման որակական հատկանիշներում,

5) որոնք իրավասու են գնահատելու ընտրությունների արդյունքները և դրանով պայմանավորված որոշումներ ընդունելու:

Այսպիսով, ելնելով վերոնշյալի զուտ կիրառական բնույթից, հիմնվելով ՀՀ ընտրական օրենսդրության վրա և հաշվի առնելով ԿԸՀ-ի կողմից յուրաքանչյուր ընտրության ընթացքում կազմվող և հրապարակվող՝ ընտրությունների նախապատրաստման և անցկացման հիմնական միջոցառումների ժամանակացույցը՝ հարկ ենք համարում ներկայացնել ընտրական գործընթացի շրջանակում իրականացվող գործունեությունը և այն իրականացնող սուբյեկտներին.

	ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ	ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
1.	Ընտրությունների նշանակում	ՀՀ նախագահը	Մարզպետը կամ ՀՀ կառավարությունը (որոշ դեպքերում՝ ԿԸՀ)
2.	Ընտրողների ցուցակների կազմում	ՀՀ ոստիկանություն, ՀՀ ՊՆ, ԱԱԾ, ՀՀ ԱԳՆ, քրեակատարողական հիմնարկների ղեկավարներ, ձերբակալված անձանց պահելու վայրի ղեկավար, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան, ստացիոնար բուժ հաստատության ղեկավար	ՀՀ ոստիկանություն, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան

3.	Ընտրական տեղամասերի կազմավորում	ՀՀ ոստիկանությունը՝ համայնքի ղեկավարի և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի անդամի մասնակցությամբ	ՀՀ ոստիկանությունը՝ համայնքի ղեկավարի և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի անդամի մասնակցությամբ
4.	Տեղամասային կենտրոնների սահմանումը	Համայնքի ղեկավարները, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի հաստատմամբ	Համայնքի ղեկավարները, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի հաստատմամբ
5.	Կուսակցությունների, կուսակցությունների դաշինքների, թեկնածուների գրանցում	ԿԸՀ	ԿԸՀ, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ
6.	Կուսակցությունների, կուսակցությունների դաշինքների, թեկնածուների կողմից նախընտրական քարոզչության իրականացման համար հավասար պայմանների ապահովում	ԿԸՀ, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողով, Հանրային ռադիո, Հանրային հեռուստատեսություն, վերգետնյա եթերային հեռարձակում իրականացնողներ, արտաքին գովազդային վահանակները տնօրինող կազմակերպություններ, համայնքի ղեկավարներ, մարզպետներ	ԿԸՀ, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողով, Հանրային ռադիո, Հանրային հեռուստատեսություն, վերգետնյա եթերային հեռարձակում իրականացնողներ, ՀՀ-ում հիմնադրված հանրային մուլտիպլեքսի սլոթի օգտագործման լիցենզիա ունեցող հեռարձակողներ, արտաքին գովազդային վահանակները տնօրինող կազմակերպություններ, համայնքի ղեկավարներ, մարզպետներ
7.	Նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման վերահսկողությունն ու հսկողությունը	Երևանում և հանրապետության բոլոր մարզերում մասնաճյուղ ունեցող առևտրային բանկերը (նախկինում՝ նաև ՀՀ կենտրոնական բանկը), Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունը	ՀՀ կենտրոնական բանկը, Երևանում և հանրապետության բոլոր մարզերում մասնաճյուղ ունեցող առևտրային բանկերը, Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունը
8.	Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների կազմավորումը	ԱԺ-ում խմբակցություն ունեցող կուսակցությունները (դաշինքները) և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովները	ԱԺ-ում խմբակցություն ունեցող կուսակցությունները (դաշինքները) և ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովները
9.	Քվեարկության նախապատրաստում	ԿԸՀ, ընտրատարածքային և տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ, համայնքի ղեկավարներ, քրեակատարողական հիմնարկների ղեկավարներ	ԿԸՀ, ընտրատարածքային և տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ, համայնքի ղեկավարներ
10.	Քվեարկության կազմակերպումը, անցկացումը, արդյունքների ամփոփումը	Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ	Տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներ
11.	Էլեկտրոնային քվեարկության կազմակերպումը, անցկացումը, արդյունքների ամփոփումը	ԿԸՀ	-
12.	Ընտրությունների արդյունքների ամփոփում	ԿԸՀ	ԿԸՀ, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ
13.	Դիմումների, բողոքների քննարկում, ընտրական վեճերի լուծում	ԿԸՀ, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, ՀՀ վարչական դատարան, ՀՀ սահմանադրական դատարան	ԿԸՀ, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, ՀՀ վարչական դատարան

14.	Ընտրությունների արդյունքների վերանայում (անվավեր ճանաչել, չկայացած ճանաչել, երկրորդ փուլ անցկացնել, վերաքվեարկություն նշանակել և այլն)	ԿԸՀ, ՀՀ սահմանադրական դատարան	ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, ՀՀ վարչական դատարան
-----	--	-------------------------------	--

Սույն աղյուսակում ներկայացված բոլոր սուբյեկտները համապատասխանում են վերը նշված չափանիշներին և լայն առումով ընդդրական մարմիններ են: Հետաքրքրականն այն է, որ թվարկված սուբյեկտների ցանկում ներառված են նաև մասնավոր իրավունքի սուբյեկտներ, որոնք հանրային կառավարմանը սովորաբար չեն առնչվում:

Սակայն նեղ առումով ընդդրական մարմիններ կարող են համարվել միայն այնպիսիք, որոնց գործունեությունն արտացոլվում է ընտրական գործընթացում և անմիջականորեն ներազդում ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման վրա:

Վերը նշված ընտրական մարմինների ցանկում ներառված սուբյեկտները տարբեր ծավալով են ընդգրկված ընտրական գործընթացներում և վերը թվարկված չափանիշների շրջանակներում իրականացնում են այս կամ այն տեսակի գործունեություն: Կան սուբյեկտներ, որոնք իրականացնում են մեր կողմից թվարկված բոլոր չափանիշներին համապատասխանող գործունեություն (օրինակ՝ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը), և կան այնպիսիք, որոնք իրականացնում են գործունեության միայն այս կամ այն տեսակը (օրինակ՝ մարզպետները):

Ելնելով ընտրական գործընթացում ընտրական մարմնի դերակատարման կամ ներգրավման և այդ գործընթացում պատասխանատվության աստիճանից՝ ընտրական մարմինները կարելի է բաժանել երեք խմբերի.

1. դասական ընտրական մարմիններ՝ այն մարմինները, որոնց գործունեության հիմնական նպատակն ընտրությունների կամ հանրաքվեների կազմակերպումը, անցկացումն է: Այս մարմինների գործառնությունների շրջանակը հիմնականում ընդգրկում է կուսակցությունների և թեկնածուների գրանցումը, քվեարկության կազմակերպումը, քվեարկության և ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը, գործընթացի օրինականության նկատմամբ վերահսկողությունը, ընտրական գործընթացների շրջանակում ծագող վեճերի լուծումը և այլն: ՀՀ օրինակում՝ դրանք ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգն է՝ ԿԸՀ գլխավորությամբ, Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունը և այլն,

2. օժանդակող ընտրական մարմիններ՝ այն մարմինները, որոնց հիմնական գործառնությունները չեն առնչվում ընտրություններին, սակայն ընտրական փուլում նրանք ընտրական գործընթացի շրջանակում իրականացնում են գործունեություն, որն ուղղված է ընտրական գործընթացի կամ այդ գործընթացում այս կամ այն միջոցառման նյութատեխնիկական, կազմակերպչական, տեղեկատվական, կոմունիկացիոն, անվտանգային ապահովմանն ու սպասարկմանը, դասական ընտրական մարմիններին և ընտրական գործընթացին աջակցելուն, օրինակ՝ ընտրողների ցուցակների կազմումը, ընտրական տեղամասերի և տեղամասային կենտրոնների սահմանումը և այլն: ՀՀ օրինակում այս մարմինների թվին կարող ենք դասել տեղական ինքնակառավարման մարմինները, ոստիկանությունը, Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողովը, Պաշտպանության նախարարությունը, Ազգային անվտանգության ծառայությունը, մարզպետները և այլն,

3. ներգրավված ընտրական մարմիններ՝ այն մարմինները (սուբյեկտները), որոնց ամե-

նօրյա գործունեությունը չի առնչվում ընտրություններին, սակայն ընտրական փուլում նրանք որոշակիորեն ներգրավվում են ընտրական գործընթացում՝ շարունակելով, ըստ էության, իրականացնել իրենց հիմնական գործունեությունը, որը բուն «ընտրական» գործունեությունն է: Նման սուբյեկտների թվին կարող ենք դասել գովազդային վահանակները տնօրինող կազմակերպությունները, Հանրային հեռուստաընկերությունը, Հանրային ռադիոն, Հայաստանի Հանրապետությունում հիմնադրված հանրային մուլտիպլեքսի սլոթի օգտագործման լիցենզիա ունեցող հեռարձակողները և այլն:

Միաժամանակ, սույն դասակարգման շրջանակում դասական ընտրական մարմինները կարելի է բաժանել երկու խմբերի՝

- ընտրական մարմիններ, որոնց գործունեությունը միշտ «ընտրական» է՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ինչ ժամանակահատվածի մասին է խոսքը (ընտրական հանձնաժողովները, այժմ՝ նաև Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունը),

- ընտրական մարմիններ, որոնց գործունեությունը «ընտրական» է՝ միայն ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման ժամանակահատվածում (<< ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչություն, համայնքների ղեկավարներ, Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողով և այլն):

Հարկ է նկատել, որ տարբեր երկրներում ընտրական մարմինների ցանկը տարբեր է լինելու: Այսպես, եթե Մոնակոյի քաղաքապետարանը պատասխանատու է ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման համար, այդ թվում՝ ընտրողների ցուցակների նախապատրաստման, թեկնածուների ցուցակների գրանցման, ընտրողներին ուղղված տեղեկատվության տարածման, ծրարների պատրաստման, ինչպես նաև քվեարկության, հաշվարկի, ամփոփման և ընտրությունների արդյունքների հրապարակման համար, ապա ակնհայտ է, որ Մոնակոյի քաղաքապետարանը դասական ընտրական մարմին է: Կամ, եթե Ֆինլանդիայում Արդարադատության նախարարությունը բարձրագույն ընտրական մարմինն է, ապա ակնհայտ է, որ Արդարադատության նախարարությունը Ֆինլանդիայում դասական ընտրական մարմին է: Այս առումով չենք կիսում այն հեղինակների մոտեցումը, որոնք գտնում են, որ «ընտրական հանձնաժողովներ և ընտրական մարմիններ հասկացությունները արդարացիորեն նույնացվում են»⁷:

Սույն գիտական հոդվածի շրջանակում հետաքրքրության կենտրոնում են գտնվում դասական ընտրական մարմինները: Դասական ընտրական մարմինների վերաբերյալ միջազգային իրավունքում մշակվել են մի շարք պահանջներ, որոնք հիմնականում առաջադրված են որպես սկզբունքներ: Դրանք սովորաբար հանգում են ընտրական մարմինների անկախության, անկողմնակալության և կայունության, ընտրական կառավարման մարմինների կազմավորմանը ներկայացվող, ինչպես նաև ընտրական մարմինների համար նախատեսված բարեխիղճ գործելակերպի վերաբերյալ որոշակի պահանջների⁸: << ընտրական օրենսդրության

⁷ Մանրամասն տես՝ *Енгибарян Р. В.*, Сравнительное конституционное право, учеб. Пособие М., 2005, с. 269, *Թաղևտյան Դ. Ս.*, Ընտրական հանձնաժողովների իրավական կարգավիճակը անցումային պետություններում (իրավահամեմատական վերլուծություն) // «Հանրային իրավունք ...» մասնագիտությամբ ի.գ.թ. գիտ. աստիճանի հայցման համար, Երևան, 2009, էջ 14:

⁸ Տես, օրինակ՝ Միջազգային ընտրական չափանիշների կիրառումը // Եվրոպայի խորհրդի ձեռնարկ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների համար, Եվրոպայի խորհրդի հրատարակչություն, Ստրասբուրգ, 2016, էջ 47-54: European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) Report On Electoral Law And Electoral Administration In Europe, Strasbourg, 12 June 2006 // CDL-AD(2006)018, Synthesis study on recurrent challenges and problematic issues Adopted by the Council for Democratic Elections at its 17th meeting (Venice, 8-9 June 2006) and the Venice Commission at its 67th plenary session (Venice, 9-10 June 2006) on the basis

և իրավակիրառական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ նշված պահանջներն ամրագրված են և պահպանվում են: Դրա մասին են վկայում նաև դիտորդական առաքելություն իրականացնող միջազգային կազմակերպությունների զեկույցները⁹:

Հայաստանի Հանրապետությունում անցկացվում են Ազգային ժողովի (համապետական) ընտրություններ և տեղական ինքնակառավարման մարմինների (տեղական) ընտրություններ: Անդրադառնալով դասական ընտրական մարմիններին, առաջին հերթին, պետք է առանձնացնել այն ընտրական մարմինները, որոնց գործունեությունը միշտ «ընտրական» է: Այդպիսիքն են ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգը և Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունը, որոնք էլ կազմակերպում և անցկացնում են ինչպես համապետական, այնպես էլ տեղական ընտրությունները: «Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքը» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի (այսուհետ՝ Ընտրական օրենսգրք) 51-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն անկախ պետական մարմին է, որը կազմակերպում է Ազգային ժողովի և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները, հանրաքվեները, ինչպես նաև վերահսկողություն է իրականացնում դրանց օրինականության նկատմամբ»: Սույն դրույթի վերլուծությամբ արդարացիորեն կարելի է անել հետևություն, որ և՛ համապետական, և՛ տեղական ընտրությունների կազմակերպող ԿԸՀ-ն է: Սակայն Ընտրական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը սահմանում է, որ ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովը կազմակերպում և անցկացնում է իր կողմից սպասարկվող տարածքում ընդգրկված համայնքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները և ամփոփում դրանց արդյունքները: Նույն օրենսգրքի 74-րդ հոդվածն ամրագրում է ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների արդյունքներն ամփոփելու կարգը: Սույն դրույթների կանոնակարգումներից դուրս է մնում միայն Երևան քաղաքը, քանի որ Երևանի մակարդակում գործող ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողով առկա չէ, Երևանում ձևավորված են թվով 10 ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներ, որոնց սպասարկման տարածքում որևէ համայնք առկա չէ: Վերոգրյալի հաշվառմամբ Ընտրական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածով սահմանվել է ԿԸՀ-ում Ազգային ժողովի, Երևանի ավագանու ընտրությունների արդյունքների ամփոփման կարգը:

Այսպիսով, վերոգրյալը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ Ազգային ժողովի և Երևանի ավագանու ընտրությունների ժամանակ ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման հիմնական պատասխանատուն ԿԸՀ-ն է, իսկ մնացած բոլոր համայնքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ՝ համապատասխան ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովները:

of a contribution by Mr Michael KRENNERICH (Expert, Germany), 19-48-րդ կետեր, Основополагающие документы Венецианской комиссии в области избирательного права и политических партий. - Кишинев: Cudrag, 2016, с. 16-17, 36-39; Lopez-Pintor R. Electoral Bodies as Institutions of Governance / R. Lopez-Pintor. - NewYork : United Nations Development Programme Publ., 2000 և այլն:

⁹ Տես, օրինակ՝ ԵԱՀԿ ԺՀՄԻԳ դիտորդական առաքելության «Հայաստանի Հանրապետություն Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններ 20 հունիսի 2021թ.» վերջնական զեկույցի V բաժինը, որում, մասնավորապես, նշված է. «ԿԸՀ-ն իր աշխատանքը կատարել է թափանցիկ, կոլեգիալ և արդյունավետ կերպով՝ պահպանելով բոլոր իրավական վերջաժամկետները՝ չնայած նախապատրաստական աշխատանքների համար ունեցած կարճ ժամանակին: ԿԸՀ նիստերը հեռարձակվել են առցանց, և դրանց մասնակցել են կուսակցությունների և դաշինքների վստահված անձինք, դիտորդներ, լրատվամիջոցներ¹⁷: Նիստերի օրակարգերը և ընդունված որոշումները սահմանված ժամկետներում հրապարակվել են ԿԸՀ կայում: ԿԸՀ-ն մշակել է ընտրությունների օրվա ընթացակարգեր և ուղեցույցներ ՏԸՀ անդամների, տեխնիկական սարքավորումների մասնագետների, ինչպես նաև դիտորդների, վստահված անձանց և ՋԼՄ ներկայացուցիչների համար»:

Միաժամանակ, հարկ ենք համարում նկատել, որ, թեև Ազգային ժողովի և Երևանի ավագանու ընտրությունների ժամանակ որպես պատասխանատու ընտրական հանձնաժողով հանդես է գալիս Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը, իսկ այլ համայնքներում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ՝ համապատասխան ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովը, այսինքն՝ հենց նշված հանձնաժողովն է իրականացնում թեկնածուների, կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) գրանցումը, մերժում վերջիններիս գրանցումը կամ նրանց գրանցումը ճանաչում անվավեր կամ ուժը կորցրած, սահմանում է քվեաթերթիկի նմուշը, ամփոփում է ընտրությունների արդյունքները և այլն, այնուամենայնիվ, Ընտրական օրենսգրքով սահմանված բազմաթիվ գործառույթներ, ամեն դեպքում՝ անկախ ընտրությունների տեսակից, վերապահված են կոնկրետ ընտրական հանձնաժողովներին և գտնվում են նրանց բացառիկ իրավասության շրջանակներում: Օրինակ, Ազգային ժողովի ընտրությունների ժամանակ ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներն են ընդունում որոշում՝ ընտրական տեղամասերը համարակալելու մասին (Ընտրական օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մաս և ԿԸՀ 17.06.2016 թ. N 36-Ա որոշում), նույն ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների որոշմամբ են նշանակվում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահներն ու քարտուղարները (Ընտրական օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), նույն ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովներն են քննում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի ընդունած որոշումների, գործողությունների կամ անգործության մասին բողոքները (Ընտրական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 4-րդ մաս) և այլն: Մեկ այլ օրինակ՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ ԿԸՀ-ն է հավատարմագրում դիտորդներին, զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչներին, այցելուներին, ԿԸՀ-ն է իրականացնում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահի և քարտուղարի պաշտոնների բաշխումը (Ընտրական օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), Ազգային ժողովի, Երևանի ավագանու և մարզկենտրոնների ավագանիների ընտրություններին մասնակցող կուսակցություններին (կուսակցությունների դաշինքներին) հանրային ռադիոյից և հանրային հեռուստատեսությունից անվճար և վճարովի եթերաժամ տրամադրելու կարգի և ժամանակացույցի սահմանումը (Ընտրական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), արտաքին գովազդային վահանակներում քարոզչական պաստառներ, քարոզչական տպագիր և այլ նյութեր փակցնելու իրավունքն ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների միջև բաշխումը (Ընտրական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) և այլն:

Հարկ է նաև նշել, որ ամեն դեպքում՝ անկախ ընտրությունների տեսակից, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներն են կազմակերպում քվեարկությունը և ամփոփում քվեարկության արդյունքներն ընտրական տեղամասում:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգը գործում է իբրև մեկ միասնական համակարգ, որտեղ յուրաքանչյուր ունի իր ուրույն տեղը և իրականացնում է լիազորությունների որոշակի շրջանակ: Այդ լիազորությունների գերակշռող մասը յուրաքանչյուր հանձնաժողովի բացառիկ իրավասության շրջանակներում է, սակայն կան լիազորություններ, որոնք օրենքով վերապահել են այս կամ այն հանձնաժողովին՝ կախված ընտրությունների տեսակից (օրինակ՝ ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը): Ընտրական հանձնաժողովների եռաստիճան համակարգը հիմնվում է վերադասության և ստորադասության կանոնների վրա: Դրա մասին են վկայում Ընտրական օրենսգրքի բազմաթիվ կանոնակարգումներ: Տրամաբանական ենք համարում նաև Ընտրական օրենսգրքի կանոնակարգումն առ այն, որ ընտրական հանձնաժողովների գործողություն-

ները, անգործությունն ու որոշումները (այսուհետ՝ ակտերը) վարչական կարգով բողոքարկելիս բողոքը ներկայացվում է վերադաս ընտրական հանձնաժողով, այսինքն՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի ակտերը բողոքարկվում են ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողով, իսկ ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի ակտերը՝ ԿԸՀ: Սակայն գտնում ենք, որ տրամաբանական չեն այս կանոնից սահմանված բացառությունները: Մասնավորապես, թեև Ընտրական օրենսգրքի 51-րդ հոդված 2-րդ մասի 8-րդ կետի համաձայն՝ Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը վերացնում, ուժը կորցրած, անվավեր կամ չեղյալ է ճանաչում ընտրական հանձնաժողովների՝ Ընտրական օրենսգրքին հակասող որոշումները, միաժամանակ նույն դրույթի շրջանակներում մատնանշվում են որոշակի բացառություններ (բացառությամբ համամասնական ընտրակարգով անցկացվող համայնքի (բացառությամբ Երևանի) ավագանու անդամներ ընտրվելու, համայնքի ղեկավար կամ ավագանու անդամներ ընտրվելու մասին ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի որոշումների), իսկ Ընտրական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 5-րդ և 11-րդ մասերը լրացնում են այդ բացառությունների ցանկը՝ ներառելով թեկնածուի, ընտրություններին մասնակցող կուսակցության ընտրական ցուցակի և կուսակցության ընտրական ցուցակում ընդգրկված թեկնածուի գրանցման, գրանցումն անվավեր կամ ուժը կորցրած ճանաչելու վերաբերյալ և ընտրությունների արդյունքներով ընդունված ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովի որոշումները¹⁰: Այս որոշումները կարող են բողոքարկվել միայն դատական կարգով՝ ՀՀ վարչական դատարան: Միննույն ժամանակ, օրենսդրությամբ տրված է այս որոշումները բողոքարկող սուբյեկտների սպառիչ ցանկ, որում ԿԸՀ-ը բացակայում է: Ստացվում է, որ առկա է վերադաս աստյան, սակայն առկա չէ նշված որոշումները վարչական կարգով բողոքարկելու օրենսդրական հնարավորությունը: Գործնականում այսպիսի իրավիճակները բազմաթիվ են: Նման մոտեցումը ոչ միայն հակասում է Ընտրական օրենսգրքով ներդրված՝ ընտրական հանձնաժողովների ընդհանուր համակարգի փոխգործության կանոններին, այլ նաև զրկում է ԿԸՀ-ին ՀՀ Սահմանադրության 194-րդ հոդվածի 1-ին մասով իրեն վերապահված կարևորագույն գործառույթի՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու հնարավորությունից: Նման մոտեցման պարագայում ԿԸՀ-ը, որպես ընտրությունները կազմակերպելու և ընտրությունների օրինականության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու համար պատասխանատու մարմին և որպես մնացած ընտրական հանձնաժողովների համար վերադաս ընտրական հանձնաժողով, չունի որևէ գործիք, լծակ, իրական հնարավորություն որևէ կերպ ազդելու ստորադաս ընտրական հանձնաժողովի՝ վարչական կարգով չբողոքարկվող ակտերի վրա: Մինչդեռ, մեր համոզմամբ, ԸԸՀ որոշումը ԿԸՀ բողոքարկելու դեպքում խնդիրը կարող է լուծվել և այլևս վերանա դատական բողոքարկման կարիքը: Ամբողջացնելով բերված դատողությունները՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ անհրաժեշտ է ԿԸՀ-ին օժտել ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովների բոլոր որոշումների նկատմամբ վարչական վերահսկողություն իրականացնելու լիազորությամբ, ինչը կպահանջի փոփոխություններ կատարել ինչպես Ընտրական օրենսգրքում, այնպես էլ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում:

Ինչ վերաբերում է վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությանը, ապա պետք է նշենք, որ այս կառույցը ի սկզբանե ներդրվել է որպես քաղաքական միավորումների ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող հանրային իշխանության մարմին, որի շրջանակում Ծառայությունը վերահսկողություն էր իրականացնում ինչպես կուսակցու-

¹⁰ Սույն գիտական հոդվածի շրջանակում քնարկման առարկա չեն դարձվում Ընտրական օրենսգրքի հիշատակված կանոնակարգումների միջև հնարավոր առկա հակասությունները:

թյունների ամենօրյա ֆինանսական գործունեության նկատմամբ, այնպես էլ ընտրությունների ու հանրաքվեների ժամանակ քաղաքական դերակատարների կողմից իրենց մասնակցությունն ապահովելու համար ներգրավվող և ծախսվող ռեսուրսների նկատմամբ:

Գործող Ընտրական օրենսգրքում¹¹ ամրագրված կանոնակարգումների համաձայն, Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունն իրականացնում է նախընտրական հիմնադրամներ կատարվող մուծումների, ծախսերի և դրանց հաշվարկման նկատմամբ վերահսկողություն (Ընտրական օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Սակայն նման կանոնակարգումն ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հունվարի 1-ից¹², իսկ մինչ այդ ժամկետը Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայության ստեղծման պահից սկսած՝ այն իրականացնում էր նաև կուսակցությունների ընթացիկ ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն, որը 2022 թվականի հունվարի 1-ից վերապահվեց Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովին: Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ նույն՝ 07.05.2021թ. ««Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրք» սահմանադրական օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 22-րդ հոդվածի համաձայն¹³ Ընտրական օրենսգրքի հիշատակված 29-րդ հոդվածի 1-ին մասը շարադրվել է հետևյալ խմբագրությամբ.

«Նախընտրական հիմնադրամներ կատարվող նվիրատվությունների, ծախսերի և դրանց հաշվարկման նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովը սույն օրենսգրքով և «Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով:»:

Վերոգրյալով, ըստ էության, նախատեսվում է ունենալ կուսակցությունների ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողության մեկ միասնական ինստիտուցիոնալ կառույց՝ Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովը:

Սակայն, մեր խորին համոզմամբ, անհրաժեշտ է տարանջատել կուսակցությունների ամենօրյա ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողությունը նախընտրական հիմնադրամներ կատարվող նվիրատվությունների, ծախսերի և դրանց հաշվարկման նկատմամբ վերահսկողությունից և Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայության (կամ ԿԸՀ-ի) իրավասությանը վերապահել միայն նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման նկատմամբ վերահսկողությունը: Ուստի, կուսակցությունների ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողության վերաբերյալ գործող Ընտրական օրենսգրքով սահմանված «միջանկյալ» կարգավորումը, մեր կարծիքով, ԿԸՀ-ին վերապահված գործառույթների և ընտրական գործընթացի շրջանակներում օրինականության նկատմամբ վերահսկողության արդյունավետության տեսանկյունից՝ ամենաողջամիտ և սահմանադրականության տեսանկյունից՝ ընդունելի է: Վերոգրյալով պայմանավորված, գտնում ենք, որ կարիք կա վերանայելու ընտրական օրենսդրությունը և դեռ ուժի մեջ չմտած կանոնակարգումն առ այն, որ կուսակցությունների ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողությունն ամբողջությամբ 2023 թվա-

¹¹ «Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրք» ՀՕ-202-Ն Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենք՝ ընդունված 2016 թվականի մայիսի 25-ին, ուժի մեջ է մտել 2016 թվականի հունիսի 1-ին: ՀՀՊՏ 2016.05.30/42(1222) Հոդ.456, www.arlis.am

¹² ««Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրք» սահմանադրական օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-54-Ն Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենք՝ ընդունված 2021 թվականի մայիսի 7-ին, ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի հունիսի 26-ին: Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30, www.arlis.am

¹³ 2021 թվականի մայիսի 7-ի ««Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրք» սահմանադրական օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 22-րդ հոդվածն ուժի մեջ է մտնելու 2023 թվականի հունվարի 1-ից:

կանի հունվարի 1-ից վերապահվում է Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովին, վերացնելու՝ որպես լավագույն լուծում թողնելով այժմ գործող իրավակարգավորումները, որի համաձայն՝ ամենօրյա ֆինանսական գործունեության և նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման նկատմամբ վերահսկողությունը տարանջատված է և միայն վերջինիս նկատմամբ վերահսկողությունը վերապահված է Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությանը: Իրողությունն արձանագրող ևս մեկ փոփոխություն կհանդիսանար Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայության կարգավիճակի ամրագրումը որպես Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի ծառայության:

Annotation. This article covers the issues related to the electoral bodies in the Republic of Armenia, presents the scope of electoral bodies from the point of view of broad and narrow perceptions of the term “electoral body”. Within the article, a special attention was paid to the classical electoral bodies, whose scope of activity is always “electoral”. The authors classify the Electoral Commissions and the Oversight and Audit Service as such type of bodies, and make recommendations in the article that would ensure the efficiency of the activities of the latter.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы, касающиеся избирательных органов РА, представлен круг избирательных органов с точки зрения восприятия термина «избирательный орган» в широком и узком смысле. В рамках статьи особого внимания удостоены те классические избирательные органы, чья деятельность всегда «избирательная». К числу таких органов авторы относят избирательные комиссии и Контрольно-ревизионную службу. В целях обеспечения эффективности деятельности указанных органов в статье делаются предложения.

Բանալի բառեր - ընտրական մարմին, Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողով, Վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայություն, ընտրությունների կազմակերպում, ընտրական գործընթաց, վերադաս ընտրական հանձնաժողով, նախընտրական հիմնադրամ:

Keywords: electoral body, Central Electoral Commission, Territorial Electoral Commission, Oversight and Audit Service, organization of elections, electoral process, Superior Electoral Commission, campaign foundation.

Ключевые слова: избирательный орган, Центральная избирательная комиссия, окружная избирательная комиссия, Контрольно-ревизионная служба, организация выборов, избирательный процесс, вышестоящая избирательная комиссия, предвыборный фонд.

ՀԱՆՈՐՅԱՆ Լ. - Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի իրավաբանական վարչության պետ, էլ: հասցե՝ liliah@elections.am:

ՍՄԲԱՏՅԱՆ Ա. - Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի քարտուղար, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ, էլ: հասցե՝ armensmbatyan77@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 28.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 28.06.2022 թ., երաշխավորվել ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Արտակ Ասատրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEDURE/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական

*համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան*

ՌԱՖԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

Հայ-ռուսական

*համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս,*

*ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,*

Հայ-ռուսական համալսարանի դոկտորանտ

ARTHUR GHAMBARYAN

*Head of the Chair of Theory of Law and Constitutional Law of the Armenian-Russian University,
Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of the Republic of Armenia*

KHANDANYAN RAFIK

*Senior Lecturer, Chair of Theory of Law and Constitutional Law
Armenian-Russian University, Judge of the RA Administrative Court,
Candidate of Law, Associate Professor*

Doctoral student of the Armenian-Russian University

АРТУР ГАМБАРЯН

*Российско-армянский университет, заведующий кафедрой теории права и
законодательного права, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РА
РАФИК ХАНДАНЯН*

*Российско-армянский университет, старший преподаватель кафедры теории
права и законодательного права, судья Административного суда РА,
кандидат юридических наук, доцент*

Докторант Российско-Армянского университета

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ
(ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ) ՍԱՀՄԱՆԱԶԱՏՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ**

**ISSUES OF DELIMITATION OF THE JURISDICTION OF
ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL COURTS (SUBORDINATION TO
PROCEEDINGS)**

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ЮРИСДИКЦИИ (ПОДВЕДОМСТВЕННОСТИ ПРОЦЕССА) АДМИНИСТРАТИВНЫХ И УГОЛОВНЫХ СУДОВ

1. Վարչական և քրեական դատավարությունների հարաբերակցության ընդհանուր բնութագիր

1.1. Ընդհանուր դրույթներ

1.1.1. Վարչական և քրեական դատավարությունները որպես հանրային գործունեության ճյուղեր: Վարչական դատավարությունը, քրեական դատավարության համեմատ, պետական գործունեության երիտասարդ ճյուղ է: ՀՀ-ում այն քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությունից առանձնացվել է միայն 2007 թ.:

Վարչական դատավարությունը դասական իմաստով վարչական արդարադատության, այսինքն՝ վարչական մարմինների ակտերի օրինականության դատական ստուգման դատավարական ձևն է: Օրենսդիրը վարչական դատավարության սահմաններն այնուամենայնիվ ընդլայնել է՝ դրանում ներառելով այնպիսի վարույթներ, որով գործադիր իշխանության մարմիններն են դիմում ՀՀ վարչական դատարան՝ մասնավոր անձանց վարչական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Այս դեպքերում վարչական դատավարությունը նմանվում է քրեական դատավարությանը:

Թեև վարչական և քրեական դատավարությունների շրջանակում լուծվում են հանրային իրավական վեճեր, այնուամենայնիվ վարչական դատավարությունը ծագումնաբանությամբ ավելի մոտ է (նման է) քաղաքացիական դատավարությանը, քան քրեական դատավարությանը: Այդ իսկ պատճառով կարող է թվալ, որ վարչական և քրեական դատավարություններն հատման ոլորտներ չունեն, ուստի ՀՀ-ում վարչական և քրեական դատարանների (այսուհետ՝ Վարչական և Քրեական դատարաններ)¹ իրավասությունների (վարույթների ենթակայության²) սահմանազատման հարցեր չեն կարող ծագել:

1.1.2. Վարչական և Քրեական դատարանների միջև ենթակայության վերաբերյալ վեճերի հնարավորությունը: Այն որ դատավարության այս տեսակները կարող են հատվել տարբեր ոլորտներում կներկայացվի հաջորդիվ, իսկ այժմ, որպես ասվածի ֆորմալ հիմնավորում, նշենք, որ հենց Օրենսդիրն է ընդունել, որ Վարչական և Քրեական դատարանների միջև հնարավոր են վարույթների ենթակայության մասին վեճեր և դրանց լուծման համար նախատեսել է օրենսդրական կարգավորումներ: Օրինակ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 51-րդ հոդվածը (մինչև 09.02.2022 թ. փոփոխությունները) սահմանում էր միայն Քրեական դատարանների միջև տարածքային ընդդատության վերաբերյալ վեճերի լուծման կարգը, այն չէր վերաբերում Քրեական դատարանի և այլ դատարանների (այդ թվում՝ ՀՀ վարչական դատարանի) միջև վարույթների ենթակայության վերաբերյալ վեճերին: Այսպես՝ թիվ ԱՐԴ/0029/13/19 գործով Քրեական և Վարչական դատարանների միջև ծագել էր քրեակատարողական հիմնարկի պետի գործողությունները վիճարկելու վարույթի ենթակայության վերաբերյալ վեճ: ՀՀ վճռա-

¹ «ՀՀ-ում քրեական դատարան» հասկացությունը պայմանական է, այն նախատեսված չէ ՀՀ օրենսդրությունում: Սույն հոդվածում «ՀՀ-ում քրեական դատարան» ասելով՝ նկատի ունենք քրեական դատական վարույթ իրականացնող բոլոր ատյանի ՀՀ դատարանները, իսկ «ՀՀ-ում վարչական դատարան» ասելով՝ նկատի ունենք վարչական դատավարություն իրականացնող բոլոր ատյանի ՀՀ դատարանները:

² Սույն հոդվածում «վարույթի (գործի) ենթակայություն» և «դատարանի իրավասություն» հասկացությունները գործածվում են նույն իմաստով:

բեկ դատարանի նախագահը 17.07.2020թ. գրությամբ նշել էր, որ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 51-րդ հոդվածը բացառապես վերաբերում է տարածքային ընդդատության վերաբերյալ վեճերին, որպիսիք լուծելու իրավասությունը վերապահված է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահին, մինչդեռ նշված գործով բարձրացվել է ոչ թե ՀՀ քր. դատ. օր.-ով սահմանված կարգով գործեր քննող առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների միջև գործի քննության տարածքային ընդդատության վերաբերյալ վեճ, այլ ՀՀ քր. դատ. օր.-ով սահմանված կարգով գործեր քննող առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի և ՀՀ վարչական դատարանի միջև ենթակայության վերաբերյալ վեճ³: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահն իրավացիորեն տարանջատել էր «ընդդատության վերաբերյալ վեճ» և «ենթակայության վերաբերյալ վեճ» հասկացությունները:

ՀՀ ազգային ժողովը 09.02.22 ՀՕ-28-Ն օրենքով ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 51-րդ հոդվածում սահմանել է, որ ՀՀ վարչական դատարանից վերահասցեագրված գործով ընդդատության (ավելի ճիշտ՝ ենթակայության) վերաբերյալ վեճերը լուծելու կարգը⁴: Նման նորմ նախատեսելն ինքնին վկայում է այն մասին, որ Վարչական և Քրեական դատարանների միջև հնարավոր են ենթակայության վերաբերյալ վեճեր: Կրկին նշենք, որ բերվածը Վարչական և Քրեական դատարանների գործունեության ընդհանրության մասին ֆորմալ հիմնավորում է, ուստի պետք է նաև բովանդակային առումով ներկայացնել, թե ո՞ր ոլորտներում կարող են հատվել մասնագիտացված այս երկու դատարանների գործունեությունը:

1.2. Վարչական և Քրեական դատարանների իրավասությունների հատման ոլորտները: Վարչական և Քրեական դատարանների գործունեությունը կարող են հատվել մի քանի ոլորտներում, որի պարագայում կարող են ծագել այս դատարանների իրավասությունները տարանջատելու հարցեր: Մասնավորապես՝ Վարչական և Քրեական դատարանների իրավասության սահմանազատման հարցեր կարող են ծագել ստորև նշված ոլորտներում.

առաջին՝ դատապարտյալի կողմից քրեակատարողական հիմնարկի պետի (այսուհետ՝ ՔԿ հիմնարկի պետ)՝ պատժի կատարման հետ կապված ակտերի (որոշումների, գործողությունների և անգործության) բողոքարկման վարույթներով.

երկրորդ՝ բլանկետային քրեաիրավական նորմերում նշված նորմատիվ բնույթի ակտերի օրինականությունը (իրավաչափությունը) գնահատելու դեպքում (անուղղակի դատական վերահսկողության դեպքում).

երրորդը՝ քրեական վարույթի ընթացքում՝ միևնույն կամ համանման արարքի համար նախկինում նշանակված վարչական տույժի (որոշման) իրավաչափությունը գնահատելու դեպքում:

2. Քրեակատարողական հիմնարկի պետի՝ պատժի կատարման հետ կապված ակտերը վիճարկելու վարույթի ենթակայությունը

2.1. Ընդհանուր դրույթներ: Դատապարտյալի կողմից ՔԿ հիմնարկի պետի ակտերի վիճարկման վարույթի ենթակայության հարցը տարբեր ժամանակահատվածներում ունեցել է տրամագծորեն հակառակ լուծումներ: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, մինչև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 22.01.2019 թ. ՍԴՈ-1439 որոշման կայացումը, այս հարցի վերաբերյալ արտահայտել էր մի դիրքորոշում, սակայն հետագայում՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանության հիման վրա, փոխեց այդ դիրքորոշումը:

³ <https://court.am/storage/uploads/files/service-page/FgNjexXAQk0cioT2Pdfj30jXmXYriTmCpr8wgCpg.pdf>

⁴ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 51-րդ հոդվածի վերտառության և նորմի բովանդակության մեջ խոսվում է ընդդատություն վեճերի մասին, մինչդեռ քննարկվող նորմում խոսքը ենթակայության վեճի մասին է:

2.2. Վարչական և Քրեական դատարանների իրավասության սահմանազատումը մինչև 22.01.2019 թ.: ՀՀ դատական պրակտիկայում հանդիպում էին իրավիճակներ, երբ Քրեական և Վարչական դատարանները ՔԿ հիմնարկի պետի ակտերի դեմ դատապարտյալների բողոքները փոխանցում էին միմյանց այն պատճառաբանությամբ, որ դա իրենց ենթակա չէ: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս շրջապտույտը դադարեցրեց և թիվ ՇԴ2/0007/15/12 գործով 13.09.2013 թ. որոշմամբ նշեց.

«Պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի իրավասությանը վերապահված գործողություններն ու որոշումները հանդիսանում են պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժապետակով փոխարինելու քրեաիրավական ինստիտուտի գործադրման համար անհրաժեշտ փարրեր, հեղուկաբար դրանք նույնպես բխում են քրեաիրավական հարաբերություններից, և դրանց դեմ բերված բողոքները ենթակա են քննության քրեաիրավական նորմերի կիրառմամբ: Ընդ որում, չնայած այն հանգամանքին, որ այս դեպքում մասնավոր անձը (դատապարտյալը) վիճարկում է վարչական մարմնի՝ իր շահերին առնչվող որոշման կամ գործողության օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը, այնուհանդերձ փվյալ վեճը չի կարող համարվել հանրային իրավահարաբերություններից բխող այնպիսի վեճ, որի լուծումն ընդդայա է (ենթակա է՝ Ա.Ղ.) վարչական դատարանին»:

Փաստորեն մինչև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 22.01.2019 թ. ՍԴՈ-1439 որոշումը, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշմամբ ՔԿ հիմնարկի պետի՝ քրեաիրավական նշանակության (տվյալ գործով՝ դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու վերաբերյալ) ակտերի դեմ բերված բողոքները պետք է քննել ոչ թե Վարչական, այլ՝ Քրեական դատարանը:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, նկատի ունենալով 2018 թ. ընդունված «ՀՀ դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի կարգավորումները, 22.01.2019 թ. ՍԴՈ-1439 որոշմամբ արտահայտեց այնպիսի մոտեցում, որն անխուսափելիորեն պետք է հանգեցնեց ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ վերը նշված դիրքորոշման փոփոխությանը:

2.3. Վարչական և քրեական դատարանների իրավասության սահմանազատումը 22.01.2019 թ. հետո: ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 22.01.2019 թ. ՍԴՈ-1439 որոշմամբ արձանագրել է.

« «ՀՀ դատական օրենսգիրք» ՀՀ Սահմանադրական օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հետ համադրության մեջ ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասն անհրաժեշտ է ընկալել այն իմաստով, որ վարչական դատարանին ընդդայա չեն հանրային հարաբերություններից բխող այն գործերը, որոնց քննության իրավասությունն օրենքով հատուկ վերապահված է այլ դատարանի: (...) Մինչև Ազգային ժողովի կողմից սույն որոշմամբ արտահայտված առկա համակարգային իրավական անորոշության հաղթահարումը, քրեակատարողական հիմնարկի պաշտոնատար անձանց գործողությունների (անգործության) բողոքարկման հետ կապված գործերը ենթակա են քննության ՀՀ վարչական դատարանի կողմից, «ՀՀ դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քանի դեռ պատժի կատարման հետ կապված կոնկրետ գործի, նյութի կամ հարցի քննության իրավասությունն օրենքով հստակ վերապահված չէ քրեական գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարանին»:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր դիրքորոշումը վճռորոշ չափով պայմանավորել է պոզիտիվ-իրավական (օրենսդրական) կարգավորումներով:

*Առաջին*⁵ ՀՀ սահմանադրական դատարանը, վերլուծելով «ՀՀ դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումները, նշել է, որ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին ենթակա են պատժի կատարման հետ կապված **միայն օրենքով նախատեսված գործերը**: Այլ կերպ ասած՝ Քրեական դատարանը կարող է քննել պատժի կատարման հետ կապված այն գործերը, որոնք օրենքով հատուկ վերապահված են այդ տեսակի դատարաններին:

Նման մեկնաբանությունից հետո ՀՀ Սահմանադրական դատարանը բնականաբար չէր կարող չպատասխանել այն հարցին, թե Քրեական դատարանին օրենքով ուղղակիորեն չվերապահված բողոքները (պատժի կատարման հետ կապված) որ դատարանը պետք է քններ: Ինչպես և կանխատեսվում էր ՀՀ Սահմանադրական դատարանն այդ տեսակի բողոքների (հայցերի) քննությունը վերապահեց ՀՀ վարչական դատարանին: Նման մոտեցման դեպքում ՀՀ սահմանադրական դատարանը պետք է փորձեր հաղթահարել ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասում առկա այն կատեգորիկ կարգավորումը, որի համաձայն՝ «Վարչական դատարանին ընդդատյա չեն (...) պատժի կատարման հետ կապված գործերը»:

*Երկրորդ*⁶ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը բավականին բարդ ճանապարհով մեկնաբանել է ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի «Գործերի առարկայական ընդդատությունը» վերտառությամբ 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասում օգտագործվող «**պատժի կատարման հետ կապված** գործեր» ձևակերպումը⁵: Նախ՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն այս նորմը վերլուծել է տառացի և եզրակացրել, որ պատժի կատարման հետ կապված ոչ մի գործ ՀՀ վարչական դատարանի կողմից քննվել չի կարող: ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, դրա հետ մեկտեղ, ըստ էության, արձանագրել է, որ նշված դրույթի տառացի մեկնաբանությունը հնարավորություն չի տալիս դրանից բխեցնել որևէ չափանիշ, որը թույլ կտար հստակեցնել, թե որ դատարանին են ենթակա այդ գործերը, ինչը կարող է, ըստ բարձր դատարանի գնահատականի, հանգեցնել համակարգային անորոշության: ՀՀ Սահմանադրական դատարանն այս նորմը վերջնականապես մեկնաբանել է սահմանափակ ծավալով և նշել է.

«Օրենսդիրը, կիրառելով «պատիժների կատարման հետ կապված գործեր» հասկացությունը, մի շարք դեպքերում նկատի չի ունեցել պատժի կատարման ընթացքում ի հայտ եկող բոլոր գործերը: Այսինքն՝ որոշակի հարցերին վերաբերող բողոքները հստակ տարանջատված են պատիժը կատարելու հետ կապված հարցերից և դուրս են այդ հասկացության բովանդակությունից»:

Փաստորեն՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, պատժի կատարման ոլորտում Վարչական և Քրեական դատարաններին ենթակա վարույթները տարանջատելու նպատակով, ընտրել է ոչ թե էութենական, այլ՝ զուտ ձևական բնույթի պատճառաբանություններ: Բարձր դատարանը որոշել է, որ եթե այդ բողոքի քննությունն օրենքով ուղղակիորեն վերապահված չէ Քրեական դատարանին (անկախ նրանից, թե ՔԿ հիմնարկի պետի կողմից կիրառվող իրավունքը քրեական է, թե ոչ), ապա այն ենթակա է Վարչական դատարանին:

Մինչդեռ, ՀՀ Սահմանադրական դատարանը պետք է հանդես գար ոչ թե որպես պոզիտիվ իրավունքի դատարան, այլ Իրավունքի փիլիսոփայության դատարան. նա պետք է հարցը քննարկեր ոչ թե ֆորմալ կանոնների լույսի ներքո, այլ պետք է սահմաներ դատարան-

⁵ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը վերլուծել է «պատժի կատարման հետ կապված» և «դատական որոշումների (այդ թվում՝ դատավճի) կատարման հետ կապված» օրենսդրական հասկացությունների բովանդակությունը: Առաջին հասկացությունն օգտագործվում է ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ում, իսկ երկրորդ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ում:

ների իրավասության տարանջատման սուբստանցիոն չափանիշներ: ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ֆորմալիստական բանաձևը ոչ թե հարցի լուծում էր, այլ՝ հակալուծում, քանի որ Վարչական դատարանին վերապահվեց իր օբյեկտիվ իրավասությանն օտար այնպիսի խնդիրներ քննարկելու հնարավորություն, որի համար մասնագիտացված այս դատարանի դատավորները չունեին անհրաժեշտ ձեռնհասություն:

2.4. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշման ազդեցությունը ՔԿ հիմնարկի պետի՝ համաներմանն առնչվող ակտերի վիճարկման պրակտիկայի վրա: ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 22.01.2019 թ. ՍԴՈ-1439 որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումը միանշանակ չընկալվեց: Տարակարծությունների առիթ տվեց հատկապես այն հարցը, թե ՔԿ հիմնարկի պետի՝ համաներման ինստիտուտի կիրառման վերաբերյալ ակտերը ո՞ր դատարանում պետք է վիճարկել՝ Քրեական, թե՛ Վարչական: Ստեղծված անորոշության հետևանքով նույնիսկ հանդիպեցին զուգահեռ ենթակայության իրավիճակներ, երբ դատապարտյալները ՔԿ հիմնարկի պետի ակտը փորձում էին միաժամանակ վիճարկել և՛ Վարչական դատարանում, և՛ Քրեական դատարանում: Մինչև սույն հարցով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի 15.10.2021թ. որոշումը, գերակայում էր այն մոտեցումը, որ համաներման ինստիտուտի ոլորտում ՔԿ հիմնարկի պետի ակտերի դեմ բերված բողոքները պետք է լուծի Քրեական դատարանը:

Քրեական դատարանի դատավորները, որոնք վարչական և քրեական արդարադատությունների օբյեկտիվ սահմանների տարանջատման հարցում առավել զգայուն էին, շարունակում էին պահել այն դիրքորոշումը, ըստ որի՝ համաներման ինստիտուտի կիրառման վերաբերյալ ՔԿ հիմնարկի պետի ակտերը պետք է վիճարկվեն Քրեական դատարանում՝ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Այս մոտեցման հիմնավորումը էությանական (սուբստանցիոնալ) էր: Նրանք իրավացիորեն կարծում էին, որ համաներման ինստիտուտն իր բնույթով քրեաիրավական ինստիտուտ է, քանի որ նախատեսված է քրեական օրենսդրությամբ և կարգավորում է քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու, պատժի փոխարինման, ինչպես նաև դատվածության վերացմանը վերաբերող հարցեր, հետևաբար՝ «Համաներման մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների կիրառելիության վերաբերյալ ծագած վեճերը կարող են լուծվել բացառապես քրեադատավարական օրենսդրությամբ: Նման պայմաններում ՔԿ հիմնարկի պետի կայացրած որոշումը չի կարող դիտվել վարչական ակտ, իսկ որոշման իրավաչափությունը կարող է գնահատվել միայն քրեադատավարական ընթացակարգով՝ քրեական գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից (տե՛ս թիվ ԿԴՅ/0003/13/20 գործը):

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատը, հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1439 որոշմամբ արտահայտված մոտեցումը, չհամաձայնվեց այլ առյուծի քրեական դատարանների՝ վերը նշված դիրքորոշման հետ և թիվ ԿԴՅ/0003/13/20 գործով 15.10.2021 թ. որոշմամբ սահմանեց, որ դատապարտյալի նկատմամբ համաներման ակտ կիրառելու հետ կապված հարցերի լուծումը ենթակա է ՀՀ վարչական դատարանին, այն պատճառաբանությամբ, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ ուղղակիորեն սահմանված չէ, որ այդ վարույթները ենթակա են Քրեական դատարանին, որպիսի պայմաններում այդ հարցերի քննությունը և լուծումը դուրս է քրեադատավարական տիրույթից: Ինչպես նկատում ենք, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս հարցով հարկադրված էր շարունակելու ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ֆորմալիստական հիմնավորումները:

3. Անուղղակի նորմավերահսկողությունը քրեական դատավարությունում

3.1. Ընդհանուր դրույթներ: Վարչական դատավարությունում լուծվում են հիմնականում երկու խումբ հարցեր՝ ստուգվում են անհատական բնույթի վարչական ակտերի իրավաչափությունը և ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի օրինականությունը: Նորմատիվ բնույթի իրավական ակտերի օրինականությունը կարող է ստուգվել ուղղակի կամ անուղղակի դատական վերահսկողության (նորմավերահսկողության) շրջանակներում:

Այս բաժնում՝ «նորմատիվ իրավական ակտ» եզրույթն օգտագործվում է ոչ թե «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով, այլ դոկտրինալ իմաստով՝ ցանկացած իրավական ակտ, որը պարունակում է նորմ, այսինքն՝ կանոն, որը պարտադիր է չանհատականացված խումբ անձանց համար: Այդպիսի ակտեր կարող են համարվել նաև մասնավոր կազմակերպությունների սահմանած կարգավորումները, որոնց վրա պետական օրենսդրությունը պարունակում է հղումներ: Օրինակ՝ Ստանդարտի ազգային ինստիտուտը (ՀՍ, SARM) մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձ է, որը սահմանում է կանոններ, իսկ պետական օրենսդրությունը դրանց վրա հղումներ է պարունակում: Նույնը վերաբերում է նաև Ստանդարտացման միջազգային կազմակերպության (ԻՍՕ) նորմերին⁶:

3.2. Ուղղակի և անուղղակի նորմավերահսկողության էությունը: Դատավարագիտության մեջ առանձնացվում են նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության նկատմամբ ուղղակի (անմիջական) և անուղղակի (միջնորդավորված) դատական վերահսկողության (նորմավերահսկողության) տեսակներ⁷: Ուղղակի նորմավերահսկողության դեպքում դատական վարույթը նախաձեռնվում է ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականությունը և օրինականությունը ստուգելու նպատակով, որի արդյունքում իրավասու դատարանը վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտը (վիճարկվող դրույթը) ճանաչում է ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտին հակասող և անվավեր կամ դրան համապատասխանող:

Ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի սահմանադրականության և օրինականության նկատմամբ ուղղակի դատական վերահսկողություն իրականացնում են ՀՀ Սահմանադրական դատարանը և ՀՀ վարչական դատարանը: Քրեական դատարանը ուղղակի դատական նորմավերահսկողություն իրականացնելու իրավասությամբ օժտված չէ:

Անուղղակի նորմավերահսկողության դեպքում դատարանը, քրեական կամ քաղաքացիական վեճը լուծելիս, եզրակացնում է, որ կիրառման ենթակա ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտը հակասում է ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտին և այդ պատճառաբանությամբ հրաժարվում է այն կիրառել:

Քրեական դատարանն անուղղակի նորմավերահսկողություն իրականացնելու համար արդյոք պետք է օժտված լինի էքսպլիցիտ լիազորությամբ: Այլ կերպ ասած՝ Օրենսդիրը պետք է արդյոք ուղղակիորեն օժտի Քրեական դատարանին՝ իրականացնելու անուղղակի նորմավերահսկողություն, թե այդ լիազորությունը դատարանը կարող է բխեցնել իր կարգավիճակից:

⁶ https://www.sarm.am/am/international_cooperation/iso_hamagortsakcum

⁷ *Боннер А. Т., Квиткин А. Т., Судебный контроль в области государственного управления, М., 1973, с. 25, Никитин С. В., Судебный контроль за нормативными правовыми актами в гражданском и арбитражном процессе: монография, М., Волтерс Клувер, 2010, с. 26.*

3.3. Քրեական դատարանի՝ անուղղակի նորմավերահսկողության լիազորությունը

3.3.1. Անուղղակի նորմավերահսկողության լիազորության գոյաբանական հիմքերը:

ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չէ Քրեական դատարանի կողմից, քրեական արդարադատություն իրականացնելիս, կիրառման ենթական նորմատիվ ակտի իրավաչափությունը գնահատելու էքսպլիցիտ լիազորություն: Մինչդեռ, օրինակ՝ Ֆրանսիայի քր. դատ. օր.-ի 111-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ուղղակիորեն սահմանված է, որ քրեական դատարանները իրավասու են մեկնաբանելու վարչական, նորմատիվ կամ անհատական ակտերը և գնահատելու դրանց օրինականությունը, երբ դրանից է կախված քրեական գործի լուծումը: Ֆրանսիական դոկտրինում նշվում է, որ գոյություն ունի կայուն պրակտիկա, որի համաձայն՝ քրեական դատարանները վարչական ակտը, որը համարել են անօրինական, վերացնելու լիազորություն չունեն, դա վարչական դատարանների բացառիկ իրավասությունն է, նրանք միայն չեն կիրառում այդ ակտերը⁸:

ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված նորմի տառացի ձևակերպումը ֆետիշացնողները կնշեն՝ օրենքով Քրեական դատարանի համար սահմանված չէ անուղղակի նորմավերահսկողության լիազորություն, ուստի դատարանը նման գործողություն կատարել չի կարող: Մինչդեռ ակնհայտ է, որ անուղղակի նորմավերահսկողությունն ըստ էության կիրառման ենթակա նորմի վավերականությունը ստուգելու գործընթաց է, որը իրավակիրառման պարտադիր տարրերից է: Պետք չէ՝ օրենքով գրված լինի, որ դատարանը լիազորված է մեկնաբանել օրենքը. օրենքում նման բան կսահմավի թե՛ ոչ, միևնույնն է, դրանից բան չի փոխվում. դատարանը՝ որպես արդարադատության մարմին, իր բնույթի ուժով մեկնաբանում է օրենքը, ստուգում է կիրառման ենթակա ենթաօրենսդրական նորմերի իրավաչափությունը: Այս առումով, եթե նույնիսկ դատավարական օրենսդրությամբ ուղիղ նախատեսված չէ Քրեական դատարանի՝ նման լիազորություն, միևնույնն է դատարանը՝ որպես արդարադատության մարմին, իր գործունեության բնույթի ուժով իրականացնում է անուղղակի նորմավերահսկողություն:

Այսպիսով՝ Քրեական դատարանը կարող է իրականացնել անուղղակի նորմավերահսկողություն, այսինքն՝ կոնկրետ քրեաիրավական վեճը քննելիս կարող է ստուգել կիրառման ենթակա ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի օրինականությունը: Ասվածը հիմնավորվում է նաև ՀՀ-ում առկա դատական պրակտիկայով:

3.3.2. Քրեական դատարանի իրականացրած անուղղակի նորմավերահսկողության պրակտիկան:

Քրեական դատարանն անուղղակի նորմավերահսկողություն է իրականացնում հատկապես քրեաիրավական բլանկետային նորմերը կիրառելիս, երբ անհրաժեշտություն է ծագում ստուգել այդ նորմում նշված կանոնների օրինականությունը (իրավաչափությունը): Օրինակ՝ 2003թ. ՀՀ քր. օր.-ի 157-րդ հոդվածի 1-ին հիպոթեզը (քրեական իրավունքի մասնագետների տերմինաբանությամբ՝ դիսպոզիցիան) բլանկետային է. քրեական պատասխանատվություն նախատեսելով օրենքով կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված տեխնիկայի անվտանգության կամ աշխատանքի պաշտպանության կանոնների խախտման համար՝ Օրենսդիրը նորմի փաստակազմում չի սահմանում այդ կանոնները և, ըստ այդմ,

⁸ [http://pnrs.ensosp.fr/Newsletter2/Juridique/Infos-veille/Exception-d-illegalite-d-un-acte-administratif-et-office-du-juge-penal/?link=/content/advancedsearch/\(offset\)/4230%3FSearchText%3DLE-TRANSFERT-DE-COMPETENCE-DE-LA-SECURITE-CIVILE-A-LA-NOUVELLE-CALE%26PhraseSearchText%3D%26SearchContentClassAttributeID%3D-1%26SearchSectionID%3D-1%26SubTreeArray%255B%255D%3D%26SearchDate%3D-1%26SearchPageLimit%3D2%27A%3D0#:~:text=L'article%20111%2D5%20du%20code%20p%C3%A9nal%20pr%C3%A9voit%2C%20au,p%C3%A9nal%20qui%20leur%20est%20soumis.](http://pnrs.ensosp.fr/Newsletter2/Juridique/Infos-veille/Exception-d-illegalite-d-un-acte-administratif-et-office-du-juge-penal/?link=/content/advancedsearch/(offset)/4230%3FSearchText%3DLE-TRANSFERT-DE-COMPETENCE-DE-LA-SECURITE-CIVILE-A-LA-NOUVELLE-CALE%26PhraseSearchText%3D%26SearchContentClassAttributeID%3D-1%26SearchSectionID%3D-1%26SubTreeArray%255B%255D%3D%26SearchDate%3D-1%26SearchPageLimit%3D2%27A%3D0#:~:text=L'article%20111%2D5%20du%20code%20p%C3%A9nal%20pr%C3%A9voit%2C%20au,p%C3%A9nal%20qui%20leur%20est%20soumis.)

հղում է անում նորմատիվ իրավական այլ ակտի (ակտերի) վրա: «Դրանից հետևում է, որ տեխնիկայի անվտանգության կամ աշխատանքի պաշտպանության կանոնները բացահայտելու համար անհրաժեշտ է դիմել դրանք սահմանող համապատասխան նորմատիվ իրավական ակտերի օգնությանը, որոնք պետք է համապատասխանեն իրավական որոշակիության սկզբունքի՝ (...) «հասանելիության» և «կանխատեսելիության» չափանիշներին» (տես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵՇԴ/0131/01/15 գործով 20.03.2018 թ. որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշված գործով դատական ստուգման է ենթարկել «ՄՆԻՊ III-4-80*»՝ անվտանգության տեխնիկան շինարարությունում» շինարարական նորմերի իրավաչափությունը և 20.03.2018 թ. որոշմամբ նշել է,

«Սկորադաս դատարանները, անձին մեղավոր ճանաչելով ՀՀ քր. օր.-ի 157-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքի կատարման մեջ, պարզաճ իրավական գնահատականի չեն արժանացրել, թե այն նորմատիվ պահանջները, որոնց խախտումը մեղսագրվել է ամբաստանյալին, արդյո՞ք համապատասխանում են իրավական որոշակիության սկզբունքի՝ «հասանելիության» և «կանխատեսելիության» չափանիշներին: Մասնավորապես, դատարանները պարզաճ ուշադրության չեն արժանացրել այն, որ վերոնշյալ ՄՆԻՊ կանոններն անձանց համար հասանելի եղանակով պաշտոնական որևէ աղբյուրում հրապարակված չեն, այդ կանոնները կարելի է գտնել միայն համացանցային տիրույթում առկա ոչ պաշտոնական կայքէջերում, ինչը չի երաշխավորում դրանց համապատասխանությունը բնօրինակին և առաջացնում է ողջամիտ կասկած դրանցով սահմանված աշխատանքի պաշտպանության կանոնների արժանահավատության վերաբերյալ: Ընդ որում, հարկ է նաև ընդգծել, որ այդ կանոններն ի սկզբանե կազմված են եղել օտար լեզվով, իսկ դրանց հայերեն թարգմանված օրինակը հասանելի չէ որևէ աղբյուրում:

Վերոնշյալ հանգամանքների համակցությունը ցույց է տալիս, որ «Անվտանգության տեխնիկան շինարարությունում» վերառությանը թիվ III-4-80 ՄՆԻՊ կանոնները պետական իրավասու մարմնի կողմից Հայաստանի Հանրապետությունում պաշտոնապես հրապարակված չլինելու պայմաններում ապահովված չի եղել նվազագույն ջանքերի գործադրմամբ դրանք գտնելու և ընթերցելու հնարավորությունը: Ուստի «Անվտանգության տեխնիկան շինարարությունում» վերառությանը թիվ III-4-80* ՄՆԻՊ կանոնները չեն համապատասխանել «հասանելիության» չափանիշին: Նման պայմաններում դրանք չեն համապատասխանել նաև «կանխատեսելիության» չափանիշին»⁹:*

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, թիվ III-4-80* ՄՆԻՊ կանոնների իրավաչափությունը ստուգելիս, իրականացրել է անուղղակի նորմավերահսկողություն և այդ գործով հրաժարվել է կիրառել այդ կանոնները: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անուղղակի նորմավերահսկողության շրջանակում իրավասու չէ ՄՆԻՊ կանոնները ճանաչելու անվավեր, սակայն քրեա-

⁹ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նմանօրինակ դիրքորոշում հայտնել է նաև «Աշխատանքի անվտանգության ուսուցման կազմակերպում» միջպետական ստանդարտին՝ 12.0.004-90 ԳՕՍՍ-ի վերաբերյալ, որը հաստատվել է ԽՍՀՄ արտադրության որակի և ստանդարտների պետական կոմիտեի՝ 1990 թվականի նոյեմբերի 5-ի որոշմամբ: Ընդ որում, նախկին ԽՍՀՄ պետական ստանդարտը գործում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում՝ համաձայն ԱԴՀ երկրների «Ստանդարտացման, չափագրության և սերտիֆիկացման բնագավառում համաձայնեցված քաղաքականություն վարելու մասին» միջկառավարական համաձայնագրի՝ կնքված 1992 թվականի մարտի 13-ին: Թեև ԳՕՍՍ 12.0.004-90 կանոնները գործում են Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, սակայն որևէ նորմատիվ իրավական ակտով ևս հստակեցված չէ ո՞չ այդ կանոնների բովանդակությունը, ո՞չ էլ առկա է համապատասխան հղում այդ կանոնները գտնելու պատշաճ աղբյուրին (տես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԿԴ/0002/01/18 գործով 10.01.2020 թ. որոշումը):

կան գործեր քննող այլ դատարանները, հիմք ընդունելով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նորմատիվ բնույթի դիրքորոշումը, նույնպես հրաժարվեցին կիրառել ՍՆԻՊ կանոնները (տես օրինակ՝ թիվ ԵԱԲԴ/0226/01/17 գործով 19.10.2018 թ. դատավճիռը):

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի այս որոշումների վերաբերյալ պետք է նշել մի քանի նկատառում:

Նախ՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, թեև վերը նշված որոշումներում մեջբերել է ՀՀ Սահմանադրության 79-րդ հոդվածը, սակայն ՍՆԻՊ-ի կամ ԳՈՍՏԻ էքսպլիցիտ չի ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության նշված նորմին հակասող, պարզապես նշել է, որ դրանք չեն համապատասխանել «հասանելիության» և «կանխատեսելիության» չափանիշներին:

Երկրորդ՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս վարույթով ստուգել է նորմատիվ բնույթի ակտի արտաքին (ձևական) հատկանիշների իրավաչափությունը, թեև անուղղակի դատական նորմավերահսկողության շրջանակներում կիրառվող ակտի օրինականությունը կարող է ստուգվել ոչ միայն ձևական, այդ թվում՝ լիազորման հիմքերի, այլ նաև նյութական իրավաչափության տեսանկյունից:

Այսպիսով՝ Քրեական դատարանը իրավասու է անուղղակի նորմավերահսկողության շրջանակներում նյութական և ձևական չափանիշների հիման վրա ստուգել կիրառման ենթակա ենթաօրենսդրական ակտի իրավաչափությունը:

4. Քրեական դատարանի՝ վարչական տույժը վերացնելու (անվավեր ճանաչելու) հնարավորությունը

4.1. Ընդհանուր դրույթներ: Քրեական դատավարությունում վարչական պատասխանատվության միջոցի (տույժի) մասին որոշումների (արձանագրությունների) իրավաչափությունը գնահատելու անհրաժեշտություն կարող է ծագել առնվազն երկու իրավիճակում:

Առաջին՝ պետության քրեական օրենսգրքում նախատեսված են վարչական նախադատելիությամբ (պրեյուդիցիաներով) հանցագործություններ, այսինքն՝ արարքը հանցագործություն համարելու (քրեականացնելու) նպատակով քրեաիրավական նորմի հիպոթեզում (փաստակազմում) նախատեսված է անձի կողմից նախկինում նույնական կամ համանման արարքի համար վարչական տույժի ենթարկված լինելու պայմանը¹⁰: Նման հանցագործություններով մեղադրանք քննելիս՝ Քրեական դատարանի մոտ ծագում է վարչական տույժի իրավաչափությունը գնահատելու անհրաժեշտություն:

Երկրորդ՝ անձը կատարել է վարչական իրավախախտում և դրա համար ենթարկվել է վարչական պատասխանատվության, սակայն հետագայում պարզվել է, որ այդ արարքը պարունակում է հանցագործության հատկանիշներ, և այդ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ պետք է նշանակվի քրեական պատիժ: Քրեական դատարանը կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի տիրույթում պետք է որոշի միևնույն արարքի համար նշանակված վարչական պատասխանատվության՝ քրեական պատժին համարժեք միջոցը վերացնելու հարցը:

4.2. Վարչական նախադատելիությամբ հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթում վարչական տույժի իրավաչափության գնահատումը: ՀՀ քր. օր.-ում նախատեսված են վարչական նախադատելիությամբ հանցակազմեր, օրինակ՝ տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից տրանսպորտային միջոց վարելը նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում (2003 թ. ՀՀ քր. Օր.-ի 243.1-

¹⁰ Богданов А. В., Административная преюдиция в уголовном праве России, М., Юрлитинформ, 2021, Эргашева З. Э. Административная преюдиция в уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук, М., 2019.

րդ հողված):

Եթե Քրեական դատարանը, նման բնույթի մեղադրանքներ քննելիս, պարզում է, որ վարչական տույժը կայացվել է օրենքի էական խախտումներով, ապա իրավասու է արդյոք վարչական տույժի մասին ակտն անվավեր ճանաչել:

Նախ՝ վարչական ակտը դատական կարգով ավավեր ճանաչելու լիազորությամբ օժտված է բացառապես Վարչական դատարանը, ուստի Քրեական դատարանը չի կարող պաշտոնապես հաստատել այս կամ այն վարչական ակտի, այդ թվում՝ վարչական տույժ նշանակելու նսսին ակտի անվավերությունը:

Երկրորդ՝ վարչական նախադատելիությամբ հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական վարույթներով վարչական իրավասխատման մասին արձանագրությունները և վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումը ճանաչվում են որպես քրեադատավարական ապացույց՝ արտավարության փաստաթղթի (տես թիվ ԵԿԴ/0067/01/15, ԵԷԴ/0109/01/17, ԵԴ/0897/01/21 դատական գործերը): Քրեական դատարանն անկասկած իրավասու է գնահատել ցանկացած ապացույցի, այդ թվում՝ արտավարության փաստաթուղթ ճանաչված վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշման վերաբերելիությունը, թույլատրելիություն և հավաստիությունը:

Քրեական դատարանը, վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշման՝ որպես ապացույցի թույլատրելիությունը որոշելիս, ստուգում է ինչպես այդ որոշման՝ դատավարական եղանակով ձեռք բերելու օրինականությունը, այնպես էլ վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշման՝ ճյուղային օրենսդրության ֆորմալ-իրավաբանական պահանջներին համապատասխանությունը: Եթե Քրեական դատարանը եզրակացնում է, որ վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումը կայացվել է ճյուղային օրենսդրության էական խախտումներով, ապա այն ճանաչում է անթույլատրելի ապացույց:

Վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումը՝ որպես ապացույց անթույլատրելի ճանաչելն ունի բացառապես քրեադատավարական նշանակություն՝ այդ ապացույցը չի կարող դրվել մեղադրանքի հիմքում: Ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելը չի առաջացնում վարչաիրավական հետևանքներ, այսինքն՝ վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումը վարչաիրավական հարաբերություններում շարունակում է գործել:

4.3. Պատժին համարժեք վարչական տույժը վերացնելը non bis in idem սկզբունքի ապահովման նպատակով

4.3.1. Քրեական պատժին համարժեք վարչական պատասխանատվության միջոցը վերացնելու օրենսդրական նորմը: 2021 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասում սահմանված է.

«Եթե անձին դատապարտելիս պարզվում է, որ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ կիրառվել է վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվության՝ պատժին համարժեք միջոց, ապա նրա նկատմամբ պատժի նշանակելու դեպքում այն պետք է վերացվի և հաշվի առնվի պատժի նշանակելիս» (ընդգծումը՝ հեղ.):

Այս նորմի էությունն հետևյալն է. եթե անձը նախկինում որևէ արարքի համար ենթարկվել է վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվության (այսուհետ՝ վարչական տույժի), սակայն հետագայում պարզվում է, որ այդ արարքի համար անձը պետք է ենթարկվի քրեական պատասխանատվության, ապա քրեական պատժի նշանակելիս, կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը պահպանելու նպատակով, վարչական պատասխանատվության միջոցը պետք է վերացնել: Նման իրավիճակ հնարավոր է հետևյալ դեպքերում:

Առաջին՝ որևէ արարքի համար անձին ենթարկել են վարչական տույժի, սակայն հետա-

գայում պարզվում է, որ այդ արարքը իսկզբանե ոչ թե վարչական իրավախախտում էր, այլ հանցագործություն էր: Օրինակ՝ տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունք չունեցող անձը տրանսպորտային միջոցը վարել է նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում: Նման իրավիճակում արարքն ինքնին հանցագործություն է, սակայն իրավասու մարմինը տեղեկացված չի եղել, որ անձը նախկինում նույն արարքի համար ենթարկվել է վարչական տույժի (այսինքն՝ տեղյակ չի եղել, որ վարչական իրավախախտումը վերաճել է հանցագործության) և, հանցագործության մասին հաղորդում տալու փոխարեն, կրկին նշանակել է վարչական տույժ: Հետագայում պարզվել է, որ այդ արարքը իսկզբանե հանցագործություն էր:

Երկրորդ՝ վարչական իրավախախտումը, նոր հանգամանքների ուժով, վերաճում է հանցագործության: Օրինակ՝ վարորդի կողմից ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելը, որը մարդու առողջությանն անզուշույամբ պատճառել է թեթև վնաս: Այն ինքնին վարչական իրավախախտում է, սակայն հետագայում, թեթև վնասը վերափոխվում է ծանր վնասի (նոր հանգամանք), որի հետևանքով վարչական իրավախախտումը վերաճում է հանցանքի: Ընդ որում՝ խախտում կատարած անձը մինչ այդ արդեն ենթարկվել էր վարչական տույժի, իսկ քրեական վարույթ նախաձեռնելու դեպքում, նա կենթարկվի նաև քրեական պատժի:

4.3.2. Քրեական դատարանին վարչական տույժի մասին որոշումը վերացնելու լիազորության վերապահելու անթույլատրելիությունը: 2021 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասի տառացի ընթերցումից կարելի է հասկանալ, որ քրեական պատիժ նշանակող մարմինը, այսինքն՝ Քրեական դատարանը non bis in idem սկզբունքի ուժով վերացնում է քրեական պատժին համարժեք վարչական տույժը (պատասխանատվության միջոցը): Արդյո՞ք սույն նորմը նշանակում է, որ Քրեական դատարանը գործնականում իրավասու է վերացնել վարչական տույժ նշանակելու մասին **վարչական ակտը**:

Նախ՝ նորմում ուղիղ նշված չէ, որ վարչական տույժը վերացնում է հենց **Քրեական դատարանը**, սակայն նկատի ունենալով, որ քրեական պատիժ նշանակում է Քրեական դատարանը, ուստի նա էլ պետք է վերացնի վարչական տույժը և հաշվի առնի պատիժ նշանակելիս (վարչական մարմնի կամ վարչական դատարանի լիազորությունների սահմանումը դուրս է ՀՀ քր. դատ. օր.-ի կարգավորման առարկայից):

Երկրորդ՝ նորմում ուղիղ նշված չէ, որ Քրեական դատարանը վերացնում է հենց վարչական տույժ նշանակելու մասին **որոշումը (վարչական ակտը)**, սակայն ուղիղ նշված է, որ նա վերացնում է վարչական պատասխանատվության միջոցը: Հանրահայտ է, որ վարչական պատասխանատվության միջոցի ամրագրման ձևը որոշումն է՝ վարչական ակտը, ուստի վարչական պատասխանատվության միջոցը վերացնելու մասին օրենսդրական էքսպլիցիտ լիազորությունը գործնականում կարող է իրականացվել միայն պատասխանատվության այդ միջոցն ամրագրող վարչական ակտը վերացնելու ճանապարհով: Ուստի 2021 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասում ըստ էության ամրագրված է Քրեական դատարանի կողմից վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումը (վարչական ակտը) վերացնելու լիազորություն: Մինչդեռ Քրեական դատարանին վարչական ակտը վերացնելու լիազորություն վերապահելը չի համապատասխանում նրա օբյեկտիվ կարգավիճակին:

Մյուս կողմից, եթե Քրեական դատարանը իրավասու չլինի վերացնելու վարչական պատասխանատվության միջոցը (վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշումը), ապա ինչպե՞ս պետք է ապահովվի կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը: Այս հարցին պատասխանելու համար, պետք է հասկանալ, թե ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասում

նշված դրույթը դատավարական ռի համակարգից է ռեցեպցիայի ենթարկված և այդ համակարգում ինչ զարգացումներն են տեղի ունեցել:

4.3.3. Լատվիայի քրեադատավարական նորմի ռեցեպցիան: Մեկնաբանվող նորմը ՀՀ դատավարական համակարգ ներմուծվել է, ամենայն հավանականությամբ, Լատվիայի քրեական դատավարությունից: Այսպես՝ մինչև 2013 թ. Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսված էր հետևյալ դրույթը.

«Եթե անձին դատապարտելիս պարզվում է, որ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ կիրառվել է վարչական պատիժ, ապա այդ վարչական պատիժը պետք է վերացվի և հաշվի առնվի քրեական պատիժ նշանակելիս» (ընդգծումը՝ հեղ.):

Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի մեջբերված դրույթը 2013 թ. ենթարկվել է էական փոփոխությունների: Այսպես՝ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի նոր խմբագրությամբ սահմանվել է.

«Եթե անձին դատապարտելիս պարզվում է, որ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ արդեն կիրառվել և կատարվել է պատիժ, ապա կրված քրեական պատիժը հաշվանցվում է (...), իսկ վարչական տույժը պետք է հաշվի առնվի նոր պատիժ նշանակելիս»:

Այսինքն՝ 2013թ. փոփոխություններով Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասից հանվել է «վարչական պատիժը վերացնելու» մասին ձևակերպումը:

Բացի այս, նշված հոդվածում ավելացվել է նաև 2.1. մասը, որը սահմանում է. «Կրկնակի դատապարտում կամ պատիժ չի համարվում վարչական իրավախախտման գործով տույժը վերացնելը և քրեական վարույթ նախաձեռնելը, եթե առկա են հետևյալ նոր երևան եկած հանգամանքները (...): Կարող ենք ենթադրել, որ նոր երևան եկած հանգամանքների առկայության դեպքում վարչական տույժը վերացվում է քրեական դատավարությունից դուրս՝ վարչաիրավական ընթացակարգերի շրջանակներում՝ իրավասու վարչական մարմինի կամ իրավասու դատարանի կողմից, որից հետո միայն նախաձեռնվում է քրեական վարույթը կամ վարչաիրավական եղանակով տույժը վերացնելու և քրեական վարույթ նախաձեռնելու գործընթացները տեղի են ունենում զուգահեռ (հեղինակներին այս նորմի վերաբերյալ դոկտորինալ մեկնաբանություններ կամ դատական պրակտիկա հասանելի չեն եղել):

Փաստորեն, Լատվիայի քր. դատ. օր.-ի զուտ տեքստային վերլուծությունից կարելի է դուրս բերել երկու իրավիճակ:

Առաջինը, քրեական դատարանը պատիժ նշանակելիս է պարզում, որ անձը նախկինում նույն արարքի համար ենթարկվել է վարչական տույժի: Այս դեպքում, Քրեական դատարանը ոչ թե վերացնում է վարչական տույժը, այլ պարզապես այն հաշվի է առնում՝ քրեական պատիժ նշանակելիս:

Երկրորդ՝ մինչև քրեական վարույթ նախաձեռնելը ի հայտ են գալիս նոր հանգամանքներ, որոնցից պարզվում է, որ վարչական տույժը նշանակվել է առանց հիմքերի կամ ապօրինի: Այս դեպքում վարչական տույժը վերացվում է, որից հետո (կամ զուգահեռ) նույն արարքի կապակցությամբ նախաձեռնվում է քրեական վարույթ:

Լատվիայի փորձը նկատի ունենալով՝ ՀՀ-ում Քրեական դատարանը նման իրավիճակում չպետք է կիրառի վարչական պատասխանատվության միջոցը (վարչական ակտը) վերացնելու՝ 2021թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասում ամրագրված լիազորությունը, իսկ non bis in idem սկզբունքը պահպանելու նպատակով՝ քրեական պատժատեսակը և պատժաչափը որոշելիս պետք է հաշվի առնեն նախկինում վարչական տույժ նշանակելու փաստը:

5. Եզրակացություններ

Վարչական և Քրեական մասնագիտացված դատարանների գործունեությունը, կարող են հատվել տարբեր ոլորտներում (օրինակ՝ Քրեակատարողական հիմնարկի պետի՝ պատժի կատարման հետ կապված ակտերը վիճարկելու վարույթի ենթակայությունը, բլանկետային քրեաիրավական նորմերի հղումում նշված նորմատիվ բնույթի ակտերի օրինականության նկատմամբ անուղղակի դատական վերահսկողության դեպքում, քրեական վարույթի ընթացքում վարչական տույժ նշանակելու մասին ակտերի իրավաչափությունը գնահատելու հարցով և այլն), որի պարագայում կարող է ծագել այս դատարանների իրավասությունները տարանջատելու հարցեր:

Վարչական մարմինների՝ քրեաիրավական նորմերի կիրառմամբ ակտերի իրավաչափության վերահսկողությունը դուրս է Վարչական դատարանի օբյեկտիվ իրավասությունից: ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 22.01.2019 թ. ՍԴՈ-1439 որոշմամբ սահմանած՝ պատժի կատարման ոլորտում Վարչական և Քրեական դատարանների իրավասությունները տարանջատելու բանաձևի հիմքում դրված է բացառապես ֆորմալիստական հիմնավորումներ: Բարձր դատարանի սահմանած բանաձևը ոչ թե հարցի լուծում էր, այլ՝ հակալուծում, քանի որ Վարչական դատարանին վերապահվեց իր օբյեկտիվ իրավասությանը օտար այնպիսի խնդիրներ քննարկելու հնարավորություն, որի համար մասնագիտացված այս դատարանի դատավորները չունեին անհրաժեշտ ձեռնհասություն:

Քրեական դատարանը իրավասու է անուղղակի նորմավերահսկողության շրջանակներում նութական և ձևական չափանիշների հիման վրա ստուգել կիրառման ենթակա ենթաօրենսդրական ակտի իրավաչափությունը:

Վարչական ակտերն անվավեր ճանաչելու լիազորությունը դուրս է Քրեական դատարանի օբյեկտիվ իրավասությունից: Նման իրավասություն ունի Վարչական դատարանը: Քրեական դատարանը գնահատում է վարչական տույժ նշանակելու մասին որոշման՝ որպես քրեադատավարական ապացույցի ձևավորման և ձեռքբերման օրինականությունը, սակայն վարչադատավարական իմաստով այն անվավեր չի ճանաչում:

2021թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասի «վարչական պատասխանատվության միջոցը վերացնելու մասին» դրույթը պետք է ուժը կորցրած ճանաչել:

Abstract: The paper presents general characteristics of the relationship between administrative and criminal proceedings, and, particularly, the possibility of disputes regarding jurisdiction between the criminal and administrative courts, also revealing the section areas of the jurisdictions of these courts. The issue of the jurisdiction of the proceedings of the head of the penal institution in terms of challenging acts related to the punishment execution is discussed, considering in detail the legal positions in this regard, which are expressed by the supreme courts, as well as the law enforcement practice established.

By representing the essence of direct and indirect regulatory control, the authors touch upon the issue of the criminal court's authority to exercise indirect regulatory control.

The paper also considers the possibility of cancellation (annulment) of an administrative fine imposed by a criminal court in order to ensure the NON BIS IN IDEM principle, substantiating in this regard the problematic nature of the existing legal regulation.

Аннотация. В данной статье представлена общая характеристика соотношения административного и уголовного судопроизводства, в частности возможность споров относительно подведомственности между уголовным и административным судами, также раскрываются сферы сечения юрисдикций этих судов. Анализируется вопрос

ո подведомственности производства начальника уголовно-исполнительного учреждения об оспаривании актов, связанных с исполнением наказания, подробно рассматриваются в этой связи правовые позиции, выраженные верховными судами, и сформированная правоприменительная практика.

Представляя сущность прямого и косвенного нормоконтроля, в статье затрагивается вопрос полномочия уголовного суда осуществлять косвенный нормоконтроль.

В статье рассматривается также возможность отмены (признания недействительным) административного штрафа уголовным судом с целью обеспечения принципа NON BIS IN IDEM, в этой связи обосновывается проблематичность имеющегося правового регулирования.

Բանալի բառեր - Վարչական դատավարություն, քրեական դատավարություն ենթակայություն, ենթակայության վերաբերյալ վեճ, իրավասությունների սահմանազատում, անուղղակի նորմավերահսկողություն, վարչական փույժը վերացնել:

Keywords: Administrative proceedings, criminal proceedings, jurisdiction, jurisdiction dispute, demarcation of jurisdictions, indirect regulatory control, cancellation of an administrative fine.

Ключевые слова: административное судопроизводство, уголовное судопроизводство, подведомственность, спор относительно подведомственности, размежевание юрисдикций, косвенный нормоконтроль, отмена административного штрафа.

ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ Ա. - Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, էլ. հասցե՝ artur.ghambaryan@gmail.com:

ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ Ռ. - Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս, ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Հայ-ռուսական համալսարանի դոկտորանտ, էլ. հասցե՝ rkhandanyan@yahoo.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 24.06.2022 թ., ի.գ.թ., դոցենտ Ս. Մուրադյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

ՕՔՍԱՆԱ ԴԻԼԲԱՆԴՅԱՆ
ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների
ծառայության գլխավոր մասնագետ, ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության
ամբիոնի ասպիրանտ

OXSANA DILBANDYAN
Chief Specialist at the Legal Expertise Service of the RA Court of Cassation,
PhD Student at YSU Chair of Civil Procedure

ОКСАНА ДИЛБАНДЯН
Главный специалист службы правовой экспертизы аппарата
Кассационного суда РА, Аспирант кафедры
гражданского процесса ЕГУ

ԴԱՏԱՐԱՆ ԴԻՄԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ՝ ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԻՃԱՐԿԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՎ

THE ISSUES OF EXERCISING THE RIGHT TO APPLY TO COURT IN CASES OF CHALLENGING THE LEGALITY OF NORMATIVE LEGAL ACTS

ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ОБРАЩЕНИЕ В СУД ПО ДЕЛАМ ОБ ОСПАРИВАНИИ ЗАКОННОСТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ

Սահմանադրությամբ¹ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով² (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) նախատեսված անձի իրավունքների խախտումների դեպքում արդյունավետ իրավական պաշտպանության երաշխիքներից է դատարան դիմելու իրավունքը: Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքների և (կամ) ազատությունների, ինչպես նաև օրինական շահերի պաշտպանության խնդրով յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի դիմել դատարան: Դատական պաշտպանության իրավունքն ինքնանպատակ չէ, այն ունի հստակ խնդրանքային կետ, առաքելություն և կոչված է ապահովելու անձի խախտված իրավունքների արդյունավետ վերականգնումը:

Անձի իրավունքների ու ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումը երաշխավորելու տեսանկյունից առաջնահերթ կարևորություն ունի այն հարցի պատասխանը, թե որքանով է հասանելի արդարադատությունը, որքան արդյունավետ են անձի խախտված իրավունքների պաշտպանության համար դատարան դիմելու իրավունքի իրաց-

¹ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում հոդ. 1118:

² Տե՛ս ՀՀՊՏ 2002.06.05/17(192), Հոդ. 367:

ման պայմանները և գործիքակազմը: Դատարան դիմելու՝ անձի իրավունքի իրացման լիարժեք երաշխավորումն անձի Սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները դատական կարգով պաշտպանելու առաջնահերթ իրավական նախապայմաններից է³:

Վարչադատավարական կառուցակարգերը նախևառաջ պետք է լիարժեքորեն ապահովեն մարդու իրավունքների և ազատությունների՝ որպես հիմնական սոցիալական արժեքի պաշտպանությունը, ընդ որում՝ բացառապես սահմանադրաիրավական և կոնվենցիոն պահանջներին ու որակներին համապատասխան: Վարչական դատավարությունում անձի դատական պաշտպանության սուբյեկտիվ իրավունքի իրացման տեսանկյունից կարևորվում է դատարան դիմելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակի հատկորոշումը: Խոսքն այս կամ այն իրավունքը մի որոշակի անձի վերագրելու մասին է: Իրավունքը մի որոշակի անձի վերագրելը (իրավունքի սուբյեկտ) կարևոր է իրավունքները դատարանում պաշտպանելու թույլատրելիության համար: Դրա ընդհանուր նախապայմանն այն է, որ նորմն առնվազն հետապնդում է նաև հայցվորի շահերի պաշտպանության նպատակ (**պաշտպանիչ նորմ**)⁴:

Այսինքն՝ վարչական դատավարության օրենսդրությամբ դատարան դիմելու իրավունքը ֆորմալ կերպով որոշակի անձանց վերապահված լինելը վերջիններիս իրավունքները դատական կարգով պաշտպանելու հնարավորության և թույլատրելիության նախապայմաններից է:

Անձի դատական պաշտպանության Սահմանադրական իրավունքից ածանցվում է պետության պոզիտիվ պարտականությունը՝ ապահովել այն թե՛ նորմաստեղծ, թե՛ իրավակիրառման գործունեություն իրականացնելիս: Դա ենթադրում է, մի դեպքում, օրենսդրի պարտականությունը՝ լիարժեք դատական պաշտպանության հնարավորություն և մեխանիզմներ ամրագրել օրենքներում, մյուս կողմից, իրավակիրառողի պարտականությունը՝ առանց բացառությունների քննարկման ընդունել անձանց՝ օրինական կարգով իրենց ուղղված դիմումները, որոնցով նրանք հայցում են իրավական պաշտպանություն իրենց իրավունքների ենթադրյալ խախտումներից⁵:

Վերը նշվածը վկայում է օրենսդրական մակարդակում դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակի և այդ իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ամրագրման՝ պետության պոզիտիվ պարտականության կատարման անհրաժեշտության մասին: Այլ կերպ ասած՝ անձի սուբյեկտիվ իրավունքը (օրինական շահը) դատական կարգով պաշտպանելու կառուցակարգերը պետք է օրենսդրական կարգով ամրագրված լինեն:

Վարչական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը սահմանվում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի⁶ 3-րդ հոդվածով, որը թերևս առավել հաճախակի օրենսդրական փոփոխությունների և լրացումների ենթարկված հոդվածներից է: Նշված հոդվածի կապակցությամբ օրենսդրական բարեփոխումները մեծ մասամբ պայմանավորված են անձի դատական պաշտպանության իրավունքի լիարժեք իրացման համար նախապայմաններ ստեղծելու անհրաժեշտությամբ: Այդուհանդերձ վկայակոչված օրինադրույթի բովանդակային վերլուծությունից ուղղակիորեն բխում է, որ օրենսդիրը վարչադատավարական կարգով պաշտպանության ենթակա է դիտարկում քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց այն իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը, որոնց խախտումը վարչական ակտերի, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի գործողության կամ անգործության հետևանքն է, մինչդեռ ակներև է, որ սրանցով չեն սպառվում վարչարա-

³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 12.07.2016 թվականի ՍԴՈ-1293 որոշումը:

⁴ Տե՛ս *Hufen*, Staatsrecht II: Grundrechte, 2018, para.5 Rn. 2, էջ 51:

⁵ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ5/0118/05/19 վարչական գործով 18.11.2021 թվականի որոշումը:

⁶ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1, Հոդ.1186.1: Ընդունվել է 05.12.2013 թվականին և ուժի մեջ է մտել 07.01.2014 թվականին:

րության բոլոր դրսևորումները: Օրենսդիրը որպես վարչարարության դրսևորման ձև է դիտարկել նաև նորմատիվ իրավական ակտի ընդունմամբ եզրափակվող վարչարարությունը, ինչը, սակայն, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի հիշատակված նորմում համարժեքորեն արտահայտված չէ⁷:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը բազմաթիվ որոշումներով անդրադարձել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածով ամրագրված կարգավորմանը՝ արտահայտելով հետևյալը իրավական դիրքորոշումները.

- «(...) դիմելով վարչական դատարան՝ անձը ոչ միայն պետք է հիմնավորի, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերն ընդունվել, գործողությունները կամ անգործությունը կատարվել են օրենքի խախտմամբ, այլ նաև պետք է մատնանշի իր այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք խախտվել են»⁸.
- «(...) վարչական արդարադատություն հայցող անձանց կողմից ներկայացված հայցադիմումների հիման վրա հարուցված վարչական գործերից յուրաքանչյուրով պետք է պարզվի՝ արդյոք հայցվորը հանդիսանում է դատարան դիմելու իրավունքը կրող սուբյեկտ, այսինքն՝ «շահագրգիռ անձ», քանի որ միայն իրավական շահագրգռվածության առկայության պարագայում անձը կարող է ակնկալել իր խախտված իրավունքների դատական պաշտպանություն»⁹.
- «(...) վարչական արդարադատություն, բացառությամբ նույն օրենսգրքով սահմանված դեպքերի, կարող է հայցել միայն այն անձը, ով հանդիսանում է դատարան դիմելու իրավունքը կրող սուբյեկտ, կամ այլ կերպ ասած՝ այն անձը, որի սուբյեկտիվ իրավունքները խախտվել են կամ կարող են խախտվել»¹⁰.
- «(...) «շահագրգիռ անձ» հասկացությունը գնահատման ենթակա հասկացություն է, և գործը քննող դատարանն իրավասու է գնահատելու այս հասկացությունը յուրաքանչյուր գործով՝ հաշվի առնելով կոնկրետ գործի հանգամանքները և պարզելով, թե արդյոք տվյալ անձն ունի իրավական շահագրգռվածություն, թե՛ ոչ»¹¹.
- «(...) դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են, կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ: Օրենսդիրը, նույնպես առաջնորդվելով այս ընդհանուր կանոնով, վարչական դատավարության օրենսգրքում ամրագրել է յուրաքանչյուրի՝ իր խախտված իրավունքների պաշտպանության համար վարչական դատարան դիմելու իրավունքը: Անձը կարող է դիմել դատական պաշտպանության, եթե ունի «իրական (ռեալ)» իրավունքներ»¹²:

Դատարան դիմելու սուբյեկտիվ իրավունքի կարևոր հատկանիշ է գործնականում դրա իրացվելիությունը, որի առաջնահերթ նախապայմանը օրենսդրությամբ անձին նման իրավունքի վերապահումն է: Այսինքն՝ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերի վարույթի սուբյեկտային առաջին նախադրյալն օրենսդրությամբ տվյալ սուբյեկտին՝ վարչական դատարան դիմելու իրավունքի վերապահումն է: Դատարան դիմելու իրավունքին ներկայացվող վերոգրյալ ընդհանուր նախադրյալների սահ-

⁷ Տես Տ. Խաչիկյան, Հ. Քեղկյան, Ա. Ղարսյան, Տ. Մարկոսյան, Ե. Խունդկարյան, Վ. Հովհաննիսյան, Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարություն, Գիրք առաջին / - Եր., «Հայրապետ» իրատ., 2022, էջ 30:

⁸ Տես ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/0909/05/10 վարչական գործով 05.04.2013 թվականի որոշումը:

⁹ Տես ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/9190/05/13 վարչական գործով 27.11.2015 թվականի որոշումը:

¹⁰ Տես նույն տեղում:

¹¹ Տես ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/3477/05/13 վարչական գործով 26.12.2014 թվականի որոշումը:

¹² Տես ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/6403/05/12 վարչական գործով 08.05.2014 թվականի որոշումը:

մանձանը զուգահեռ, նորմատիվ իրավական ակտերի վիճարկման վարույթը կարգավորող իրավանորմերը սահմանում են նշված վարույթին բնորոշ հավելյալ նախադրյալներ, որոնց առկայության դեպքում միայն անձը կարող է իրացնել վարչադատավարական օրենսգրքով նախատեսված դատական պաշտպանության նշված ձևը:

Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վիճարկման վարույթը սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության առանձնահատուկ ձև է: Ըստ այդմ, օրենսդիրը սահմանել է նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափությունը վիճարկելու իրավունքը կրող սուբյեկտների սպառիչ ցանկ: Օտարերկրյա օրենսդրական կարգավորումների և իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ նմանօրինակ մոտեցումը լայնորեն տարածված է: Օրինակ՝ Լիտվայի Հանրապետության վարչադատավարական օրենսդրությունը ևս նախատեսում է սուբյեկտների սպառիչ ցանկ, որոնք իրավունք ունեն դիմել վարչական դատարան՝ նորմատիվ իրավական ակտի օրինականությունը վերանայելու միջնորդությամբ: Հետևաբար, նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափության վիճարկման պահանջով վարչական դատարան դիմելու իրավունքը համընդհանուր չէ¹³: Ավելին՝ Լիտվայի գերագույն վարչական դատարանը գտել է, որ դիմումը մերժելու կամ գործի վարույթը կարճելու հիմք է դիմող սուբյեկտի՝ նորմատիվ իրավական ակտի վերանայման պահանջով վարչական դատարան դիմելու իրավունքի բացակայությունը¹⁴:

Վերոգրյալ դիրքորոշումների լույսի ներքո հարկ ենք համարում անդրադառնալ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով դատարան դիմելու իրավունքը սահմանող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 192-րդ հոդվածով ամրագրված իրավակարգավորումներին: Նշված հոդվածի համաձայն՝ «նույն օրենսգրքի 191-րդ հոդվածով նախատեսված գործերով վարչական դատարան կարող է դիմել յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ, եթե համարում է, որ՝

1) որևէ անհատական իրավական ակտով, բացառությամբ դատական ակտի, կամ որևէ ռեալ ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտով (դրա որևէ դրույթով) խախտվել են Սահմանադրության 2-րդ գլխով, մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով ամրագրված իր իրավունքները:

2) իրենց նկատմամբ չկիրառված նորմատիվ իրավական ակտով (դրա դրույթով) կարող են խախտվել նույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում նշված իրենց իրավունքները:

2. Նույն օրենսգրքի 191-րդ հոդվածով նախատեսված գործերով վարչական դատարան կարող են դիմել նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները կամ դրանց պաշտոնատար անձինք՝ ընդդեմ վարչական մարմնի, եթե համարում են, որ այդ մարմնի նորմատիվ իրավական ակտով խախտվել են պետության կամ համայնքի այն իրավունքները, որոնց պաշտպանության լիազորությունը դրված է դիմողի վրա, եթե այդ վեճը ենթակա չէ լուծման վերադատության կարգով:

3. Նույն օրենսգրքի 191-րդ հոդվածով նախատեսված գործերով վարչական դատարան կարող է դիմել նաև Մարդու իրավունքների պաշտպանը, ինչպես նաև Երևանի ավագանու խմբակցությունը՝ Երևանի ավագանու ակտերը վիճարկելու դեպքում:

4. Նույն օրենսգրքի 191-րդ հոդվածով նախատեսված գործերով վարչական դատարան կարելի է դիմել նաև այն դեպքում, երբ նորմատիվ իրավական ակտը դիմելու պահին այլևս

¹³ Sūn Dainius Raižys, Darius Urbonas, “Legal issues concerning judicial control of the legality of normative administrative acts”, էջ 13:

¹⁴ Sūn Supreme Administrative Court of Lithuania, November 2003, Ruling administrative case No. A4 -1131-2003:

իրավաբանական ուժ չունեն, սակայն կիրառվել է դիմողի նկատմամբ որևէ անհատական, ներառյալ՝ դատական ակտով»:

Վերոգրյալ հոդվածից հետևում է, որ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վիճարկման գործերով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից դատարան դիմելու սուբյեկտային նախադրյալներն ընդհանուր առմամբ համընկնում են հայցային վարույթի կարգով դատարան դիմելու համար անհրաժեշտ սուբյեկտային նախադրյալներին, մասնավորապես՝ սույն վարույթի կարգով վարչական արդարադատություն կարող է հայցել միայն այն անձը, որն այդ գործով ունի դատարան դիմելու հարցում իրավական շահագրգռվածություն: Գործող իրավակարգավորումների պայմաններում նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտներին կարելի է դասակարգել ըստ դատավարության ընթացքում հետապնդված շահի բնույթի: Այսպես՝ խնդրո առարկա վարույթի շրջանակում ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք կարող են դիմել դատարան եթե վերջիններիս նկատմամբ որևէ անհատական իրավական ակտով կամ ռեալ ակտով կիրառված նորմատիվ իրավական ակտով (դրա որևէ դրույթով) կամ իրենց նկատմամբ չկիրառված նորմատիվ իրավական ակտով (դրա դրույթով) կարող են խախտվել Սահմանադրության 2-րդ գլխով, մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով ամրագրված իրավունքները: Այսինքն՝ անհրաժեշտ պայման է անմիջականորեն վերջիններիս մասնավոր կամ անհատական շահերին միջամտությունը կամ դրա առաջացման իրական վտանգը: Հետևաբար, այս դեպքում ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք առաջնահերթորեն հետապնդում են մասնավոր կամ անհատական շահ: Այդուհանդերձ, հարկ է նշել, որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց նորմատիվ իրավական ակտերի՝ վարչական դատարավարության կարգով վիճարկման սուբյեկտիվ իրավունքը հետապնդում է ոչ միայն խախտված իրավունքների վերականգնման հետ կապված անհատական կամ մասնավոր շահ, այլ նաև հանրային կամ ընդհանուր շահ: Նկատի ունենալով, որ դատական պաշտպանության իրավունքի քննարկվող ձևն անմիջականորեն փոխկապակցված է անորոշ թվով անձանց համար վարքագծի պարտադիր կանոններ սահմանող ակտի իրավաչափության հետ, կարծում ենք, որ այն միշտ շոշափում է ինչպես մասնավոր (անհատական) շահը, այնպես էլ հանրային (ընդհանուր) շահը:

Անդրադառնալով նշված հատուկ վարույթի կարգով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող մյուս սուբյեկտներին, այն է՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, Մարդու իրավունքների պաշտպանին և Երևանի ավագանու խմբակցությանը, կարծում ենք, որ նշված սուբյեկտները հետապնդում են հանրային կամ ընդհանուր շահ՝ երաշխավորելով իրավական պետությանը ներկայացվող օրինականության սկզբունքի ապահովման պահանջը:

Այս համատեքստում առանձնահատուկ արդիական է նաև նորմատիվ իրավական ակտի վիճարկման սուբյեկտիվ իրավունքի վերլուծությունը գործող վարչական դատավարության օրենսդրության և դատական պրակտիկայի համատեքստում: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված իրավակարգավորմանը, արձանագրել է, որ օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռել անձին վիճարկելու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց նորմատիվ իրավական ակտերը՝ միաժամանակ տարանջատելով այդպիսի հնարավորության ծագման համար հետևյալ հիմքերը.

վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտն անձի նկատմամբ կիրառվել է անհատական

իրավական ակտով կամ ռեալ ակտով, ինչի արդյունքում խախտվել են վերջինիս՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով ամրագրված իրավունքները,

նորմատիվ իրավական ակտն անձի նկատմամբ չի կիրառվել, սակայն դրանով կամ դրա դրույթով կարող են խախտվել վերջինիս՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով ամրագրված իր իրավունքները¹⁵:

Վկայակոչված իրավադրույթների բովանդակությունից բխում է, որ սույն վարույթի շրջանակներում դատարան դիմելու իրավունքի իրացման նախապայմաններից է ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար վերջինիս նկատմամբ որևէ անհատական իրավական ակտով կամ ռեալ ակտով տվյալ նորմատիվ իրավական ակտի (դրա որևէ դրույթի) կիրառումը, որով խախտվել են Սահմանադրության 2-րդ գլխով, մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով ամրագրված իր իրավունքները, իսկ նորմատիվ իրավական ակտն անձի նկատմամբ կիրառված չլինելու դեպքում այդ իրավունքների խախտման իրական վտանգը: Հարկ է ընդգծել, որ օրենսդիրը միայն ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում է կիրառել «ռեալ ակտ» եզրույթը: Մինչդեռ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որով սահմանված են նույն օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերում վարչական դատարան դիմելու ժամկետները, օրենսդիրը կիրառել է «վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի (դրա վիճարկվող դրույթի) (...) կիրառումը (կատարումը) ապահովված գործողություն կամ անգործություն» ձևակերպումը:

Այս կապակցությամբ հարկ ենք համարում հավելել, որ շատ հաճախ հանրային իրավահարաբերություններում որպես հանրային իշխանության կրող կարող են հանդես գալ ոչ միայն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, այլև պետության կողմից օրենքով պատվիրակված հանրային գործառույթ իրականացնող մասնավոր անձինք: Այսինքն՝ վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի կիրառումը (կատարումը) ապահովված գործողությունը կամ անգործությունը կարող է իրականացվել ինչպես հանրային իշխանությունը կրող սուբյեկտների, այնպես էլ պետության կողմից օրենքով պատվիրակված հանրային գործառույթ իրականացնող մասնավոր անձանց կողմից: Հաշվի առնելով վերը նշվածը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ գլխի կարգավորման համատեքստը, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 28.02.2017 թվականի թիվ ՍԴՈ-1354 որոշմամբ¹⁶ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները նույն օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին մասի Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ՝ կարծում ենք, որ «վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի (դրա վիճարկվող դրույթի) կիրառումը (կատարումը) ապահովված գործողություն կամ անգործություն» ձևակերպման գործածումը «ռեալ ակտ» եզրույթի փոխարեն առավել նպատակահարմար է, քանի որ այժմ ներպետական իրավական համակարգում «ռեալ ակտ» եզրույթը դիտարկվում է միայն որպես վարչական մարմինների կողմից դրսևորած արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ:

Վերոգրյալի արդյունքում գտնում ենք, որ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափու-

¹⁵ Տես ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/6284/05/14 վարչական գործով 24.02.2017 թվականի որոշումը:

¹⁶ Տես ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 28.02.2017 թվականի ՍԴՈ-1354 որոշումը:

թյան վիճարկման գործերով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից դատարան դիմելու իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ սուբյեկտային նախադրյալներից է վերջիններիս նկատմամբ որևէ անհատական իրավական ակտով տվյալ նորմատիվ իրավական ակտի (դրա որևէ դրույթի) կիրառումը կամ վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի (դրա վիճարկվող դրույթի) կիրառումը (կատարումը) ապահոված գործողությունը կամ անգործությունը, որով խախտվել են Սահմանադրության 2-րդ գլխով, մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով ամրագրված իր իրավունքները:

Հիշյալ իրավակարգավորումների վերլուծության արդյունքում անհրաժեշտ է նշել, որ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վիճարկման վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը հետևյալն է՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, Մարդու իրավունքների պաշտպանը և Երևանի ավագանու խմբակցությունը: Մինչդեռ նշված վարույթի կարգով դիմում ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը սահմանափակ է, ուստի անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակի ընդլայնման հարցը՝ ապահովելու համար վարչական մարմնի գործունեության նկատմամբ դատական վերահսկողության արդյունավետությունը:

Հաշվի առնելով խնդրո առարկա հատուկ վարույթի դերը և բարձր հանրային նշանակությունը՝ կարծում ենք անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել նաև դատարան դիմելու իրավունքը՝ ներքոհիշյալ սուբյեկտներին վերապահելու հարցը:

Ա. ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 07.09.2010 թվականի ՍԴՈ-906 որոշմամբ անդրադարձել է ուրիշի խախտված իրավունքների պաշտպանության նկատառումներով դատարանի մատչելիության իրավունքի հարցին և ամրագրել է հետևյալը. «Բոլոր դեպքերում, ընդհանուր կանոնն այն է, որ դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ: Բացառիկ կանոն է ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքը, որի իրացման դեպքերի և կարգի սահմանումը բացառապես օրենսդիր մարմնի իրավասության հարց է:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերջինս և, մասնավորապես, դրա 3-րդ հոդվածը շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունների առնչությամբ չի սահմանել ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը: (...) ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը շահագրգիռ (կանոնադրական համապատասխան իրավասությամբ օժտված) հասարակական կազմակերպությունների համար, որպես իրավաբանական անձ, կարող է սահմանել տվյալ ոլորտում անձանց խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը՝ հաշվի առնելով «actio popularis» բողոքների ինստիտուտի առնչությամբ եվրոպական ներկա զարգացումների միտումները: Նման իրավակարգավորումը կնպաստեր ոչ միայն խախտված իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության, այդ թվում դատական պաշտպանության արդյունավետությանը, այլև կբարձրացներ քաղաքացիական հասարակության բաղադրատարր հանդիսացող՝ հասարակական կազմակերպությունների դերը: Ընդ որում, ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան կամ այլ մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը սահմանելիս հարկ կլինի հաշվի առնել միայն այն հասարակական կազմակերպությունները:

րին, որոնց նպատակներից են կոլեկտիվ կամ համայնքային կոնկրետ շահերի պաշտպանությունը»¹⁷:

Հարկ է նաև ընդգծել, որ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն մեծապես կարևորելով վարչական ակտերի նկատմամբ արդյունավետ դատական վերահսկողությունը՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության էական տարր, 2004 թվականի դեկտեմբերի 15-ին ընդունել է «Վարչական ակտերի դատական վերահսկողության վերաբերյալ» (2004) 20 հանձնարարականը, որի 2-րդ (a) կետում ամրագրված է. «Վարչական ակտերի նկատմամբ դատական վերանայումը պետք է հասանելի լինի առնվազն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, որոնց իրավունքների կամ շահերի վրա դրանք ուղղակիորեն ազդում են: Անդամ պետություններին խրախուսվում է ուսումնասիրել, թե արդյոք դատական վերանայումը հասանելի է նաև այն ասոցիացիաների կամ այլ անձանց և մարմինների համար, որոնք լիազորված են պաշտպանել կոլեկտիվ կամ համայնքային շահերը»¹⁸:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների հրամայականով է պայմանավորված ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածում կատարված լրացումը, որի համաձայն՝ հասարակական կազմակերպությունները վարչական դատարան կարող են դիմել նաև նույն օրենսգրքի 29.3-րդ գլխով նախատեսված դեպքերում: Հասարակական կազմակերպությունների կողմից պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, ինչպես նաև կոլեկտիվների և անհատների մասնավոր շահերի պաշտպանության գործառույթն անմիջականորեն փոխկապակցված է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ենթաօրենսդրական ակտերը վիճարկելու իրավունքի առկայության հետ: Հասարակական կազմակերպություններին նշված վարույթի շրջանակում դատարան դիմելու իրավունքի ընձեռնումն առավելապես կնպաստի վերջիններիս օրենքով վերապահված իրավունքների գործնականում ռեալիզացմանը: Այսպես՝ «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին կետի 7-րդ ենթակետի համաձայն՝ կազմակերպությունն իր կանոնադրության նպատակներին համապատասխան իրավունք ունի՝ օրենքով սահմանված կարգով ներկայացնելու ու պաշտպանելու իր և իր անդամների, շահառուների և կամավորների իրավունքներն ու օրինական շահերն այլ կազմակերպություններում, դատարանում, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում:

Հաշվի առնելով վերոգրյալ դիրքորոշումները՝ կարծում ենք, որ արդարացված կլինի հասարակական կազմակերպություններին ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 191-րդ հոդվածով նախատեսված գործերով վարչական դատարան դիմելու իրավասություն վերապահելը:

Բ. «Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի 2018 թվականի նախագծով (այսուհետ՝ Նախագիծ), ի թիվս այլնի, առաջարկվել է նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վարույթի շրջանակում դատարան դիմելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների մեջ ներառել նաև ՀՀ արդարադատության նախարարությանը¹⁹:

¹⁷ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 07.09.2010 թվականի ՍԴՈ-906 որոշումը:

¹⁸ Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2004 թվականի դեկտեմբերի 15-ի՝ «Վարչական ակտերի դատական վերանայման վերաբերյալ» թիվ (2004)20 հանձնարարականը: Հարկ է նշել, որ նույն հանձնարարականի համաձայն՝ վարչական ակտ հասկացությունը ներառում է թե՛ անհատական և թե՛ նորմատիվ իրավական ակտերը:

¹⁹ Տե՛ս «ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ

Այս համատեքստում հարկ է նշել, որ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վիճարկման վարույթն էական նշանակություն ունի օրենսդրության կատարելագործման և իրավունքի գերակայության ապահովման գործընթացում: Վերջինս գործուն կառուցակարգ է Սահմանադրության 5-րդ հոդվածով ամրագրված իրավական նորմերի աստիճանակարգության ապահովման տեսանկյունից, որի համաձայն՝ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը պետք է համապատասխանեն Սահմանադրական օրենքներին և օրենքներին: Օրենսդիրը ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության ապահովման համար «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածով սահմանել է ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի նախագծերի պարտադիր փորձաքննություն, այդուհանդերձ, նախարարության կողմից փորձաքննության արդյունքում տրված բացասական եզրակացությանը չհամաձայնելու դեպքում ակտը կարող է ուղարկվել հրապարակման՝ գրավոր տեղյակ պահելով նախարարությանը: Միևնույն ժամանակ, օրենսդիրը նախատեսել է ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափության վիճարկման գործիքակազմ՝ որպես հակակշռող գործիք: Այսպես՝ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե նախարարությունը գտնում է, որ հրապարակված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտը չի համապատասխանում Սահմանադրության կամ նույն օրենքի պահանջներին, ապա դիմում է դատարան՝ նույն օրենքի պահանջների խախտմամբ ընդունված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու համար:

Հարկ է նշել, որ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված կարգավորումը ամրագրված է եղել նաև նախկինում գործող «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի²⁰ 33-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ պարբերությունում: Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վարույթի շրջանակում դատարան դիմելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների մեջ ՀՀ արդարադատության նախարարությանը ներգրավելը հիմնավորվել է այն հանգամանքով, որ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասով արդեն իսկ սահմանված է նշված օրենքի պահանջների խախտմամբ ընդունված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու համար ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից վարչական դատարան դիմում ներկայացնելու հնարավորությունը:

Որպես պետական մարմին՝ ՀՀ արդարադատության նախարարությունը խնդրո առարկա վարույթի շրջանակներում ներկայումս կարող է դիմել ՀՀ վարչական դատարան միայն այն դեպքերում, երբ համարում է, որ վարչական մարմնի նորմատիվ իրավական ակտով խախտվել են պետության կամ համայնքի այն իրավունքները, որոնց պաշտպանության լիազորությունը դրված է դիմողի վրա, եթե այդ վեճը ենթակա չէ լուծման վերադատության կարգով: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ՀՀ արդարադատության նախարարությանը ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի վիճարկման պահանջով դատարան դիմելու իրավասությամբ օժտելը կոչված է ապահովելու վերջինիս առջև կանոնադրությամբ դրված նպատակների իրագործումը, մասնավորապես՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության կատարելագործման ապահովումը:

Այսպես՝ ՀՀ արդարադատության նախարարությունը որպես պետական մարմին քննարկվող վարույթի շրջանակներում ներկայումս կարող է դիմել ՀՀ վարչական դատարան միայն սահմանափակ դեպքերում, ուստի կարծում ենք, որ առավել նպատակահարմար է առանձին

օրենքի 2018 թվականի նախագիծը: <https://www.e-draft.am/projects/1430/justification>

²⁰ Տես ՀՀ ՊՏ 2002.05.21/15(190) հոդ.344: Ընդունվել է 03.04.2002 թվականին, ուժի մեջ է մտել 31.05.2002 թվականին և ուժը կորցրել է 07.04.2018 թվականին:

դրույթով նախատեսել ՀՀ արդարադատության նախարարության նշված հատուկ վարույթի շրջանակում ՀՀ վարչական դատարան դիմելու իրավասությունը՝ ապահովելով օրենսդրությամբ նշված մարմնին տրված լիազորության իրացման համար անհրաժեշտ մեխանիզմը:

Գ. Նախագծով առաջարկվել է նաև նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վիճարկման դիմումով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շարքում ներգրավել դատարաններին, երբ նրանք հիմնավոր կասկածներ ունեն իրենց կողմից կիրառման ենթակա ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափության վերաբերյալ²¹: Դատարաններին նման իրավունքի վերապահումն անշուշտ կարող է քննադատության առարկա հանդիսանալ, ուստի նշված հոդվածի շրջանակում կփորձենք բացահայտել դրա խնդրահարույց կողմերը:

Նշված առաջարկը Նախագծով հիմնավորվել է այն հանգամանքով, որ դատարանները չունենալով իրենց վարույթում քննվող գործի շրջանակում կիրառվելիք ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտը վիճարկելու գործիքակազմ և միաժամանակ իրավասու չլինելով ինքնուրույն գնահատել դրա իրավաչափությունը, ստիպված են լինում կիրառել այն, իսկ հետագայում կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի անվավեր ճանաչման դեպքում գործը ենթակա է վերաբացման նոր հանգամանքի ուժով, ինչը չի բխում դատավարական խնայողության և արդյունավետության սկզբունքներից:

Այդուհանդերձ, հարկ է հաշվի առնել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում գործող առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության, մասնագիտացված և վերաքննիչ դատարաններին, ինչպես նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանին ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վերաբերյալ վարչական դատարան դիմում ներկայացնելու լիազորությամբ օժտելը կարող է վտանգել վերջիններիս կողմից իրենց վարույթում գտնվող գործերի ողջամիտ ժամկետում քննությունը: Ավելին՝ հիմնական խնդիրն այն է, որ դատարաններին ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափության վերաբերյալ վարչական դատարան դիմում ներկայացնելու լիազորությամբ օժտելը հակասում է Հայաստանի Հանրապետությունում գործող դատական ատյանների աստիճանակարգությանը: Ըստ Նախագծի տրամաբանության՝ Վերաքննիչ վարչական դատարանը և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատը ևս կարող են դիմել վարչական դատարան՝ իրենց վարույթում քննվող գործի շրջանակում կիրառվելիք ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի վիճարկման դիմումով: Նշված դիմումի քննության արդյունքում վարչական դատարանի կողմից կայացված որոշումը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով, իսկ ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի որոշումը՝ վճռաբեկության կարգով: Արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատը քննարկելու և լուծելու են իրենց իսկ դիմումի քննության արդյունքում վարչական դատարանի կողմից կայացված որոշման կամ դրա՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման արդյունքում կայացված որոշման իրավաչափության հարցը: Կարծում ենք, որ նման կարգավորումը բավականին խնդրահարույց է և հայրենական դատավարագիտության համար բավականին խորթ իրավիճակ կարող է ստեղծել, քանի որ այդ պարագայում դատարանը դառնում է վարչական դատարան դիմում ներկայացնելու, վերաքննիչ ու վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող և միաժամանակ իր իսկ բողոքը քննելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտ:

Այսպիսով, դատարաններին նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափության վերաբերյալ վարչական դատարան դիմում ներկայացնելու իրավասությամբ օժտելու անհրաժեշտությունը կարծում ենք բացակայում է: Ընդ որում, վերը նշված խնդիրը կարող է լուծվել այնպի-

²¹ Տե՛ս նույն տեղում:

սի կառուցակարգի հետևողական իրացման միջոցով, որի համաձայն դատարաններն իրենց կողմից քննվող ցանկացած գործով իրավասու են չկիրառելու այս կամ այն ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտը, եթե գտնում են, որ առկա է հակասություն այդ ակտի և օրենքի միջև՝ հիմնավորելով իրենց դիրքորոշումը:

Դ. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 3-րդ մասով դատարան դիմելու իրավունք է վերապահվում միայն Երևանի ավագանու խմբակցությունը՝ Երևանի ավագանու ակտերը վիճարկելու դեպքում: Նախատեսելով միայն Երևանի ավագանու խմբակցության՝ վարչական դատարան դիմելու իրավունքը՝ օրենսդիրը զրկել է մյուս համայնքների ավագանիների խմբակցություններին իրենց համայնքների ավագանիների ընդունած ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը վիճարկելու հնարավորությունից: Նման կարգավորումը լիարժեք չէ և չի ապահովում Հայաստանի Հանրապետություն մյուս համայնքների ավագանիների խմբակցությունների՝ ավագանու ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը վիճարկելու իրավասությամբ դատարան դիմելու իրավունքը: Ուստի անհրաժեշտ է նման իրավասություն տրամադրել նաև Հայաստանի Հանրապետության մյուս համայնքների ավագանիների խմբակցություններին:

Այսպիսով, նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով վարույթի սուբյեկտային շրջանակի առանձնահատկությունների և դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման հիմնադրույթների համակարգային վերլուծության արդյունքում կարող ենք եզրակացնել, որ

1. *Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով դատարան դիմելու իրավունքի իրացման առաջնահերթ նախադրյալը օրենսդրությամբ անձին նման իրավունքի վերապահումն է:*

2. *Ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց նորմատիվ իրավական ակտերի՝ վարչական դատարավարության կարգով վիճարկման սուբյեկտիվ իրավունքը հետապնդում է ոչ միայն անհատական կամ մասնավոր շահ, այլ նաև հանրային կամ ընդհանուր շահ, քանի որ դատական պաշտպանության իրավունքի նշված ձևն անմիջականորեն փոխկապակցված է անորոշ թվով անձանց համար վարքագծի պարտադիր կանոններ սահմանող ակտի իրավաչափության հետ:*

3. *Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող մյուս սուբյեկտները, այն է՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, Մարդու իրավունքների պաշտպանը և Երևանի ավագանու խմբակցությունը հետապնդում են հանրային կամ ընդհանուր շահ՝ երաշխավորելով իրավական պետությանը ներկայացվող օրինականության սկզբունքի ապահովման պահանջը:*

4. *Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հանրային իրավահարաբերություններում որպես հանրային իշխանության կրող կարող են հանդես գալ ոչ միայն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, այլև պետության կողմից օրենքով պարփակված հանրային գործառույթ իրականացնող մասնավոր անձինք՝ կարծում ենք, որ «ոեալ ակտ» եզրույթի փոխարեն «վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի (դրա վիճարկվող դրույթի) կիրառումը (կատարումը) ապահոված գործողություն կամ անգործություն» ձևակերպման գործածումը առավել նպատակահարմար է:*

5. *Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերով վարույթի գործնական կիրառելիությունը բարձրացնելու նպատակով անհրաժեշտ է ընդլայնել դատարան դիմելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների շրջանակը, դրանում ներա-*

ռելյով՝ հասարակական կազմակերպություններին, ՀՀ արդարադատության նախարարությանը և համայնքների ավագանիների խմբակցություններին:

6. Անդրադառնալով նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վիճարկման գործերով դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շարքում դատարանների ներգրավմանը՝ գտնում ենք, որ դատարաններին նման իրավունքի վերապահումը հակասում է Հայաստանի Հանրապետությունում գործող դատական արյանների աստիճանակարգությանը և գործնականում կարող է առաջացնել այնպիսի խնդրահարույց իրավիճակներ, երբ դատարանը դառնում է վարչական դատարան դիմում ներկայացնելու, վերաքննիչ և վճարել բողոք բերելու իրավունք ունեցող և միաժամանակ իր իսկ բողոքը քննելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտ:

Annotation. This article is devoted to the issue of exercising the right to apply to a court in cases of challenging the legality of normative legal acts. In particular, as a result of this research, the necessary prerequisites were emphasized for applying to the Administrative Court on cases of challenging the legality of normative legal acts. In addition, this paper discusses the issue of expanding the scope of entities entitled to apply to the court in the mentioned cases. Accordingly, the issues of the possibility of granting certain subjects the right to a court were discussed, and respective conclusions were made on each of them.

Аннотация. Настоящая статья посвящена проблемам реализации права на обращение в суд по делам об оспаривании законности нормативно-правовых актов. В результате данного исследования были выделены необходимые предпосылки для обращения в Административный суд. Кроме того, в данной работе рассматривается вопрос о расширении круга субъектов, имеющих право на обращение в суд в порядке рассматриваемого особого производства. В соответствии с этим, обсуждался вопрос о возможности предоставления некоторым субъектам права на обращение в суд, и по каждому из них были сделаны соответствующие выводы.

Բանալի բառեր - նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափության վիճարկում, դատարան դիմելու իրավունք, սուբյեկտային նախադրյալներ, վարչական դատավարություն:

Keywords: *challenging the lawfulness of normative legal acts, right to a court, subjective prerequisites, administrative procedure.*

Ключевые слова: *оспаривание законности нормативных правовых актов, право на обращение в суд, субъективные предпосылки, административное судопроизводство.*

ԴԻԼԲԱՆԴՅԱՆ Օ. - ՀՀ վճարել դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ, ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. հասցե՝ oksana.dilbandyan96@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 07.07.2022 թ., տրվել է գրախոսության 07.07.2022 թ., երաշխավորվել ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Վ. Հովհաննիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ԿԱՐԵՆ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ

*տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի
գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական փորձարկումների
համակարգման բաժնի պետ, Տնտեսագիտական և հաշվապահական
փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ*

KAREN MAMIKONYAN

*PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Scientific
Research and Technical Testing Coordination Department,
Expert of the Department of Economic and Accounting Expertise
of National Bureau of Expertises of the Republic of Armenia.*

КАРЕН МАМИКОНЯН

*кандидат экономических наук, доцент,
начальник отдела координации научных исследований и
технического апробирования,
эксперт отдела Экономических и бухгалтерских экспертиз
Национального бюро экспертиз Республики Армения*

**ՎԱՐԿԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ ԵՎ
ՀԱՐՑԵՐԸ ՖԻՆԱՆՍԱՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ**

**CONSEQUENCES OF A BREACH OF THE CREDIT CONTRACT AND
ISSUES IN THE FRAMEWORK OF FINANCIAL AND ECONOMIC
EXPERTISE**

**ПОСЛЕДСТВИЯ НАРУШЕНИЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРА И ВОПРОСЫ
В РАМКАХ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ**

Տնտեսության զարգացման առաջին նախապայմաններից են մարդկանց, ձեռնարկատիրության և պետության փոխվստահությունը: Փոխվստահությունը ներդրողների շահերի տեսակետից ծնում է ներդրումների նախաձեռնություն, ֆինանսավարկային կազմակերպությունների տեսակետից՝ տնտեսության վարկավորում, պետության տնտեսական քաղաքականության տեսակետից՝ մակրոտնտեսական իրական կայունացում: Փոխվստահությունը

նաև իրենից ենթադրում է ներդրողների և պետության միջև արդար ու բաց բանակցություն, որը հիմնվում է օրենսդրական կայունության և վերջինովս էլ պայմանավորված՝ դրա կանխատեսելիության վրա: Այս ամբողջով հանդերձ՝ պետության զարգացման գրավականը պետք է փնտրել հատկապես փոխվատահույության մեջ:

Վարկատուի և վարկառուի միջև անհամաձայնությունը, որն առաջանում է վարկային պայմանագրի կատարման ընթացքում տեղի ունեցած վարկի և տոկոսների մարմանն ուղղվող գումարների չվճարումների (սահմանված ժամկետում չվճարվածի, կետանցով վճարվածի) պարագայում վարկատուի կողմից պայմանագրով սահմանված տուժանքի (տուգանքի, տույժի) հաշվարկման դեպքերում, իրենից ենթադրում է վարկատուի կողմից մինչև պայմանագրի գործողության վերջնաժամկետը ժամանակացույցով նախատեսված վճարման ենթակա գումարների նկատմամբ տուժանքի հաշվարկման, ինչպես նաև վարկի մարման վերջնաժամկետից հետո ընկած ժամանակահատվածի համար վճարման ենթակա վարկի մայր գումարի նկատմամբ տոկոսների հաշվարկման պայմանագրով կամ օրենսդրությամբ սահմանված սկզբունքների կիրառության հետ:

Այստեղ է, որ ֆինանսատնտեսագիտական փորձագիտական հետազոտությունների շրջանակներում նախաձեռնողի կողմից առաջադրվող հարցերն իրենց բնույթով հիմնականում հանգում են հետևյալ ձևակերպմանը. «*Վարկային պայմանագրի շրջանակում՝ որոշակի ժամանակահատվածում ժամանակին չվճարված վարկի գումարի և հաշվարկված տոկոսների նկատմամբ պայմանագրով նախատեսված վարկի տրման պայմանների համաձայն որքան տոկոս, տուգանք և տույժ է ենթակա հաշվարկման*»:

Հարկ է ընդգծել, որ փորձագիտական հետազոտությունն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի նախաձեռնողն ապահովի հետևյալ փաստաթղթերը՝ վարկային պայմանագիրը և դրան կից մարումների գրաֆիկը, պայմանագրի կատարման վերաբերյալ քաղվածքները, վճարումների անդորրագրերը, վարկառուի կողմից վարկատուին փոխանցված գումարների վերաբերյալ տեղեկանքները, պարտավորությունների հաստատման փոխադարձ ակտերը և այլ վերաբերելի փաստաթղթեր:

Անդրադառնալով մարումների հերթականության հարցին՝ պետք է արձանագրել, որ այս կապակցությամբ վարկային պայմանագրերում հիմնականում սահմանվում է հետևյալ դրույթը. «*Վարկառուի ստացված վարկը վերադարձնելու և դրա տոկոսների գծով ժամկետանց պարտք առաջանալու դեպքում նշված պարտքի մարման համար վարկառուի կողմից վճարվող գումարները սկզբում ուղղվում են տուգանքի, հետո տույժերի վճարմանը, տոկոսների գծով պարտքի սպասարկմանը, այնուհետև՝ հիմնական պարտքի գումարի մարմանը*»: Հետևաբար, դժվար չէ պատկերացնել, որ տուժանքների հաշվարկմամբ՝ պարտավորությունների առաջացման պարագայում կուտակվում են բավականին մեծ գումարներ: Այսինքն, պարտքի (վարկի և տոկոսների) գումարի ու տուժանքների հարաբերակցությունն այս առումով ավելի է փոքրանում:

Այդուհանդերձ, փորձագիտական հետազոտությունների կատարման ընթացքում առաջացած հարցերը վերլուծելու նպատակով անհրաժեշտ են իրավիճակային պայմաններ. ըստ այդմ, դիցուք վարկային պայմանագրում ներառված «Կողմերի պատասխանատվությունը» պարագրաֆում սահմանվել են հետևյալ պայմանները.

«1. Վարկը ժամանակին չմարելու դեպքում վարկառուն վարկապուհին միանվագ վճարում է տուգանք՝ վարկի տվյալ պահին մարման ենթակա գումարի 5 տոկոսի չափով (բայց ոչ պակաս, քան 10,000 ՀՀ դրամը) և ուշացման յուրաքանչյուր օրվա համար վճարում է տուգանք, որը հաշվարկվում է ժամկետանց վարկի գումարի նկատմամբ ՀՀ ԿԲ կողմից սահմանված

բանկային փոկոսի հաշվարկային դրույքով (այսուհետք նաև՝ ԲՏՀԴ):

2. Վարկի գումարը և հաշվարկված փոկոսները ժամանակին չվճարելու դեպքում վարկառուն վարկատուին ուշացման յուրաքանչյուր օրվա համար վճարում է փոյժ՝ վարկի և հաշվարկված փոկոսների մարման ենթակա գումարի օրական 0.2 փոկոսի չափով: Տոկոսների, փուզանքների և փոյժերի հաշվարկը կատարվում է մինչև հաշվարկված բոլոր պարտավորությունների ամբողջությամբ կատարումը»:

Այստեղ հարկ է արձանագրել, որ պայմանագրի ավարտի ժամկետից հետո մինչև պարտավորությունների ամբողջական մարման օրն ընկած ժամանակահատվածի (կետանցի օրվանից մինչև պարտավորության դադարման օրը) համար մարման ենթակա վարկի մայր գումարի մնացորդի նկատմամբ տոկոսի այլ չափի հստակ նախատեսված չէ:

Նախ այստեղ հարկ է հիշել, որ համաձայն Հայաստանի Հանրապետության (ՀՀ) քաղաքացիական օրենսգրքի 47 (ՎԱՐԿ) գլխի 887 հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված դրույթի. «Վարկային պայմանագրից բխող հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են սույն օրենսգրքի 46 (ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆ) գլխում նախատեսված կանոնները, եթե այլ բան նախատեսված չէ սույն գլխի կանոններով և վարկային պայմանագրով»¹:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 881-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Եթե փոխառուն սահմանված ժամկետում չի վերադարձնում փոխառության գումարը, ապա փոխառության պայմանագրով նախատեսված փոկոսները դադարում են, իսկ այդ գումարին ենթակա են վճարման միայն սույն օրենսգրքի 411 հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված չափով փոկոսներ, սկսած այն օրվանից, երբ գումարը պետք է վերադարձվեր մինչև գումարը փոխատուին վերադարձնելու օրը:

Փոխառության պայմանագրում այլ պայմաններով փոկոսներ վճարելու վերաբերյալ համաձայնությունն առջինն է»²:

Իրավանորմերի համեմատության նպատակով հարկ է մեջբերել Ռուսաստանի Դաշնության (ՌԴ) քաղաքացիական օրենսգրքի 811-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված գրեթե նույնաբովանդակ դրույթը (թարգմանություն). «Եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ փոխառության պայմանագրով, այն դեպքերում, երբ փոխառուն ժամանակին չի վերադարձնում փոխառության գումարը, այդ գումարին փոկոսներ են վճարվում սույն օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված չափով, այն օրվանից, երբ այն պետք է վերադարձվեր մինչև փոխատուին վերադարձնելու օրը՝ անկախ սույն օրենսգրքի 809-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված փոկոսների վճարումից»³:

Իսկ ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 809-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն (թարգմանություն)՝ «Եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ փոխառության պայմանագրով, փոխատուն իրավունք ունի փոխառության օգտագործման դիմաց փոխառուից փոկոսներ ստանալ պայմանագրով սահմանված չափով և կարգով: Պայմանագրում փոխառության օգտագործման դիմաց փոկոսների չափի վերաբերյալ պայմանի բացակայության դեպքում դրանց չափը որոշվում է համապատասխան ժամանակահատվածներում գործող Ռուսաստանի Բանկի հիմնական դրույքաչափով»⁴:

Անդրադառնալով Բելառուսի Հանրապետության (ԲՀ) քաղաքացիական օրենսգրքի 762-րդ գրեթե նույնաբովանդակ հոդվածին՝ պետք է նշել, որ վերջինս տարբերվում է հետևյալ

¹ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 47 հոդվածի 2-րդ մաս:

² Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 881-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

³ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի 811-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

⁴ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի 809-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

ծնակերպմամբ (թարգմանություն)՝ «...Պայմանագրում տրոկոսների չափի վերաբերյալ պայմանի բացակայության դեպքում դրանց չափը որոշվում է փոխառուի կողմից պարտքի կամ դրա մի մասի գումարի վճարման օրվա դրությամբ Բելառուսի Ազգային բանկի վերաֆինանսավորման տրոկոսադրույքով»⁵:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված չափով տրոկոսներին անդրադառնալու պարագայում կարելի փաստել, որ այդ տրոկոսների գանձումը կիրառվում է փոխառության պայմանագրով սահմանված փոխառության գումարի վերադարձման ժամկետի ավարտից հետո ընկած ժամանակաշրջանի (կետանցի օրվանից մինչև պարտավորության դադարման օրն ընկած ժամանակահատվածի) համար: Հիշյալ նորմատիվ դրույթով սահմանվել է. «Ուրիշի դրամական միջոցներն ապօրինի պահելու, դրանք վերադարձնելուց խուսափելու, վճարման այլ կետանցով դրանք օգտագործելու, կամ այլ անձի հաշվին անհիմն ստանալու կամ խնայելու դեպքերում այդ գումարին վճարվում են տրոկոսներ: Տրոկոսները հաշվարկվում են կետանցի օրվանից մինչև պարտավորության դադարման օրը՝ ըստ համապատասխան ժամանակահատվածների համար ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տրոկոսի հաշվարկային դրույքների:

Սույն կետով նախատեսված կարգը գործում է, եթե վստախ հատուցման կամ տրոկոսի այլ չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով»⁶:

Ի դեպ, այս նորմատիվ դրույթի կիրառման առնչությամբ առկա է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.03.2008 թ. նախադեպային որոշումը՝ թիվ 3-241 (ՎԴ) քաղաքացիական գործի վերաբերյալ⁷:

Այստեղ ևս՝ իրավանորմերի համեմատության նպատակով հարկ է մեջբերել ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված դրույթը, ըստ որի (թարգմանություն)՝ «Դրամական միջոցների ապօրինի պահման, դրանց վերադարձից խուսափելու, դրանց այլ կետանցով վճարման դեպքում պարտքի գումարի դիմաց ենթակա են վճարման տրոկոսներ: Տրոկոսների չափը որոշվում է համապատասխան ժամանակաշրջաններում գործող Ռուսաստանի Բանկի հիմնական դրույքաչափով: Այս կանոնները կիրառվում են, եթե օրենքով կամ պայմանագրով այլ չափով տրոկոսներ սահմանված չեն»⁸:

Իսկ ԲՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն (թարգմանություն)՝ «Ուրիշի դրամական միջոցների օգտագործման՝ դրանք ապօրինի պահելու, դրանք վերադարձնելուց խուսափելու, վճարման այլ կետանցով դրանք օգտագործելու համար կամ այլ անձի հաշվին անհիմն ստանալու կամ խնայելու դեպքերում այդ դրամական միջոցների գումարին վճարվում են տրոկոսներ:

Տրոկոսների չափը հաշվարկվում է դրամական պարտավորության կամ դրա մասի կտրաման օրվա դրությամբ ԲՀ Ազգային բանկի վերաֆինանսավորման տրոկոսադրույքով, բացառությամբ դատական կարգով պարտքի գանձման դեպքերի, երբ դատարանը բավարարում է վարկառուի պահանջները՝ ելնելով որոշման ընդունման օրվա դրությամբ ԲՀ Ազգային բանկի վերաֆինանսավորման տրոկոսադրույքից:

Այս կանոնները գործում են, եթե օրենսդրությամբ կամ պայմանագրով տրոկոսների այլ

⁵ Բելառուսի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 762-րդ հոդված:

⁶ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 881-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

⁷ Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի 27.03.2008 թ. թիվ 3-241 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով կայացված որոշում:

⁸ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

չափ նախատեսված չէ»⁹:

Բերված նորմատիվ դրույթների համեմատական վերլուծության արդյունքում հարկ է արձանագրել, որ ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով սահմանված պահանջների, ՌԴ և ԲՀ քաղաքացիական օրենսգրքերի համապատասխան դրույթներով *տոկոսների հաշվարկման ժամանակահատվածին անդրադարձ չի կատարվում*:

ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն (թարգմանություն)՝ «Այն դեպքում, երբ կողմերի համաձայնությամբ դրամական պարտավորությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար նախատեսված է տույժ, ապա սույն հոդվածով նախատեսված տոկոսները գանձման ենթակա չեն, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով»¹⁰: Նշված նորմատիվ դրույթի հետ կապված կրկին հարկ է արձանագրել, որ ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածով սահմանված պահանջների, այստեղ կողմերի միջև կնքված *պայմանագրի գործողության ժամկետին անդրադարձ չի կատարվում*:

Այդուհանդերձ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված չափով տոկոսները վերաբերում են փոխառության պայմանագրով սահմանված փոխառության գումարի վերադարձման ժամկետի ավարտից հետո ընկած ժամանակաշրջանին (կետանցի օրվանից մինչև պարտավորության դադարման օրն ընկած ժամանակահատվածին):

Ստացվում է, որ եթե պայմանագրում վարկի մարման ժամկետի ավարտից հետո առկա չմարված վարկի գումարի նկատմամբ հաշվարկվող տոկոսի չափ նախատեսված չէ, ապա կետանցի օրվանից սկսած մինչև պարտավորությունների դադարման օրն ընկած ժամանակահատվածի համար այդ գումարի նկատմամբ տոկոսները պետք է հաշվարկվեն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411 հոդվածով նախատեսված՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքով (ԲՏՀԴ-ով), այսինքն, կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար՝ $12\% \div 365 = 0.0328$ տոկոսով (ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի «Բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքը սահմանելու մասին» 2010 թ. նոյեմբերի 9-ի թիվ 283-Ն որոշման համաձայն՝ բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքը սահմանվել է 12 տոկոս, և մինչ օրս անփոփոխ է)¹¹:

Անդրադառնալով տոկոսների չափին և հաշվարկման կարգին՝ հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 879-րդ հոդվածի 1-ին մասով նշված դրույթի համաձայն՝ «Փոխառության պայմանագրում հստակ պետք է սահմանվեն տոկոսների չափը և հաշվարկման կարգը: Փոխառության պայմանագրի կնքման պահին տոկոսների չափը չի կարող գերազանցել ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքի կրկնապատիկը», այսինքն՝ տրվող փախառության տոկոսների առավելագույն չափը ներկա պահին կազմում է $24\% = (2 \times 12\%)$ ¹²:

Հարկ է նշել նաև, որ նկատի ունենալով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի վերոգրյալ դրույթները, ինչպես նաև «Սպառողական կրեդիտավորման մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Կրեդիտավորման պայմանագիրը առնվազն ներառում է՝ 5) սպառողի կողմից իր պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար կրեդիտավորողի կողմից կիրառվող պատասխանատվության միջոցների (տուժանքի

⁹ Բելառուսի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

¹⁰ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի 4-րդ մաս:

¹¹ «Բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքը սահմանելու մասին» ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2010 թ. նոյեմբերի 9-ի թիվ 283-Ն որոշում:

¹² Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 879-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

կամ սպառողի վիճակը վատթարացնող ցանկացած այլ միջոցների), դրանց կիրառման դեպքերի և կարգի վերաբերյալ նշումներ»¹³ նախատեսված պահանջը, վերը բերված օրինակի պայմաններում վարկառուի կողմից վարկային պայմանագրով սահմանված վճարները ժամանակին չկատարելու կամ ոչ լրիվ չափով կատարելու դեպքում վարկատուի կողմից պայմանագրով նախատեսված տուժանքի, այն է՝ «Տուգանքի վճարում՝ վարկի տվյալ պահին մարման ենթակա գումարի նկատմամբ որոշակի տոկոսի չափով և ուշացման յուրաքանչյուր օրվա համար տուգանքի վճարում՝ ՀՀ ԿԲ-ի կողմից սահմանված ԲՏՀԴ-ով», ինչպես նաև պայմանագրով նախատեսված տուժանքի, այն է՝ «ուշացման յուրաքանչյուր օրվա համար տույժի վճարում՝ վարկի և հաշվարկված տոկոսների մարման ենթակա գումարի օրական որոշակի տոկոսի չափով» կիրառումը, սույն աշխատանքի շրջանակում՝ ֆինանսավարկային արդար հարաբերությունների տեսանկյունից, պարտավորության խախտման հետևանքներին անհամաչափ է դիտարկվում:

Բերված պայմաններից ելնելով, ստացվում է, որ վարկային պայմանագրով սահմանված մարման ժամանակացույցի ամսաթվերից կետանցի յուրաքանչյուր օրվա համար մինևույն վճարման ենթակա վարկի մայր գումարի նկատմամբ գործնականում լինում են դեպքեր, երբ պատասխանատվություն է սահմանվում միաժամանակ երկու տարբեր տուժանքներով. մի դեպքում՝ տուգանք ԲՏՀԴ-ի չափով, մյուս դեպքում՝ տույժ որոշակի տոկոսադրույքի չափով: Նշված իրավիճակում տուժանքը դատական կարգով պակասեցվում է համաձայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածով նախատեսված դրույթի՝ մինչև 08.01.2018 թ. գործող խմբագրությամբ՝ «Եթե վճարման ենթակա տուժանքն ակնհայտորեն անհամաչափ է պարտավորության խախտման հետևանքներին, դատարանն իրավունք ունի պակասեցնել այն», իսկ նոր խմբագրությամբ՝ «3. Դատարանը կամ ֆինանսական համակարգի հաշվարարը պարտապանի պահանջով պակասեցնում է վճարման ենթակա կամ վճարված պայմանագրով որոշված տուժանքի չափը, եթե տուժանքն ակնհայտորեն անհամաչափ է պարտավորության խախտման հետևանքներին, և՛...» որոշակի պայմանների դեպքում¹⁴:

Իրավանդորմերի համեմատության նպատակով հարկ է մեջբերել ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի 333 հոդվածի 1-ին մասով սահմանված դրույթը (թարգմանություն). «Եթե վճարման ենթակա տուժանքն ակնհայտորեն անհամաչափ է պարտավորության խախտման հետևանքներին, ապա դատարանն իրավունք ունի նվազեցնել տուժանքը, իսկ տոկոսագումարի վերաբերյալ նուն օրենսգրքի 395-րդ հոդվածի 6-րդ մասով սահմանված դրույթի համաձայն (թարգմանություն). «Եթե վճարման ենթակա տոկոսագումարը ակնհայտորեն անհամաչափ է պարտավորության խախտման հետևանքներին, ապա դատարանը, պարտապանի դիմումի համաձայն, իրավունք ունի նվազեցնել պայմանագրով նախատեսված տոկոսները, բայց ոչ պակաս, քան սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված դրույթաչափի հիման վրա որոշված չափը»¹⁵:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 881-րդ հոդվածով նախատեսված՝ սահմանված ժամկետում չվերադարձված փոխառության գումարի նկատմամբ Օրենսգրքի 411 հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված չափով տոկոսների հաշվարկման պահանջի և նույն հոդվածով սահմանված՝ «Փոխառության պայմանագրում այլ պայմաններով տոկոսներ վճարելու վերաբերյալ համաձայնությունն առոչինչ է» նորմատիվ դրույթի պահանջի կիրառմանը, ապա պարտավորությունների առաջացման իրավիճակներում՝ ֆինանսավարկային հարաբե-

¹³ «Սպառողական կրեդիտավորման մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

¹⁴ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդված:

¹⁵ Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի 33 հոդվածի 1-ին մաս, 395-րդ հոդվածի 6-րդ մաս:

րությունների տեսանկյունից սույն աշխատանքի շրջանակում դիտվում է տրամաբանական: Այսուհանդերձ, հարկ է անդրադառնալ ֆինանսավարկային կազմակերպությունների կողմից տարվող, որոշ դեպքերում նաև կոշտ պատասխանատվության միջոցների կիրառման քաղաքականությանը: Արդարության համար պետք է նշել, որ պայմանագրով նախատեսված տուժանքները, ինչպես քննարկվեց սույն հոդվածում բերված օրինակում, պարտավորությունների խախտման հետևանքներին անհամաչափ կարող են դիտարկվել, ինչն առանձին իրավիճակներում կարող է բարդացնել վարկառուի գործունեությունը՝ իր մոտ ֆինանսական վիճակի հետ անհամատեղելի պարտավորությունների առաջացմամբ:

Իրավացիորեն, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածով նախատեսված կարգով սահմանափակումներ են սահմանվել պայմանագրով որոշված տուժանքի չափի առնչությամբ, մասնավորապես՝ 1) *պայմանագրով որոշված տուժանքի տարեկան առավելագույն չափը չի կարող գերազանցել ՀՀ ԿԲ սահմանած ԲՏՀԴ-ի քառապատիկը*, և 2) *պայմանագրով որոշված բոլոր տուժանքների հանրագումարի չափը չի կարող գերազանցել տվյալ պահին առկա պարտքի հիմնական գումարը*¹⁶: Ի դեպ, վերը բերված տուժանքի չափի վերաբերյալ սահմանափակումներին նույնաբովանդակ դրույթներ բացակայում են ԱՌԴ, ԱԲՀ և ԲՀ քաղաքացիական օրենսգրքերում, որն, ինչ խոսք, խորհելու տեղիք է տալիս: Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է ընդգծել նաև, որ ի տարբերություն երկրորդ դրույթի, որտեղ պարզորոշ կերպով համեմատությունը կատարվում է դրամական գումարի առումով, ներկայացված առաջին դրույթում «տուժանքի տարեկան առավելագույն չափի» որոշման մեխանիզմն այդքան էլ ըմբռնելի չէ: Նախ, հարկ է մեջբերել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված տուժանք հասկացությունը, այն է. «Տուժանք (տուգանք, տույժ) համարվում է օրենքով կամ պայմանագրով որոշված այն դրամական գումարը, որը պարտապանը պարտավոր է վճարել պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու դեպքում՝ ներառյալ կատարման կետանցի դեպքում»¹⁷:

Կարելի է արդյոք ենթադրել, որ վարկը ժամանակին չմարելու դեպքում տուգանքի՝ վարկի տվյալ պահին մարման ենթակա գումարի նկատմամբ հաշվարկվող տոկոսի (մեր օրինակում՝ 5%) և ուշացման յուրաքանչյուր օրվա համար ժամկետանց վարկի գումարի նկատմամբ հաշվարկվող տոկոսադրույթի (օրական ԲՏՀԴ-ն $12\%/365=0.0328\%$), ինչպես նաև՝ *վարկի գումարը և հաշվարկված տոկոսները ժամանակին չվճարելու դեպքում տույժի՝* վարկի և հաշվարկված տոկոսների մարման ենթակա գումարի նկատմամբ օրական տոկոսի (մեր օրինակում՝ 0.2 %) ընդհանուր գումարը չպետք է գերազանցի 48 ($4 \times 12\%$) տոկոսը: Առաջին տարբերակում՝ եթե դիտարկում ենք կիրառվող տոկոսադրույթների գումարը, ապա անհամադրելիությունը կարծես ակնհայտ է դառնում: Երկրորդ տարբերակում՝ տարեկան կտրվածքով կիրառված տուժանքների չափը դրամական գումարի տեսքով պետք է համեմատել տարվա ընթացքում մարման ենթակա վարկի գումարի նկատմամբ ԲՏՀԴ-ի քառապատիկի՝ 48%-ի հաշվարկմամբ ստացված դրամական գումարի հետ:

Համադրելիությունը ստուգելու նպատակով ներկայացվող օրինակում կատարված հաշվարկում տարվա կտրվածքով վճարման ենթակա վարկի գումարը ընդհանուր 1,200,000 ՀՀ դրամ է՝ առանց տոկոսների դիտարկման (ամսական վճարման ենթակա է 100,000 ՀՀ դրամ), որի նկատմամբ էլ կիրառվելու են բերված օրինակում տուժանքի պայմանները: Դիցուք վարկառուն վարկային պայմանագրով նախատեսված ժամանակացույցով վճարումներն ուշացրել

¹⁶ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդված:

¹⁷ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

է տարվա ընթացում առավելագույն խախտմամբ, այն է՝ բոլոր 12 ամիսների ընթացքում որևէ վճարում չի իրականացրել (տես ներկայացված հաշվարկային աղյուսակը):

Աղյուսակ 1.

Տուժանքների և տոկոսների հաշվարկ

Վարկի գումարը 1,200,000 դր.			Խախտման պայմաններում հաշվարկվող			Սովորական պայմաններում՝ տարեկան առավելագույնը 24%-ով		
Ուշացման օրեր	Ամսաթիվ	Վարկի գումար	Տուժանք		Տոյժ	Ընդամենը մարում	Վարկի մարում	Տոկոսների մարում
			5%	0.0328%	0.2%			
	12.12.20	100,000						
365	12.01.21	100,000	5,000	11,972	73,000	113,472	89,012	24,460
334	12.02.21	100,000	5,000	10,955	66,800	113,472	90,826	22,646
303	12.03.21	100,000	5,000	9,938	60,600	113,472	94,690	18,782
275	12.04.21	100,000	5,000	9,020	55,000	113,472	94,608	18,864
244	12.05.21	100,000	5,000	8,003	48,800	113,472	97,082	16,390
214	12.06.21	100,000	5,000	7,019	42,800	113,472	98,515	14,957
183	12.07.21	100,000	5,000	6,002	36,600	113,472	100,941	12,531
153	12.08.21	100,000	5,000	5,018	30,600	113,472	102,581	10,891
122	12.09.21	100,000	5,000	4,002	24,400	113,472	104,671	8,801
91	12.10.21	100,000	5,000	2,985	18,200	113,472	107,020	6,452
61	12.11.21	100,000	5,000	2,001	12,200	113,472	108,987	4,486
30	12.12.21	612,900	5,000	984	6,000	113,259	111,068	2,191
ԸՆԴԱՄԵՆԸ		1,812,000	60,000	77,900	475,000	1,361,451	1,200,000	161,451
		ԸՆԴԱՄԵՆԸ	612,900					

Նկատենք, որ բերված օրինակում ստացված թվերի միջև ինչ-որ առումով համադրելիությունն առկա է, քանի որ տարեկան կտրվածքով մարման ենթակա գումարի նկատմամբ ԲՏՀ-ի քառապատիկի՝ 48%-ի հաշվարկմամբ ստացված 576,000 (1,200,000×48%) ՀՀ դրամ և հաշվարկային աղյուսակով տուժանքների առավելագույն կիրառմամբ ստացված 612,900 ՀՀ դրամ գումարներն ըստ ամենայնի համեմատելի են: Բերված հաշվարկը թույլ է տալիս մեկ այլ համեմատություն ևս կատարել: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 879-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առավելագույն տոկոսադրույքով՝ 24%-ով տրամադրված վարկի գումարի նկատմամբ անուիտետային եղանակով հաշվարկված տոկոսային եկամուտը 12 ամսվա կտրվածքով հաշվարկային աղյուսակում կազմում է՝ 161,451 ՀՀ դրամ: Այսինքն, վարկատուի տրամադրած 1,200,000 ՀՀ դրամ վարկի գումարը նշված պայմանների համաձայն 12 ամսվա ընթացքում ստեղծման (վարկառուի կողմից չվճարման) դեպքում՝ տուժանքների կիրառմամբ փաստորեն բերում է 2.9-3.8 անգամ (նվազագույնն ընտրելով միայն տույժերի գումարը) ավելի շատ եկամուտ, քան այդ նույն վարկի գումարը նույն ժամանակահատվածով առավելագույն տոկոսադրույքով տրամադրման պարագայում:

Ստացվում է, որ վարկատուի համար շատ ավելի ձեռնտու է տուժանքներ հավաքագրելը, քան տոկոսներ գանձելը, իսկ բռնագանձվող գրավի առարկաների մասով ստվերային գործարքների վերաբերյալ սույն հոդվածում հասկանալիորեն անդրադարձ չի կատարվում: Ինչու՞ է այսպես փողը թանկ ՀՀ ֆինանսական շուկայում. այս հարցադրումն արդեն 30 տարի է ինչ գոյություն ունի մեր իրականությունում, որի պատասխանը կարծես թե պարզ է, սակայն ո՛չ վստահեցնող: Պետք է հասկանալ, որ վստահություն ձեռք բերելու համար պետք է ոչ թե խս-

տագույնս պատժել վարկառուին, այլ՝ օգնել նրան ոտքի կանգնելու:

Այսուհանդերձ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 372-րդ հոդվածով նախատեսված՝ «պայմանագրով որոշված տուժանքի տարեկան առավելագույն չափը չի կարող գերազանցել ՀՀ ԿԲ սահմանած ԲՏՀ-ի քառապատիկը» դրույթը բավականին անորոշ է և տարիմաստ մեկնաբանությունների տեղիք է տալիս, հետևաբար անհրաժեշտություն ունի և՛ հստակեցման, և՛ սահմանափակումների խստացման: Հարկ է նաև արդարամտորեն արձանագրել, որ նման իրողությունն իրապես անհամադրելի է Հայաստանի Հանրապետության ներկայիս զարգացող ֆինանսական շուկայի սկզբունքներին և հատկապես՝ տնտեսական քաղաքականության սոցիալական բովանդակությամբ:

Annotation. The article presents an analysis of the consequences of a breach of a credit contract - from the point of view of the interpretation of the relevant articles of the RA Civil Code and comparison with the corresponding legal norms of foreign civil codes, regarding the application of financial relations. In particular, the article covered issues related to the return of loans that arose during the conduct of financial and economic expertise, connection with the penalties established by the Civil Code of the Republic of Armenia and the inconsistency of the related regulations.

Аннотация. В статье представлен анализ последствий нарушения договора займа с точки зрения толкования соответствующих статей гражданского кодекса РА и сравнения с соответствующими правовыми нормами иностранных гражданских кодексов, касательно применения финансовых отношений. В частности, в работе были освещены вопросы, относящиеся к возврату займов, которые возникли при проведении финансово-экономических экспертиз, к связи с неустойками, установленными гражданским кодексом РА и несоответствием связанных с ними нормативных положений.

Բանալի բառեր - վարկ, փոխադրություն, փոխառություն, տոկոս, տուժանք, տուգանք, տույժ, վարկային պայմանագիր, վարկառու, փոխառու, ֆինանսատնտեսագիտական փորձաքննություն:

Keywords. credit, borrowing, loan, interest, default penalty, fine, penalty, credit contract, creditor, borrower financial and economic expertise.

Ключевые слова: кредит, ссуда, заём, проценты, неустойка, штраф, пеня, кредитный договор, кредитор, заёмщик, финансово-экономическая экспертиза.

Մամիկոնյան Կ. - Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական փորձարկումների համակարգման բաժնի պետ, Տնտեսագիտական և հաշվապահական փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ, էլ. հասցե՝ mamikonyankaren@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 27.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 27.06.2022 թ., երաշխավորվել ՀՊՏՀ «Ֆինանսներ» ամբիոնի դասախոս, տնտեսագիտության թեկնածու Ա. Ս. Բաբոյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

ЛИЛИАНА СИСАКЯН

*Специалист первой степени Службы правовой экспертизы
Аппарата Кассационного суда РА,
Аспирант кафедры Гражданского права и гражданско-процессуального права
Российско-Армянского университета*

ԼԻԼԻԱՆԱ ՍԻՍԱԿՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի
իրավական փորձաքննությունների ծառայության
առաջին կարգի մասնագետ,
Հայ-Ռուսական համալսարանի Քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

LILIANA SISAKYAN

*Junior specialist at the Legal Expertise Service
of the Staff of the RA Court of Cassation
Ph.D. student of the RAU Chair of Civil Law and Civil Procedure Law*

ПРОЯВЛЕНИЕ НЕДОБРОСОВЕСТНОЙ КОНКУРЕНЦИИ В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТОВАРНЫХ ЗНАКОВ

ԱՆԲԱՐԵԽԻՂՃ ՄՐՅԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆ ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՆՇԱՆՆԵՐԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

MANIFESTATION OF UNFAIR COMPETITION IN THE USE OF TRADEMARKS

Меры недобросовестной конкуренции и противодействия ей не новы и существуют уже долгое время, однако в результате глобализации экономических отношений, технологического прогресса и развития общественных отношений наиболее актуальными стали исследования по противодействию недобросовестной конкуренции, особенно в сфере интеллектуальной собственности. На сегодняшний день недобросовестная конкуренция очень ярко выражается в сфере использования товарных знаков как средства индивидуализации. Часто приобретение прав на товарный знак направлено на блокирование выхода конкурентов на рынок, поэтому совершенствование законодательства, регулирующего вопросы, связанные с использованием и защитой товарных знаков, имеет не только теоретическое, но и практическое значение.

Товарный знак, на сегодняшний день является самым востребованным объектом интеллектуальной собственности. Исключительное право на товарный знак принадлежит его собственнику, т.е. сам правообладатель решает каким образом можно использовать

его собственность и распоряжаться ею. Следовательно, незаконное использование товарного знака, который принадлежит другому субъекту, можно квалифицировать и как акт недобросовестной конкуренции.

Товарный знак является творческим начинанием и считается интеллектуальной собственностью с защищенными правами. В законодательстве РА понятие «товарный знак» содержится и раскрывается в ч. 1 ст. 2 Закона РА «О товарных знаках». Данный закон определяет товарный знак, как обозначение, которое используется для различения товаров и (или) услуг одного лица от товаров и (или) услуг другого лица. Законодатель РФ дает определение следующим образом: «Товарный знак и знак обслуживания (далее – товарный знак) – обозначения, служащие для индивидуализации товаров, выполняемых работ или оказываемых услуг (далее – товары) юридических или физических лиц». В ч. 1 ст. 1 Закона «О товарных знаках» Великобритании определяет товарный знак, как знак, который может быть изображен графически и способен индивидуализировать товары или услуги одного предприятия от товаров или услуг другого предприятия. В законодательстве США товарный знак определяется как любое слово, имя, символ или дизайн, или любая комбинация вышеуказанных, используемых в коммерции для индивидуализации и различения товаров одного производителя или продавца от товаров другого производителя или продавца и для указания источника товаров. Аналогичные определения даются в правовых актах Франции, Германии и иных стран Европейского Союза.

Именно в определении товарного знака выражена основная функция данного объекта промышленной собственности – дифференцировать, персонализировать продукцию конкретного производителя и выделять ее из частей одинаковых продуктов.

Функция индивидуализации товара – основная, она обеспечивает узнаваемость товарного знака потребителем, поскольку товарный знак, как никакой другой объект, ярко и четко индивидуализирует товары, а также указывает потребителям на наличие у них определенных качественных характеристик, которые отличают данный товар в товарообороте. Данная функция помогает отличать товар из массы аналогичных товаров. Индивидуализирующий эффект товарного знака во многом зависит от его запоминаемости, которая обусловлена лаконичностью, простотой, воспроизводимостью и уникальностью.¹ С помощью этой способности товарного знака, товар становится узнаваемым для своего потребителя.

Кассационный суд РА, выделил, что при сравнении товарных знаков в первую очередь следует учитывать отличительный, индивидуализирующий элемент, независимо от наличия дополнительных и чисто символических элементов. То есть, если элемент с отличительным значением повторяется в товарном знаке, то можно сделать вывод, что он имеет степень смещения сходства.²

В одном из своих решений Верховный суд США отметил, что основная функция товарного знака заключается в идентификации данного товара с его создателем или правообладателем. Когда компания маркирует свой товар отличительным знаком, чтобы потребители могли отличить товар от товара третьих лиц, то в этом случае третьи лица не имеют права маркировать

¹ Товарные знаки. Историография. Построение. Использование. Регистрация / авт.-сост. Ю. Сокольников. М.: Изд. дом «Тигра», 2000. 179 стр.

² Постановление Кассационного Суда РА под номером 3-1763(TD), от 12.12.2007 года.

свой аналогичный товар одним и тем же знаком, в результате чего потребители могут спутать продукт другой компании. Это обстоятельство существует как в случае нарушения прав на товарный знак, так и в случае недобросовестной конкуренции.³

Из вышесказанного вытекает, что один и тот же товарный знак не может служить двум владельцам: он не может идентифицировать два источника одновременно и при этом оставаться товарным знаком. Именно по этой причине правообладатель не должен позволять другому использовать свою метку и должен усердно защищать свою собственную.

Согласно ст. 10bis Парижской конвенции, актом недобросовестной конкуренции считается всякий акт конкуренции, противоречащий честным обычаям в промышленных и торговых делах.⁴ В частности, подлежат запрету: все действия, способные каким бы то ни было способом вызвать смешение в отношении предприятия, продуктов или промышленной или торговой деятельности конкурента; ложные утверждения при осуществлении коммерческой деятельности, способные дискредитировать предприятие, продукты или промышленную или торговую деятельность конкурента; указания или утверждения, использование которых при осуществлении коммерческой деятельности может ввести общественность в заблуждение относительно характера, способа изготовления, свойств, пригодности к применению или количества товаров.

Вместо того, чтобы разработать собственный товарный знак, имитатор часто пытается воспользоваться репутацией конкурирующего продукта, придавая своему продукту внешний вид, настолько похожий на него, что на рынке возникает путаница (смешение). Часто имитатор использует торговую марку, которая до смешения похожа на торговую марку его конкурента. Если он делает это, он совершает нарушение прав на товарный знак. Однако, по нашему мнению, не важно является ли другой субъект, который использует схожий товарный знак конкурентом другого хозяйствующего субъекта или нет, все равно у независимого наблюдателя может возникнуть неправильное впечатление или убеждение относительно деятельности добросовестного хозяйствующего субъекта.

В ряде случаев словесный знак, используемый имитатором, несколько, но не до смешения, похож на тот, который использует его конкурент или неконкурент, но может даже полностью отличаться от него. В таких ситуациях смешение на рынке возникает только или главным образом из-за использования цветов и графических элементов, идентичных или очень похожих на цвета этикетки или упаковки конкурента.

В судебной практике ряда стран существует практическая проблема, т.к. судьи не всегда осознают опасность смешения, которая существует для среднего потребителя, который не обращает особого внимания на подробные различия в упаковке при совершении покупок в супермаркетах и в других местах, часто в спешке и с первого взгляда. Это факт, который может быть доказан исследованиями рынка, что потребители, покупая типичные товары для повседневного использования, в первую очередь, обращают внимание на цвета упаковки, отдают второй приоритет графическому представлению и только затем заботятся о правильности названия продукта (словесного знака). Несмотря на это, судьи часто придают слишком большое значение товарному знаку, используемому конкурентом, и его отличиям

³ Hanover Star Milling Co. v. Metcalf, U.S. Supreme Court, 240 U.S. 403 (1916).

⁴ Парижская Конвенция «Об охране промышленной собственности» от 20 марта 1883 года.

по отношению к товарному знаку, под которым продается имитируемый продукт, они часто отказывают в недобросовестной конкуренции, если торговые марки недостаточно похожи, чтобы иск о нарушении был удовлетворенным, даже если цвета и графическое представление, используемые конкурентом, очень похожи на цвета имитируемого продукта. В отличие от судей, имитаторы хорошо осведомлены о реакции потребителей. Вот почему они используют цвета, похожие или идентичные цветам продуктов, которые они имитируют, и почему они используют похожие или идентичные иллюстрации продуктов и другие графические элементы оригинальной упаковки.

Обычным результатом нарушения прав на товарный знак является выдача товаров одного производителя за товары другого. Недобросовестная конкуренция, согласно законодательным формулировкам РА и РФ, в основном проявляется совершением действий с хозяйствующим субъектом, способных вызвать смешение с деятельностью иного хозяйствующего субъекта в гражданском обороте. В ч. 1 ст. 14.6 ФЗ «О защите конкуренции» указывается, что использование обозначения, схожего до степени смешения, иногда скопированного, тождественного средствам индивидуализации другого хозяйствующего субъекта, использование их в гражданском обороте РФ, либо использование в веб-сфере (в том числе в отношении доменных имен), на телевидении и в иных средствах массовой информации, запрещено. В части 2 данной статьи законодатель уточняет, что копирование внешнего вида, упаковки, фирменного стиля в целом, т.е. того, что именно делает товар индивидуальным, – благодаря средствам индивидуализации товарных знаков, также является нарушением законодательства, нарушением принципов честной конкуренции. Из этого можно сделать вывод о том, что сходством до степени смешения является ассоциативное восприятие товарных знаков между собой, несмотря на отдельные их отличия. Ассоциация (ощущение), которая возникала у потребителя и являла собой то, что профессор Чарльз Гилен называл «вероятность возникновения ассоциации» в строгом смысле.

Само понятие «смешение» является правовым институтом, который имеет определенные признаки. Законодатель к числу таких признаков относит: незаконное использование обозначения, наименования путем его размещения на товарах, этикетках, упаковках. В обыденном же смысле в данное явление вложен иной смысл. По словарю В.И. Даля: ‘смешивать, -шать, -сить’ что с чем сложить, сбить вместе, сболтать, смешать все в одно, перемешать.⁵

Определения понятиям «смешение» и «вероятность смешения» даются в Постановлении Кассационного суда РА по делу номер ՇԴ/4241/05/11 от 18.07.2014 года. Согласно данному Постановлению, смешение проявляется в создании впечатления у потребителя, что два разных товара или услуги соответственно производятся или предоставляются одним лицом, в том случае, когда это не так. В то же время Кассационный суд, касаясь понятия «вероятность возникновения смешения», отмечает, что вероятность возникновения смешения имеет место тогда, когда имитация иного товарного знака наводит потребителя на мысль, что товар, индивидуализированный данным товарным знаком, является товаром, произведенным ранее ему известным производителем, что заставляет или может заставить потребителя выбрать не тот товар, который он ищет. Кроме того, для констатации факта правонарушения достаточно

⁵ [электронный ресурс: <https://gufo.me/dict/dal>] (дата обращения: 25.02.2022г.)

реальная возможность смешения, а не фактическое смешение.

Кассационный суд констатировал, что использование товарного знака, схожего до степени смешения, т.е. товарного знака, который вызывает ассоциацию с другим товарным знаком, достаточно для того, чтобы вызвать у потребителя смешение. Иначе говоря, Кассационный суд ставит знак равенства между ситуацией, когда у потребителя возникает мысленная ассоциация между двумя товарными знаками, и ситуацией, когда у потребителя не просто возникает ассоциация между двумя товарными знаками, а потребитель предполагает или может предположить, что имеет дело с тем же товаром, что и раньше, или с товаром того же, ранее ему знакомого производителя.⁶

Использование товарного знака, идентичного или сходного до степени смешения с товарным знаком другого хозяйствующего субъекта, может квалифицироваться как недобросовестная конкуренция только в том случае, если приводит к другому хозяйствующему субъекту, к опасности возникновения смешения или самого смешения в отношении его деятельности или предложенных товаров.⁷ Такие ситуации и их решения можно найти в решениях Антимонопольной комиссии РА⁸.

Очень важную роль играет установление смешения, так как это представляет из себя вопрос факта, обстоятельств дела, подлежащий установлению в основном при помощи эксперта. Однако Президиум ВАС РФ, установил, что вопрос о сходстве до степени смешения обозначений является вопросом факта и по общему правилу может быть разрешен судом без назначения экспертизы, поскольку отсутствует необходимость наличия специальных знаний для разрешения вопроса о сходстве до степени смешения.⁹ Для установления факта наличия смешения антимонопольный орган должен установить и однородность товаров, направленность действий субъекта на получение преимуществ в предпринимательской деятельности, конкуренцию субъектов на товарном рынке, известность средства индивидуализации, имитируемого конкурентом и т.д. Так, при оценке смешения как вопроса факта оно может иметь место, но с учетом иных фактических обстоятельств дела, как, например, отсутствие конкуренции и т.д., правоприменитель не сможет вынести решение о наличии смешения товаров или услуг. Отсюда следует, что вывод о наличии смешения следует из анализа ряда фактов.¹⁰

Корме того в п. 75 Постановления Пленума Верховного Суда РФ вопрос об оценке товарного знака [...] и обозначения, выраженного на материальном носителе, на предмет их сходства до степени смешения не может быть поставлен перед экспертом, т.к. такая оценка дается судом с точки зрения обычного потребителя соответствующего товара, не обладающего специальными знаниями адресата товаров, для индивидуализации которых зарегистрирован

⁶ Постановление Кассационного Суда РА под номером ЧԴ/4241/05/11 от 18.07.2014 года.

⁷ S. Մարկոսյան, Բ. Ալեքսանյան «Ապրանքային նշանների օգտագործմամբ շփոթության առաջացումը մրցակցային իրավունքում» | Պետություն և իրավունք, Եր., 2021, թիվ 3 (91), стр. 95-108.

⁸ Հայաստանի Հանրապետության Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի 08.06.2021 թվականի թիվ 115-Ա որոշումը և 12.10.2021 թվականի թիվ 281-Ա որոշումը:

⁹ Письмо Президиума ВАС РФ от 13 декабря 2007 г. N 122 «Обзор практики рассмотрения арбитражными судами дел, связанных с применением законодательства об интеллектуальной собственности».

¹⁰ Запрет на недобросовестную конкуренцию, связанную с созданием смешения: мониторинг правоприменения [электронный ресурс: <https://solutions.fas.gov.ru/to/sankt-peterburgskoe-ufas-rossii/k01-52-15>] (дата обращения: 24.04.2022г.)

товарный знак, с учетом пункта 162 этого постановления¹¹. Из этого вытекает, что уполномоченный орган должен самостоятельно анализировать факты конкретного дела, с учетом законодательных требований, и установить имело ли место создание смешения или вовсе нет. По нашему мнению, для оценки возможного возникновения смешения важны сравниваемые обозначения, т.к. именно они направлены на привлечение внимания того самого обычного потребителя и именно для него производители стремятся индивидуализировать свой товар с помощью товарных знаков.

В прецедентном праве закреплен подход, согласно которому вероятность смешения – это комбинированный вопрос факта и права, тем не менее, установление вероятности контакта на основе конкретных фактов является «юридическим заключением»¹². Были сформулированы определенные позиции относительно заключения эксперта и потребительских исследований (опросов) из средств доказательства, подтверждающих факты, лежащие в основе такого заключения. Так, суд исключил принятие личного мнения эксперта в качестве доказательства, т.к. эксперт не мог выразить мнение «об окончательной вероятности смешения между знаками сторон».¹³ А, например, судья Верховного суда Канады Ротштейн отметил, что, хотя экспертные доказательства могут помочь в анализе смешения на специализированных рынках, о которых судья может не знать, такие доказательства могут быть бессмысленными в отношении товаров, которые «продаются публике для обычного использования».¹⁴

В отличие от заключения эксперта, потребительское исследование – наиболее распространенный способ представления доказательств вероятности смешения¹⁵. Например, в американской судебной практике, хотя потребительское исследование не является обязательным для доказательства, его отсутствие оценивается по фактору фактического смешения между знаками сторон. Однако для того, чтобы потребительское исследование имело доказательный вес для подтверждения вероятности смешения, оно должно быть выполнено с помощью определенной методологии, обеспечивающей ее достоверность. В Великобритании опросы потребителей или исследования являются допустимым доказательством, однако их доказательная значимость также зависит от методологии, с которой он был реализован.¹⁶ В Голландии также опросы потребителей играют большую роль в делах о нарушении прав на товарные знаки, но в каждом случае суд должен решить, имеет ли исследование достаточный доказательный вес. Чтобы определить достоверность таких запросов, суды часто привлекают экспертов-специалистов по маркетингу или психологии.

Можно сделать вывод о том, что в таких случаях экспертиза по таким делам иногда не может помочь. Даже можно сказать, что позиция эксперта иногда может фактически предрешить

¹¹ Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 23.04.2019 № 10 «О применении части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации» (далее – «Постановление Пленума № 10»).

¹² Louisville Mktg., Inc. v. Jewelry Candles, LLC, CIVIL ACTION NO. 3:15-CV-00084-DJH, 5 (W.D. Ky. Nov. 4, 2016).

¹³ Patsy's Italian Rest., Inc., 531, [электронный ресурс: <https://casetext.com/case/patsys-italian-rest-inc-v-patsysinc>] (дата обращения: 25.03.2022 г.).

¹⁴ Masterpiece Inc. v. Alavida Lifestyles Inc., Supreme Court Judgments, 2011 SCC 27, [электронный ресурс: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/7941/index.do>] (дата обращения: 25.03.2022 г.).

¹⁵ Thomas J. McCarthy, McCarthy on Trademarks and Unfair Competition, § 32:158 (4th ed. 2013).

¹⁶ Survey evidence around the world – a comparative analysis, стр. 82 [электронный ресурс: <https://www.worldtrademarkreview.com/article/7F36FD3C08FAF27E61CDB2D014B5FCB32C25063E/download>], (дата обращения 18.02.2022г.).

решение антимонопольного органа, и в результате эксперт разрешит те вопросы, которые входят в компетенцию антимонопольного органа. Соответственно, антимонопольный орган или же сам суд могут самостоятельно решить вопрос о смешении, с учетом совокупности доказательств, которые являются наиболее эффективными и достоверными.

Кроме того, хотелось бы выделить еще очень важный проблемный вопрос, касающийся того, что законодатель установил, что недобросовестная конкуренция имеет место в том случае, если хозяйствующие субъекты являются потенциальными конкурентами. Однако необходимо изучить этот вопрос наиболее практичным образом.

Относительно этого случая, Антимонопольный орган РА в своем решении по делу «UTAXI» против «UCOM»¹⁷ установил, что товарный знак «UTAXI» в сочетании зеленого и белого цветов, используемый и незарегистрированный компанией «UTAXI», до степени смешения похож на зарегистрированный компанией «UCOM» и получивший правовую защиту в РА в сочетании зеленого и белого цветов, поскольку при наличии компонента «U» в обоих товарных знаках сочетание зеленого и белого цветов может создать впечатление о реализации товаров и услуг, маркированных этими товарными знаками, одним и тем же лицом-компанией «UCOM». Антимонопольный орган установил, что использования похожего знака является актом недобросовестной конкуренции, так как может вызвать у других хозяйствующих субъектов неправильное и неточное представление о деятельности компании «UCOM». Из этого следует, что несмотря на то, что эти две компании не являются конкурентами, в том числе и не действуют на одном товарном рынке, антимонопольный орган все равно считал действие компании «UTAXI» актом недобросовестной конкуренции.

Так, согласно Решению Суда по интеллектуальным правам от 17.12.2019 по делу N СИП-566/2019, суд разъяснил, что наличие либо отсутствие иных хозяйствующих субъектов – конкурентов не имеет правового значения для квалификации действий третьего лица в качестве недобросовестной конкуренции при приобретении исключительного права на спорный товарный знак. Для целей применения положений ст. 14.4 Закона о защите конкуренции под недобросовестным приобретением исключительных прав на товарный знак понимаются действия хозяйствующего субъекта, выразившиеся в умышленном приобретении исключительных прав на обозначение, которое уже определенное время использовалось конкурентом в качестве средства индивидуализации своей деятельности, производимых и реализуемых товаров, приобрело определенную узнаваемость у потребителей. При рассмотрении вопроса о добросовестности регистрации товарного знака исследованию могут подлежать как обстоятельства, связанные с самой регистрацией, так и последующее поведение правообладателя, из которого может быть установлена цель такой регистрации.

Суд США отметил¹⁸, что основная функция товарного знака заключается в идентификации данного товара со своим создателем или правообладателем. Когда одна компания маркирует свой товар определенным отличительным знаком, чтобы потребители могли отличать товар от товаров третьих лиц, в данном случае третьи лица не имеют права маркировать свой товар одним и тем же знаком, поскольку в результате этого потребители могут с замешательством при-

¹⁷ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի 25.12.2017 թվականի թիվ 314-Ս որոշում, քաղաք Երևան:

¹⁸ Hanover Star Milling Co. v. Metcalf, U.S. Supreme Court, 240 U.S. 403 (1916).

обрести товар другой компании, а производитель товара, товар которого потребитель хотел приобрести, лишается доходов, которые он получил бы, если бы потребитель не запутался.

Обобщая вышеприведенную позицию, очевидно, что практика идет по пути и логике, что нет необходимости в сходстве конкретных элементов, общее впечатление, которое вызвало смешение или может вызвать такое смешение, уже является основанием для установления факта проявления недобросовестной конкуренции. Мы считаем, что такой подход вполне оправдан.

Исходя из защиты интересов и прав потребителей, добросовестных предпринимателей и нормального функционирования гражданского оборота в целом, предлагаем расширить круг тех субъектов, результаты действий которых могут быть актами недобросовестной конкуренции в виде создания смешения. Необходимо законодательным образом закрепить, что ассоциация смешения может создаваться как со стороны конкурентов, которые действуют на одном и том же товарном рынке, но и тех хозяйствующих субъектов, действия которых распространяются в совершенно другой сфере.

Обобщая вышесказанное, хотим отметить, что рассматривая судебную практику как РА, так и РФ, мы сделали вывод о том, экспертиза по защите товарных знаков от недобросовестной конкуренции не может помочь. Даже можно сказать, что позиция эксперта иногда может фактически предрешить решение антимонопольного органа и в результате, эксперт разрешит те вопросы, которые входят в компетенцию антимонопольного органа. Соответственно, антимонопольный орган или же сам суд могут самостоятельно решить вопрос о смешении, с учетом совокупности доказательств, которые являются наиболее эффективными и достоверными. Предлагаем, в качестве основного вида доказательства в этой сфере, законодательно закрепить возможность производства потребительских опросов.

Исходя из защиты интересов и прав потребителей, добросовестных предпринимателей и нормального функционирования гражданского оборота в целом, предлагаем расширить круг тех субъектов, результаты действий которых могут быть актами недобросовестной конкуренции в виде создания смешения. Необходимо законодательным образом закрепить, что ассоциация смешения может создаваться как со стороны конкурентов, которые действуют на одном и том же товарном рынке, так и тех хозяйствующих субъектов, действия которых распространяются в совершенно другой сфере.

Ամփոփում: Սույն հոդվածում բացահայտվել է, թե անբարեխիղճ սուբյեկտների ինչպիսի գործողությունների արդյունքում կարող է խախտվել կամ խախտվել է մեկ այլ սուբյեկտի իրավունքներն իրենց ապրանքային նշանների նկատմամբ:

Առաջարկվել է ընդլայնել այն սուբյեկտների շրջանակը, որոնց գործողությունները առաջացնում են շփոթություն կամ շփոթության հավանականություն: Ուսումնասիրվել է ինչպես Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության, այնպես էլ այլ զարգացած երկրների գործող օրենսդրությունները և դատական պրակտիկան: Շարադրյալում անդրադարձ է կատարվել նաև այնպիսի կարևոր նշանակություն ունեցող ապացույցի տեսակին, ինչպիսին է սոցիալական հարցումը:

Annotation. This article reveals the actions of unfair competition that may infringe or have violated the rights of other subjects to their trademarks. It was suggested to expand the scope of the subjects whose actions cause confusion

or probability of confusion. The current legislation and jurisprudence of the Republic of Armenia and the Russian Federation, as well as other developed countries have been studied. In the context of the above, reference was made to the type of evidence of such importance as the social survey.

Ключевые слова: товарный знак, недобросовестная конкуренция, исключительное право, смешение, вероятность смешения, конкурент, товарный рынок.

Բանալի բառեր - ապրանքային նշան, անբարեխիղճ մրցակցություն, բացառիկ իրավունք, շփոթում, շփոթման հավանականություն, մրցակից, ապրանքային շուկա:

Key words: trademark, unfair competition, exclusive right, confusion, probability of confusion, competitor, commodity market.

Սիսակյան Լ. - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության առաջին կարգի մասնագետ, էլ. հասցե՝ Liliana.sisakyan.99@inbox.ru

Ներկայացվել է խմբագրության 2022 թվականի 07.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 2022 թվականի հունիսի 6-ին, երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ. Ա. Ռ. Ղարսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

ԿԱՐԻՆԵ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ
իրավունքի մագիստրոս

KARINE AVANESYAN
Master of Laws

КАРИНЕ АВАНЕСЯН
магистрант права

ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՆՇԱՆՆԵՐԻ՝ ՇՓՈԹԵԼՈՒ ԱՍՏԻՃԱՆ ՆՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

“ISSUES RELATED TO DETERMINING THE DEGREE OF CONFUSION OF SIMILARITY OF TRADEMARKS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA”

ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ОПРЕДЕЛЕНИЕМ УРОВНЯ СХОДСТВА ТОВАРНЫХ ЗНАКОВ, В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Ապրանքային նշանների ընդհանուր նկարագիր: Ապրանքային նշանների զարգացման պատմությունն անցել է շատ երկար և հետաքրքիր ճանապարհ:

Ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ գրեթե անհնար է հստակորեն նշել, թե կոնկրետ երբ է ի հայտ եկել առաջին ապրանքային նշանը:

Ապրանքային նշանները կարևորել են եվրոպական երկրներում: 1400-ականներին ստեղծվել է դակիչ նշաններ, որոնք տպիչը նույնացնելու համար պետք է ավելացվեին գրքերում: Հետագայում Ֆրանսիայում կահույք արտադրողները սկսեցին ստորագրել իրենց աշխատանքների վրա, որը նույնպես դիտարկվեց անհատականացման միջոց, իսկ արդեն 1857 թվականին հիմք դրվեց Ֆրանսիայում առաջին իրավական համակարգին, և սահմանվեց «Ապրանքային նշանների մասին» օրենքը¹: Այս գաղափարից կարող ենք հետևություն անել, որ ապրանքային նշանների վաղ օրինակները հաճախ կապված էին հատուկ ապրանքների սեփականատերերի կամ արտադրողների ինքնության հետ: Հարկ եմ համարում նշել, որ այս վաղ գաղափարը դեռևս պահպանում է իր հատկանիշները ներկայիս սպառողների շրջանակում, չէ որ այժմ նույնպես շատերն ապրանքի որակը կապում են հենց արտադրողի ինքնության հետ: Ամենավաղ ապրանքային նշանների շարքից է «Coca Cola»-ն, որը 1893 թվականին Ամերիկայում ստացել է գրանցում և համարվել գրանցված ապրանքանիշ²:

Ընդհանուր առմամբ, ապրանքային նշանը դիտարկվել է որպես անհատականաց-

¹ «Respect for trademarks» կայքէջից՝ «History of Trademarks»
<http://respectfortrademarks.org/tricks-of-the-trademark/history-of-trademarks/>

² «COCA-COLA - Trademark Details» https://trademarks.justia.com/720/69/coca-cola-72069873.html?fbclid=IwAR0GWaM-xYlxLYi4wECwWegdVSZqdMiQxwww-tpNpL29BuexcQ8DRH5Q_4E

նող եղանակ, սակայն անհատականացման նպատակներն եղել են տարբեր. մի պարագայում անհատականացնում էին այն նպատակով, որպեսզի կոնկրետ անձը պատասխանատվություն կրեր անորակ ապրանքի համար, մյուս պարագայում նպատակ են ունեցել անհատականացնել հատուկ ապրանքների սեփականատերերի ինքնությունը:

Ստացվում էր, որ ինչպես այժմ, ձեռնարկությունները, օգտագործելով սպասարկման նշանները, այնպես էլ նախկինում արտադրողները նպատակ էին հետապնդում անհատականացնել իրենց ծառայությունները և տարբերակել դրանք նմանատիպ ծառայություններ մատուցող այլ արտադրողներից:

Ապրանքային նշանների վերաբերյալ փարբեր աղբյուրներում առկա սահմանումները:

Ապրանքային նշանի վերաբերյալ իրավահարաբերությունները Հայաստանում առաջնահերթ կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով (այսուհետ՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրք) և 2010 թվականին ընդունված «Ապրանքային նշանների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (այսուհետ՝ Ապրանքային նշանների մասին ՀՀ օրենքով) Համաձայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1171-րդ հոդվածի առաջին մասի՝ «Ապրանքային և սպասարկման նշանը (այսուհետ՝ ապրանքային նշան) այն նիշն է, որն օգտագործվում է մեկ անձի ապրանքները և (կամ) ծառայությունները այլ անձի ապրանքներից և (կամ) ծառայություններից փարբերելու համար»³:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի նշված դրույթից ակնհայտ է, որ օրենքը նույնացնում է ապրանքային և սպասարկման նշանները, որի մասին տեղ է գտել նաև «Ապրանքային նշանների մասին» ՀՀ օրենքի երկրորդ հոդվածում, որտեղ ներկայացվում է ապրանքային նշանի հասկացությունը, համաձայն որի՝ այն «նիշ է, որն օգտագործվում է մեկ անձի ապրանքները և (կամ) ծառայություններն այլ անձի ապրանքներից և (կամ) ծառայություններից փարբերելու համար»⁴: Այսինքն՝ փաստացի ծառայություններ մակնշելու համար Հայաստանում գրանցում են ապրանքային նշան (նույն է, ինչ ծառայության նշան կամ սպասարկման նշան):

Համաձայն Ֆրանսիայի Հանրապետության մտավոր սեփականության օրենսգրքի 711-1-րդ հոդվածի՝

«Ապրանքի կամ ծառայության նշանն այն նշանն է, որն օգտագործվում է ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի ապրանքները կամ ծառայություններն այլ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց ապրանքներից կամ ծառայություններից փարբերելու համար:

Այս նշանը պետք է կարողանա ներկայացվել նշանների ազգային ռեգիստրում այնպես, որ ցանկացած անձի հնարավորություն փա ճշգրիտ և հստակ որոշել իրավապիրոջը տրված պաշտպանության օբյեկտը»⁵:

Ցանկանում ենք նշել, որ Ֆրանսիայում սույն իրավահարաբերությունները կարգավորվում են հատուկ նախատեսված մտավոր սեփականության օրենսգրքով, իսկ Հայաստանում այն կազմում է քաղաքացիական օրենսգրքի մաս, նաև կարգավորման համար նախատեսված են որոշ օրենքներ: Չնայած, որ եղել է ժամանակ, երբ քննարկվել է մտավոր սեփականության օրենսգրք ընդունելու մասին, սակայն այդպես էլ այդ միտքը չի զարգացել:

Կատարելով համեմատական վերլուծություն՝ կարող ենք նկատել, որ Հայաստանի և Ֆրանսիայի օրենսդրությունները տարբերություն չեն դնում ապրանքային նշան ու սպասարկ-

³ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրք՝ <https://www.arlis.am/>

⁴ «Ապրանքային նշանների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք՝ <https://www.arlis.am/>

⁵ Code de propriété intellectuelle՝ https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000039381546/#:~:text=La%20marque%20de%20produits%20ou,autres%20personnes%20physiques%20ou%20morales.

ման կամ ծառայության նշան բառերի միջև, բոլորը դիտարկվում են որպես ապրանքային նշան, բայց միևնույն է ապրանքային նշանները կարող են մակնշել ծառայություններ: Քանի որ ինչպես Ֆրանսիան, այնպես էլ Հայաստանը հիմնվում են Նիցցայի դասակարգչի վրա և, այնուամենայնիվ, խնդիր չկա առանձին օրենսդրական կարգավորում նախատեսել ծառայությունների համար. դասակարգչի 1-34 դասերը ներառում են ապրանքներ, իսկ 35-45-ը՝ ծառայություններ: Այսպիսով, Ֆրանսիայի և Հայաստանի օրենսդրություններում առկա չեն էական տարբերություններ՝ երկուսում էլ նպատակը նույնանում է, միակ տարբերությունն այն է, որ Ֆրանսիայի օրենսդրությունն ընդգծում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձ եզրույթները, ինչից կարող ենք եզրակացնել, որ սույն իրավահարաբերությունները Ֆրանսիայի օրենսդրությամբ կարգավորած են նաև իրավաբանական անձանց մասով, ինչը բնականաբար թույլ կտա հետագայում խուսափել խնդիրներից: Սակայն Հայաստանում իրավաբանական անձանց մասով նշված չէ:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների օրենսդրությամբ նախատեսվում է, որ ապրանքային նշանները դրանք ցանկացած բառերը, անունները, սիմվոլները կամ նշաններն են կամ այդ նշանների ցանկացած համակցությունները, որոնք անհատականացնում են ապրանքները կամ ծառայությունները: Դա այն է, թե ինչպես են հաճախորդները ճանաչում ձեզ շուկայում և տարբերակում ձեզ ձեր մրցակիցներից: ԱՄՆ-ում նախատեսվում է, որ «ապրանքային նշան» բառակապակցությունը կարող է վերաբերել ինչպես ապրանքային, այնպես էլ ծառայության նշաններին: Ապրանքային նշանն օգտագործվում է ապրանքների համար, մինչդեռ ծառայությունների համար օգտագործվում է ծառայության նշանը⁶: Այսինքն՝ տարբերությունը այն է, որ Ամերիկայում անվանումների միջև դրվում է տարբերություն, այնտեղ նախատեսված է *trademark*, *service mark*, *trade dress*, բայց, ըստ էության, այդ տարբերակումը էական չէ, քանի որ այդ բոլոր բառերը Հայաստանի, ինչպես նաև Ֆրանսիայի օրենսդրության մեջ ներառվում են ապրանքային նշանի շրջանակում:

Շփոթելու աստիճան նմանությունը որոշելու վերաբերյալ հիմնախնդիրները

Ապրանքային նշանի համար անհատականացման հատկանիշն այնքան է կարևորվում, որ իրավական պահպանություն հայցող նիշի տարբերակիչ հատկությունների բացակայության պարագայում՝ ապրանքային նշանի իրավական պահպանության տրամադրման համար կարող է հանդիսանալ որպես մերժման հիմք:

Ցանկանում եմ ներկայացնել թիվ **ՎԴ/4241/05/11** 2014 թվականի հուլիսի 18-ի «Երևանի կոնյակի գործարան» ՓԲԸ ընդդեմ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության մտավոր սեփականության գրասենյակի վարչական գործով «Երևանի կոնյակի գործարան» (այսուհետ՝ Կոնյակի գործարան) փակ բաժնետիրական ընկերությունը (այսուհետ՝ ՓԲԸ) դատարան է ներկայացրել հայցադիմում, որով խնդրել է ամբողջությամբ վերացնել «Ami» ապրանքային նշանի վերաբերյալ վարչական ակտը, քանի որ, ըստ Կոնյակի գործարանի, «Ami» նշանին իրավական պահպանություն տրամադրելը ոչ իրավաչափ է: Նշում է, որ «Ami» նշանը շփոթելու աստիճան նման է իր նշաններին, և տեսնելով «Ami» նշանը՝ սպառողի մոտ անպայման կառաջանա իր նշանների մտապատկերը: Համեմատելով «Ami» նշանը «ANI» նշանի հետ՝ պարզվում է, որ «Ami» նշանը տարբերվում է միայն «ո» հնչյունով, մասնավորապես՝ այդ միակ չհամընկնող «ո» հնչյունը (տառը), կարելի է ասել, իր տեղի առումով «փոխարինում է» «ANI»-ի «ո» տառը (հնչյունը): «Մանչո Գրուպ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության դիրքորոշ-

⁶ «What is a trademark?»՝ <https://www.uspto.gov/trademarks/basics/what-trademark>

մամբ, որը «Ami» նշանի իրավատերն է՝ «ԱՆԻ»-ն դա Հայաստանի նախկին մայրաքաղաքներից մեկի անվանումն է, որը հանրահայտ է յուրաքանչյուր հայի համար: Միննույն ժամանակ «Ami»-ն ֆրանսերենից թարգմանաբար նշանակում է «ընկեր»:

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ գործով Վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է հետևյալը. «... **շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշանի կիրառումը մեկ այլ ապրանքային նշանի տարրերի նմանակումն է, որը թեև չի կարող գնահատվել որպես նույնական նշանի կիրառում, սակայն բավարար է սպառողի մոտ շփոթություն առաջացնելու համար ...**»: **Ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «...ապրանքային նշանի համեմատության ընթացքում նախ և առաջ պետք է հաշվի առնվի տարբերակիչ նշանակություն ունեցող տարրը՝ անկախ լրացուցիչ և զուտ խորհրդանշական տարրերի առկայությունից: Այսինքն, **եթե ապրանքային նշանում կրկնվում է տարբերակիչ նշանակություն ունեցող տարրը, ապա կարելի է եզրակացնել, որ այն ունի շփոթելու աստիճան նմանություն: ... Ապրանքային նշանի նմանակման փաստն արձանագրելու համար պարտադիր է նաև սուբյեկտիվ տարրի առկայությունը, այն է՝ սպառողի մոտ շփոթություն առաջանալու վրանգի առկայությունը: Շփոթության վրանգն առկա է այն դեպքում, երբ նմանակումը սպառողին մղում է այն մտքին, որ այդ նշանով անհատականացված ապրանքն իրեն նախկինում հայտնի արտադրողի ապրանքն է, ինչը նրան ստիպում է կամ կարող է ստիպել ընտրելու ոչ այն ապրանքը, որը նա փնտրում է**»⁷:**

Չնայած, որ «ANL» և «Ami» ապրանքային նշանների շփոթելու աստիճան նմանության հավանականությունը բարձր էր, սակայն հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ կարող ենք ասել, որ ամենևին պարտադիր չէ, որ **նշաններն ամեն կերպ համընկնեն և հարյուր տոկոսով նման լինեն միմյանց, այլ շփոթելու աստիճան նման կարող ենք համարել արդեն իսկ այն պարագայում, եթե տվյալ ապրանքային նշանի տարբերակիչ նշանակություն ունեցող տարրը համընկնում է և կրկնվում է մյուս ապրանքային նշանում:** Սակայն գործնականում առհասարակ պնդում են հակառակը և բացառում շփոթության հավանականությունը, եթե նման է լինում ընդամենը մեկ տարր կամ հակառակը՝ տարբեր է լինում ընդամենը մեկ տարր, **սակայն շփոթության աստիճանը որոշելիս չպետք է կարևորել քանակական նմանությունները, այլ կարևորել էական տարբերակիչ բնույթ ունեցող տարրերի նմանությունները:**

Հաշվի առնելով այն փաստը, որ միջին ուշադրության սպառողները հազվադեպ են ունենում տարբեր նշանների ուղղակի համեմատություն կատարելու հնարավորություն, բայց պետք է վստահեն պատկերի նկատմամբ իրենց ունեցած առաջին տպավորությունը, իսկ հոգեբանորեն տպավորվում է հենց տարբերակիչ նշանակություն ունեցող տարրը (ավելի մեծը, ավելի վառը, որը, իրականում, հնարավոր չէ տեսականորեն բացատրել և կախված է տվյալ ապրանքից):

Տարբերակիչ նշանակություն ունեցող տարր կարող ենք համարել օրինակ տվյալ ապրանքային նշանի տառը, որը հիմնարար բնույթ ունի տվյալ ապրանքանիշի համար, իսկ օրինակ՝ գույնը, որը կարող է և չլինել տպավորիչ, տվյալ պարագայում շփոթության աստիճանը որոշելիս կոդիտվի որպես լրացուցիչ, ոչ կարևոր տարր:

«ANL» և «Ami» ապրանքային նշանների օրինակով կարող ենք փաստել, որ սույն պարագայում առկա էր շփոթություն, քանի որ տարբերակիչ նշանակություն ունեցող տարրը հենց այդ բառերն էին, որոնք հանդիսանում են հիմնական ընկալման տարրեր կամ տվյալ նշաններ:

⁷ Վարչական գործ թիվ ՎԴ/4241/05/11 18.07.2014թ «Երևանի կոնյակի գործարան ՓԲԸ» ընդդեմ ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարության մտավոր սեփականության գրասենյակ՝ էլ. աղբյուր <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=93598>

րի՝ այսպես կոչված «առաջնային ընկալման» տարրեր:

Այսպիսով՝ ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք փաստել շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշանների հիմնախնդիրները, ինչպես նաև հասկանանք ապրանքային նշանի դերը և՛ ապրանքային նշանների, և՛ սպառողների կյանքում: Ուստի հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ ցանկանում ենք առաջարկել հնարավոր լուծում, որը, իրականում, հնարավորություն կտա նվազեցնելու շփոթելու աստիճան ապրանքային նշանների առկայությունը:

- Առաջարկում ենք, որպեսզի առհասարակ կարողանանք նվազեցնել շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշանների գրանցման հնարավորությունը և դրանց առկայության ռիսկը՝ Հայաստանում մտավոր սեփականության գրասենյակի կողմից ստեղծվի մի կայք (կամ կայքում ավելացվի գործիք), որի միջոցով հնարավոր կլինի նախքան ապրանքային նշանը գրանցելը ներբեռնել նշանն այդ կայքում, որն էլ կներկայացնի այն բոլոր ապրանքային նշաններն անկախ տեսակից, որոնք նույնն են կամ շփոթելու աստիճան նման են այդ ապագա գրանցվող ապրանքային նշանին:

Ճիշտ է, նմանօրինակ կայք Հայաստանում գործում է, որով նախքան ապրանքային նշանի գրանցումը ապրանքային նշանի ապագա իրավատերը հնարավորություն ուներ տեսնելու՝ արդյո՞ք առկա են իր ապրանքային նշանին նման այլ բառային ապրանքային նշաններ, սակայն վերջինս, իհարկե, հնարավորություն չի տալիս օրինակ տեսնել՝ առկա են արդյո՞ք նույն կամ նման պատկերների, գույների և այլ տեսակների նման ապրանքային նշաններ, սահմանափակվում է միայն բառային ապրանքային նշաններով:

Այսինքն՝ նվաճ գործիքը տալիս է բավականին սահմանափակ լուծում:

Սույն գաղափարը որոշ ժամանակ առաջ քննարկվում էր նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում, որն իրականում շատ էական լուծում կարող է լինել և նվազեցնել շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշանների առկայությունը պրակտիկայում:

Առաջարկվող կայքը թույլ կտա ապրանքային նշանը գրանցողին ինքնուրույն անցկացնել փորձաքննություն ապրանքային նշանի անհատականացնող հատկանիշի առկայության աստիճանի նախնական գնահատման համար: Ինչպես նաև հստակեցնել և մանրամասն ներկայացնել պոտենցիալ նման ապրանքային նշանների խմբերը, որն, իհարկե, կնվազեցնի նման կամ շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշանների առկայությունը:

Առաջարկված կայքը պետք է լինի անվճար և հասանելի լինի բոլորին օրվա ցանկացած ժամին, քանի որ վճարովի հիմունքների պարագայում, պարզ է, որ ապրանքային նշանը գրանցելու ծախսերից զատ, ոչ ոք չի ցանկանա ավելորդ վճարում կատարել:

Տվյալ կայքի նպատակն այն է, որպեսզի շահագրգռենք ապրանքային նշան գրանցել ցանկացողներին, և եթե առկա լինի պոտենցիալ շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշան, ապա վերջիններս հնարավորություն ունենան վերանայել, վերափոխել իրենց ապրանքային նշանները:

Աշխարհում տեխնոլոգիական զարգացման հետ զուգահեռ շատ կարևոր է նաև զարգացնել իրավական համակարգը և առաջարկել նոր տեղեկատվական ծառայություններ: Պետք է հնարավորինս օգտվել աշխարհում զարգացող տեխնոլոգիաներից, և ինչու ոչ, հեշտացնել իրավական կյանքը, հնարավորություն տալ նաև դատական համակարգերին նվազեցնել ծանրաբեռնվածությունը թեկուզ իրավական մեկ խնդրի մասով: Հավասարապես այս մտքի նպատակն այն է, որ հայտատուներն ավելի մեծ հնարավորություններ ունենան ապրանքային նշանը գրանցելիս և կարողանան տեսնել բոլոր տեսակի նմանությունները, բոլոր ապրանքային նշանների տեսակների մասին և խուսափեն հնարավոր խնդիրներից:

Եզրակացություն և ամփոփում

Ինչպես հասկացանք վերոնշյալ դատական ակտից և կատարված վերլուծությունից՝ ապրանքային նշանների դերը էական է և շատ կարևորվում է իրավատիրոջ կողմից: Պարզ է, որ ապրանքային նշաններն ապրանքները և ծառայություններն անհատականացնելու համար ունեն հիմնարար դեր, բայց միևնույն ժամանակ հաշվի առնելով ամբողջ վերը նշվածը՝ նկատեցինք, որ շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշանները պրակտիկայում ունեն որոշակի տարածվածություն: Այսինքն՝ ամեն դեպքում որոշ իրավատերեր այդքան էլ չեն կարևորում և միգուցե բավարար ժամանակ և ուշադրություն չեն տրամադրում իրենց ապրանքային նշանի ստեղծման գործին, ինչի արդյունքում էլ արդեն բախվում ենք շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշաններին:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ եմ համարում նշել, որ ապրանքային նշանները կարևոր միջոց են ապրանքային նշանի իրավատիրոջ և, իհարկե, հաճախորդների համար, քանի որ դրանք տալիս են հնարավորություն շուկայում առկա մրցակիցներից առանձնացնելու իրենց ապրանքները կամ ծառայությունները: Ինչպես նաև, տալիս են հնարավորություն ստեղծելու կապ հաճախորդի և ապրանքի միջև, ուստի դրանց գրանցումը ևս կարևորագույն հարցերից մեկն է, որպեսզի խնդիրների պարագայում կարողանանք տալ պատշաճ իրավական լուծում և կարողանանք պաշտպանել ապրանքային նշանի իրավատիրոջ շահերը, քանի որ ապրանքային նշանի գրանցումից հետո իրավատերը ձեռք է բերում բացառիկ իրավունք ապրանքային նշանի նկատմամբ: Եվ այս գաղափարը, առհասարակ, յուրաքանչյուր նոր ապրանքային նշանի իրավատեր պետք է տա առաջնային կարևորություն, քանի որ ապրանքային նշաններն արժեքավոր ակտիվ են, դրանք ոչ նյութական ակտիվ են, որոնք որոշ ժամանակ հետո լինելու են որպես եկամտի մեծ աղբյուր:

Ուստի, պետք է կարևորել մտավոր սեփականության զարգացումը, պետք է կանխել խնդիրները և, իհարկե, հաշվի առնելով վերոնշյալ թվարկված առաջարկը հնարավորինս պետք է կանխել շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշանների առկայությունը գործնականում, քանի որ վերջինս միայն թողնում է բացասական ազդեցություն:

Annotation. Trademarks play a fundamental role in personalizing goods and services, but at the same time, confusing such trademarks have certain prevalence in practice. Trademarks are a useful tool for the trademark owner and, of course, for customers, as they provide an opportunity to differentiate their products or services from competitors in the market, as well as provide a link between the customer, the product and the service.

Аннотация. В данной статье рассматриваются товарные знаки, которые играют фундаментальную роль в персонализации товаров и услуг, а также товарные знаки, вводящие в заблуждение, которые имеют на практике определенную распространенность. Они являются полезным инструментом для владельца товарного знака и, конечно же, для клиентов, т.к. дают возможность дифференцировать свои товары или услуги от конкурентов на рынке, а также обеспечивают связь между покупателем, товаром и услугой.

Բանալի բառեր - Ապրանքային և ծառայության նշաններ, ապրանքային նշանի իրավատեր, շփոթելու աստիճան նման ապրանքային նշաններ, առաջնային ընկալման տարրեր:

Key words: Trademark and service marks, trademark holder, trademarks with confusing similarities, elements of primary perception.

Ключевые слова: *товарный знак и знаки обслуживания, владелец товарного знака, степень смешения подобных товарных знаков, элементы первичного восприятия.*

Ավանեսյան Կ. - իրավունքի մագիստրոս, էլ. հասցե՝ karin.avanesyan.a@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 07.03.2022 թ., տրվել է գրախոսության 07.03.2022 թ., երաշխավորվել է Հաստատանոմ Ֆրանսիական համալսարանի իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ի.գ.թ. Եվգենյա Նիկողոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ/CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY/
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ**

ՄԱՐԻԱՄ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

MARIAM BAGHDASARYAN

*Applicant at the Department of Criminal Law and Criminal Procedure
Law of the Institute of Law and Politics of RAU*

МАРИАМ БАГДАСАРЯН

*Соискатель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального
права Института права и политики РАУ*

**ՄԵՂՔԸ ԵՎ ՆՐԱ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆ ԱՌԱՆՁԻՆ ԴԱԺԱՆՈՒԹՅԱՄԲ
ԿԱՏԱՐՎԱԾ ՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ**

**GUILT AND ITS MANIFESTATION IN THE CASE OF MURDER
COMMITTED WITH EXTREME CRUELTY**

**ВИНА И ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЕ В СЛУЧАЕ УБИЙСТВА, СОВЕРШЕННОГО С
ОСОБОЙ ЖЕСТОКОСТЬЮ**

Քրեական իրավունքի տեսությունը հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշների թվին է դասում մեղքը, շարժառիթը, նպատակը, իսկ որոշ հանցագործությունների դեպքում նաև՝ հույզերը: Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի այս հատկանիշները բնութագրում են միմյանց հետ շաղկապված անձի հոգեբանական ակտիվության տարբեր ձևերը: Մեղքը հանցագործության պարտադիր հատկանիշն է: Առանց մեղքի չկա հանցագործություն և առանց հանցագործության չկա քրեական պատասխանատվություն: Այսինքն՝ մեղավորությամբ չկատարված ոչ մի արարք, անկախ իր բնույթից, չի կարող համարվել հանցավոր: Հանցագործության կատարման ցանկությունը կամ նպատակն ինքնին չի կարող քրեական պատասխանատվության հիմք հանդիսանալ առանց հանրորեն վտանգավոր արարքի կատարման: Այսինքն՝ հանրորեն վտանգավոր արարքի բացակայությունը բացառում է քրեաիրավական մեղքը: Մեղքի առկայության մասին կարող է խոսք լինել միայն հանրորեն վտանգավոր արարքի (գործողության կամ անգործության) առկայության դեպքում: Մարդը կարող է պատժվել միայն այն դեպքում, երբ նրա կատարած արարքն իր մեջ պարունակում է հանցակազմ, հետևաբար և մեղք՝ իր իրավաբանական իմաստով:

Մեղքի սկզբունքը ժխտում է «ճակատագրական մեղքը», ճակատագրական կանխորոշումը բախտից, «օրդալիան»։ Կամքի ազատության ժխտումը և այն որպես ճակատագրի գործիք համարելը ֆատալիզմի դրսևորման ձև է, որն ամբողջովին մերժվել է քաղաքակրթության զարգացմանը զուգահեռ, որքանով որ **մարդն իր կամաարտահայտությամբ է կատարում ինչպես օգտակար, ընդունելի, գովելի և խրախուսելի արարքները, այնպես էլ ոչ օգտակար, անընդունելի, պարսավելի և դատապարտելի արարքները**։

Նույն կերպ քրեական պատասխանատվության ենթակա չեն անմեղսունակ ճանաչված անձինք, անկախ կատարած արարքի բնույթից և ծանրության աստիճանից։ Ինչպես նկատել է ակադեմիկոս Ա. Ա. Պիրոնտկովսկին «անմեղսունակության հոգեբանական չափանիշը կայանում է անձի մոտ իր գործողությունների համար իրեն հաշիվ տալու (գիտակցական գործոն) կամ իր արարքները ղեկավարելու (կամային գործոն) ընդունակության բացակայության մեջ»¹։

Նույն մոտեցումն է դրսևորվում նաև քրեական պատասխանատվության սահմանված տարիքի չհասած անձի կողմից հանրավտանգ արարքների կատարման դեպքում։

Իրավաբանական գրականության մեջ տարբեր կարծիքներ են հայտնվել առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության մեղքի ձևի և նրա դրսևորման վերաբերյալ։

Մասնավորապես, Պ. Յու. Կոնստանտինովի կարծիքով, տվյալ հանցագործությունն առկա է միայն այն դեպքում, երբ առանձին դաժանությամբ տուժողին տառապանքներ պատճառող արարքն ընդգրկվել է անձի ուղղակի դիտավորությամբ։ Հեղինակը գտնում է, որ քննարկվող հանցագործությունը անձին մեղսագրելիս պետք է ապացուցել, որ մեղադրյալը ցանկացել է տուժողին կյանքից զրկել հենց առանձնապես դաժան եղանակով²։

Դ. Տ. Շայկենովայի կարծիքով, առանձին դաժանությամբ սպանությունը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ, որը պայմանավորված է նրանով, որ այն կատարելու գլխավոր նպատակը տուժողին մահ պատճառելն է, իսկ լրացուցիչ՝ նրան առանձնակի ֆիզիկական և հոգեկան տանջանքներ և տառապանքներ պատճառելը³։

Է. Է. Շտեմբերգը նույնպես գտնում է, որ առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է միայն մեղքի դիտավորյալ ձևով, ընդ որում տուժողին առանձին տանջանք և տառապանք պատճառելու դիտավորությունը միշտ լինում է միայն ուղղակի⁴։

Տվյալ տեսակետն են արտահայտել նաև Ա. Ն. Կրասիկովը, Վ. Գ. Բեյլանը, Ն. Վ. Սվիդլովը, Մ. Ի. Բաժանովը, Վ. Վ. Ստաշիսը, Ա. Ի. Ռարոզը, Գ. Ի. Չեչելը և այլք, որոնք նույնպես գտնում են, որ առանձին դաժանությամբ սպանությունը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ։

Յու. Մ. Անտոնյանի կարծիքով, առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում դիտավորությունը կարող է լինել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի, վերջին դեպքում՝ երբ անձն իր գործողություններով տուժողին ֆիզիկական և հոգեկան առանձնակի տառապանքներ պատճառելու փաստի նկատմամբ դրսևորում է անտարբերություն։ Ըստ նրա՝ հնարավոր է, որ հանցավորի կողմից առանձին դաժանության վերաբերյալ դրսևորվի

¹ Տե՛ս *Пионтковский А. А.*, Учение о преступлении, М., 1961, էջ 277-279։

² Տե՛ս *Константинов П. Ю.*, Субъективная сторона убийства с особой жестокостью. // Российская юстиция, 2004. N4, էջ 41։

³ Տե՛ս *Шайкенова Д. Т.*, Убийство совершенное с особой жестокостью: уголовно-правовые и криминологические аспекты. Автореф. дис. канд. юрид. Наук, 12.00.08, Всерос. науч.- исслед. инст.-т М., внутр. дел Рос. Федерации, М., 2011, էջ 8։

⁴ Տե՛ս *Штемберг Э.Э.*, Уголовно-правовая и криминологическая характеристика убийства, совершенного с особой жестокостью: автореф. дис...канд. юрид. Наук, Ростов-на Дону, 2003, էջ 197։

ուղղակի, իսկ կյանքից զրկելու վերաբերյալ՝ անուղղակի դիտավորություն⁵: Տվյալ տեսակետին են հակված նաև Ռ. Ա. Բազարովը, Վ. Ջիկովը⁶:

Ս. Ի. Տիշկևիչի կարծիքով, սպանությունն առանձին դաժանությամբ կատարված համարելու համար պարտադիր չէ, որ հանցավորը ցանկանա տուժողին կամ նրա մերձավորներին առանձին տանջանքներ և տառապանքներ պատճառելը, բավարար է միայն նրա կողմից այն փաստի գիտակցումը, որ իր գործողություններով նման տանջանքներ և տառապանքներ է պատճառում:

Տվյալ կարծիքին են նաև Մ. Կ. Անիյանցը, Ս. Վ. Բորոդինը, Ն. Ի. Ջագորոդնիկովը, Բ. Վ. Ջոբավոմիսլովը, Ն. Ի. Վետրովը, Ա. Ն. Պոպովը, Ա. Ա. Թամազյանը, Ե. Ն. Մալովան, Տ. Ա. Ստելմախը, Ն. Կ. Սեմերնյովան, Օ. Վ. Արտյուշինան, Մ. Ի. Ուզունյանը, Մ. Վ. Գրիգորյանը և այլք, որոնք նույնպես գտնում են, որ առանձին դաժանությամբ սպանությունը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Վերոհիշյալ դիրքորոշումների մասին մանրամասն անդրադարձ է կատարվել «առանձին դաժանությամբ կատարված սպանությունների սուբյեկտիվ կողմի հասկացությունը, հատկանիշները և քրեաիրավական բնութագիրը» վերտառությամբ նյութի հետազոտման ժամանակ:

Մենք նույնպես այն կարծիքին ենք, որ առանձին դաժանությամբ սպանությունը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Որպես մեր կարծիքի հիմնավորում՝ նկատենք, որ իրավասու մարմնի կողմից տեղեկություն կամ խոստովանություն ստանալու նպատակով անձի նկատմամբ կիրառված խոշտանգման արդյունքում առաջացած տուժողի մահը հիմնականում թույլ է տրվում անուղղակի դիտավորությամբ և ենթադրում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված սպանության մասին, որքանով որ հանցավոր պաշտոնատար անձը հիմնականում չցանկանալով տուժողի մահը միաժամանակ տուժողի նկատմամբ կիրառված նման բռնության արդյունքում գիտակցաբար թույլ է տալիս նման հետևանքի առաջացման հնարավորություն: Նույնը վերաբերում է և այն դեպքերին, երբ գույքի տեղն իմանալու նպատակով կիրառված բռնության, օրինակ՝ տուժողին տաքացած արդուկի միջոցով հասցված վնասվածքների արդյունքում մահ է պատճառվում:

Բերենք ևս մեկ օրինակ, Դ.-ն և Ս.-ն հարբած վիճակում ծեծելով Տ.-ին, նրան դուրս են բերել բնակարանից, զցել ձյան վրա ու հեռացել: Համաձայն դատաբժշկական փորձագետի եզրակացության՝ տուժողի մահը վրա է հասել գլխին ու պարանոցին ձեռքերով և ոտքերով հասցված հարվածների արդյունքում ստացած վնասվածքների, ինչպես նաև այդ ընթացքում վերջինիս շնչուղիները ճզմվելու և փակվելու հետևանքով: Դատական բարձրագույն ատյանն արձանագրել է, որ Դ.-ն և Ս.-ն նախատեսել և թույլ են տվել տուժողի մահվան ոչ թե անխուսափելիությունը, այլ հնարավորությունը, ուստի և նրանց կատարած արարքը որակել որպես անուղղակի դիտավորությամբ կատարված սպանություն⁷:

Նույն շրջանակում ՌԴ և ՀՀ դատական բարձրագույն ատյանների կողմից ընդունված որոշումների և իրավակիրառ պրակտիկայի վերլուծությունը նույնպես հանգեցրել է այն հետևության, որ առանձին դաժանությամբ կատարված սպանությունը պարտադիր չի ենթադրում, որ հանցավորը հատուկ գործում է տուժողին կամ նրա մերձավորին առանձին տառապանք պատճառելու նպատակով:

⁵ Տե՛ս *Антонян Ю. М.*, Жестокость в нашей жизни, М., 1995 էջ 241-242:

⁶ Տե՛ս *Базаров Р. А.*, Уголовно-правовая характеристика преступлений против жизни, Челябинск, 1998, էջ 17, Зыков В., Общая жестокость как обязательство, квалифицирующее убийство, /Советская юстиция/, 1969, N 6, էջ 16:

⁷ Տե՛ս Бюллетень Верховного суда СССР, 1968, էջ 22, Ուզունյան Մ. Ի., Անձի քրեաիրավական պաշտպանությունը, Օրենսդրության մեկնաբանություն (ուսումնական ձեռնարկ), Երևան, 1983, էջ 15-16:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, Էրիկ Եղինյանի գործով 2021 թվականի սեպտեմբերի 3-ի ԼԴ1/0030/01/16 որոշմամբ, մեկ այլ հանցակազմի մեկնաբանությունների շրջանակում, սահմանելով, որ առանձին դաժանությունն անգթության, անողորմության, վայրագության և անխղճության դրսևորման բարձրագույն աստիճանն է, որը զուգակցվում է հանրության համար վտանգավոր արարքի կատարման հետ և ուղղված է տուժողին առանձնակի տանջալից ապրումներ պատճառելու եղանակով հանրորեն վտանգավոր հետևանքի առաջացմանը, միաժամանակ նկատել է, որ նման դեպքում անձը պետք է գիտակցի իր արարքի առանձին դաժանության բնույթը, նախատեսի հանրորեն վտանգավոր հետևանքի առաջանալը և ցանկանա կամ գիտակցաբար թույլ տա դրանք, այսինքն՝ առանձին դաժանությունը կարող է կատարվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ⁸:

Խիստ կարևորելով մեղքի ինստիտուտի դերը՝ դատական բարձրագույն ատյանը բազմիցս անդրադարձել է մեղավորության խնդրին, բեկանել բազմաթիվ մեղադրական դատավճիռներ և քրեական գործով վարույթը կարճել՝ հանցագործության կատարման մեջ անձի մեղավորությունն ապացուցված չլինելու պատճառով: Դրա հետ կապված, կոնկրետ գործերով կատարված վերլուծությունների արդյունքում, բազմաթիվ օրինակներ և դրույթներ են վկայակոչվել նախորդիվ՝ առանձին դաժանությամբ կատարված սպանությունների օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմերի հասկացությունը, հատկանիշները և քրեաիրավական բնութագիրը վերտառությամբ նյութի վերլուծության ժամանակ, նկատելով նաև, որ մեղքը չի կարելի նույնացնել հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հետ, որ մեղքը հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշներից մեկն է՝ հիմնականը, բայց ոչ միակը և որ մեղքը գիտակցական, կամային և զգացմունքային գործընթացների շղթայի օղակներից մեկն է: Մեղքի հետ միասին առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշներն են նաև շարժառիթը և նպատակը, որոնց կանդրադառնանք հաջորդիվ: Փաստորեն, **մեղքն անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է իր կատարած հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա արդյունքում վրա հասած հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ:**

Գործնականում բոլոր ժամանակակից երկրներն ընդունել և ընդունում են՝ ըստ մեղքի պատասխանատվությունը: Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրությունը նույնպես կանգնած են սուբյեկտիվ մեղսայնացման դիրքերում, որը նշանակում է, որ օրենքը քրեորեն պատժելի է համարում միայն այնպիսի հանրորեն վտանգավոր արարքը, որը կատարվել է մեղավորությամբ:

Մեղքի սկզբունքը նախատեսում է միայն անձնական պատասխանատվություն, որը նշանակում է, որ քրեական պատասխանատվության կարող է ենթարկվել միայն հանցանք կատարած անձը, որն անձամբ ինքն է կատարել հանցանքը: Այդ նշանակում է նաև, որ կատարած հանցանքի համար պատասխանատվությունը չի կարող փոխանցվել որևէ այլ անձի վրա:

2003 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն, ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը կրում էր հետևյալ ձևակերպումը, «անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն հանրության համար վտանգավոր այնպիսի գործողության կամ անգործության և հանրության համար վտանգավոր հետևանքների համար, որոնց վերաբերյալ նրա մեղքը հաստատված է իրավասու դատարանի կողմից: Օբյեկտիվ մեղսայնացումը՝ առանց մեղքի վնաս պատճառելու համար քրեական պատասխանատվությունը, արգելվում է»:

2021 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքը՝ ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը ձևակերպվել է այլ շարադրմամբ, այն է՝ «քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ

⁸ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Էրիկ Եղինյանի 2021 թվականի սեպտեմբերի 3-ի ԼԴ1/0030/01/16 որոշումը:

այն ֆիզիկական անձը, որը սույն օրենսգրքով նախատեսված արարքը կատարել է առանց մեղքի կամ կատարել է անզգուշությամբ այն դեպքում, երբ օրենքը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում տվյալ արարքը միայն դիտավորությամբ կատարելու համար»: Նույն օրենսգրքի «մեղքը» վերտառությամբ 23-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ «քրեական պատասխանատվության ենթակա է այն անձը, որը սույն օրենսգրքով նախատեսված, պատժի սպառնալիքով արգելված արարքը կատարել է մեղավորությամբ, իսկ օրենսգրքով նախատեսված, պատժի սպառնալիքով արգելված արարքը համարվում է մեղավորությամբ կատարված, եթե այն կատարողը գիտակցել է իր արարքի հակաիրավականությունը կամ թեև չի գիտակցել, բայց կարող էր գիտակցել դա»: Հոդվածում ամրագրվել է նաև, որ «սույն օրենսգիրքն հիմնվում է արարքի հակաիրավականությունը գիտակցելու կամ դա գիտակցելու կարողության կանխավարկածի վրա»: Փաստորեն, ինչպես և նախկիններում, այնպես էլ այս դեպքում ՀՀ քրեական օրենսդրությունն ընդունել և ընդունում է բացառապես՝ ըստ մեղքի պատասխանատվությունը և բացառում օբյեկտիվ մեղսայնացումը:

Մեղքի ձևի հասկացությունը բնութագրում է կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի նկատմամբ հանցավորի ունեցած հոգեբանական վերաբերմունքը: Մեղքի բովանդակությունն իր մեջ կրում է գիտակցական և կամային տարրեր, որոնք կապված հանցավորի հոգեբանական գործընթացի բնութագրից դրսևորվում են դիտավորության կամ անզգուշության միջոցով: Սպանության բոլոր տեսակներին, այդ թվում և առանձին դաժանությամբ կատարված սպանությանը, հատուկ է միայն մեղքի դիտավորյալ ձևը:

Ի տարբերություն ՌԽՖՍՀ 1960 թվականի և ՀՀ 1961 թվականի քրեական օրենսգրքերի, որտեղ ամփոփ կերպով տրված էր դիտավորության հասկացությունը, համաձայն որի՝ «հանցագործությունը համարվում է դիտավորությամբ կատարված, եթե այն կատարող անձը գիտակցել է իր գործողության կամ անգործության՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանք կամ գիտակցաբար թույլ է տվել այդ հետևանքների առաջացումը», դրանց հաջորդած Ռուսաստանի Դաշնության 1996 թվականի և Հայաստանի Հանրապետության 2003 թվականի քրեական օրենսգրքերը դիտավորության ընդհանուր, «հավաքական» հասկացության փոխարեն միանգամից սահմանեցին դիտավորության տեսակները, այն բաժանելով՝ ուղղակի և անուղղակի դիտավորության: ՀՀ և ՌԴ քրեական օրենսգրքերի համար նորույթ էր նաև ոչ միայն դիտավորության բաժանումը տեսակների, այլև նրանում «հանրորեն վտանգավոր հետևանքների վրա հասնելու հնարավորության նախատեսումը» սահմանելը, իսկ ՌԴ քրեական օրենսգրքում՝ նաև ուղղակի դիտավորության դեպքում՝ «հանրորեն վտանգավոր հետևանքի առաջացման անխուսափելիությունը նախատեսելը», իսկ անուղղակի դիտավորության դեպքում՝ հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացմանը «անտարբեր վերաբերվելը»: Տվյալ դեպքում «հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները նախատեսելը» և «այդպիսի հետևանքների առաջացման հնարավորությունը նախատեսելը» գիտակցության տարբեր հարթություններ են ներկայացնում, ինչպես որ «հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները նախատեսելը» նույնը չէ ինչ-որ «հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման անխուսափելիությունը նախատեսելը»: Նույն հարթության վրա չեն գտնվում նաև հետևանքները «գիտակցաբար թույլ տալը» և այդ հետևանքների առաջացմանը «անտարբեր վերաբերվելը»:

Ինչպես արդեն նշել ենք, քրեական իրավունքի տեսության համաձայն՝ դիտավորությունն ունի գիտակցական և կամային տարրեր:

2003 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ հանցանքը համարվում է ուղղա-

կի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության) հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրա վրա հասնելը:

Փաստորեն, ուղղակի դիտավորության դեպքում, որպես մեղքի ձևի, հատուկ են երեք գործոններ՝ գիտակցելը, նախատեսելը և ցանկանալը:

Ըստ հայոց լեզվի բացատրական բառարանի՝ **գիտակցել** նշանակում է հասկանալ, ըմբռնել, զգալ, դատել, գնահատել իր գործողության (անգործության) հանրության համար վտանգավոր բնույթը: Հանրորեն վտանգավոր գործունեության գիտակցումը առաջին հերթին վերաբերում է փաստական հանգամանքներին, տվյալ դեպքում՝ սպանության օբյեկտին և օբյեկտիվ կողմին: Անձը պետք է գիտակցի, որ ուրիշին զրկում է կյանքից, կատարում այնպիսի գործողություն, որն անխուսափելիորեն պետք է առաջացնի կամ կարող է առաջացնել ուրիշի մահը:

Ըստ բացատրական բառարանի՝ **նախատեսել** նշանակում է կանխատեսել, նկատի ունենալ, կռահել, հաշվի առնել, սահմանել իր գործողության (անգործության) հանրության համար վտանգավոր հետևանքները: Սպանության դեպքում հանրության համար վտանգավոր հետևանքների նախատեսումը կարող է դրսևորվել տարբեր կերպ, մի դեպքում՝ որպես իր գործողության (անգործության) հանրորեն վտանգավոր հետևանքների անխուսափելիության նախատեսումը, մեկ այլ դեպքում՝ այդ հետևանքների առաջացման իրական հնարավորության նախատեսումը:

Ըստ բացատրական բառարանի՝ **ցանկանալ** նշանակում է ունենալ, ձգտել հանրության համար վտանգավոր հետևանքների վրա հասնելը: Փաստորեն ցանկանալը հետևանքի նկատմամբ դրսևորվող վերաբերմունքն է, որն արտահայտվում է բուն արարքի և դրա հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման ցանկությամբ: Սպանության դեպքում տուժողին մահ պատճառելու հանցավորի ցանկությունը կարող է առաջանալ տարբեր շարժառիթների հետևանքով:

Ուղղակի դիտավորությամբ կատարված սպանության, այդ թվում և առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում հանցավորը գիտակցում է և նախատեսում տուժողի մահը և ցանկանում է իր կողմից կատարած արարքի նման հետևանքը: Տուժողի մահը նախատեսելն իր մեջ կրում է տուժողի մահվան անխուսափելիությունը նախատեսելը, ինչպես նաև տուժողի մահվան առաջացման հնարավորությունը նախատեսելը: Ինչպես նկատել են Կ. Ա. Լալայանը և Ս. Ս. Մամյանը՝ «գիտակցել անխուսափելիությունը, նշանակում է՝ արտացոլել այն ինչ անպայման պետք է լինի, այլ ոչ թե այն ինչ կարող է լինել և կարող է չլինել»⁹: Այսպիսով, ինչպես նշել են հեղինակները, ուղղակի դիտավորության բովանդակությունը ոչ միայն արարքի վտանգավոր բնույթի և հանցավոր հետևանքների գիտակցումն ու դրա ցանկանալն է, այլև այն պայմանների ու հանգամանքների գիտակցումը, որոնցում տվյալ հետևանքների առաջանալն անխուսափելի են¹⁰:

Հանցանքը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության) հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, չի ցանկացել այդ հետևանքները, բայց գիտակցաբար թույլ է տվել դրանք:

Անուղղակի դիտավորության դեպքում մեղադրյալի գիտակցությամբ ընկալվող պայման-

⁹ Տե՛ս Կ. Ա. Լալայան, Ս. Ս. Մամյան, Դիտավորյալ սպանություններ, Երևան 1970, էջ 36:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում:

ներն այնպիսին են, որ, ըստ նրա, տուժողի մահը կարող է առաջանալ կամ չառաջանալ, այսինքն՝ տվյալ պայմաններում նա չի գիտակցում տուժողի մահվան անխուսափելիությունը:

Անուղղակի դիտավորությամբ կատարված սպանության դեպքում հանցավորը նախատեսում է իր գործողության կամ անգործության արդյունքում տուժողի մահվան առաջացման հնարավորությունը ու թեև չի ցանկանում նման հետևանքը, սակայն գիտակցաբար թույլ է տալիս այդ հետևանքի առաջացումը:

Ուղղակի և անուղղակի դիտավորությունների տարբերությունը կապվում է դիտավորության կամային պահի հետ: Անուղղակի դիտավորության դեպքում նույնպես, ինչպես և ուղղակի դիտավորության ժամանակ, դիտավորության գիտակցական պահի դեպքում հանցավորը հասկանում, ըմբռնում և գիտակցում է իր գործողության հանրորեն վտանգավոր բնույթը և նախատեսում է տուժողի մահը, սակայն ի տարբերություն ուղղակի դիտավորության դեպքում դրսևորվող տուժողի մահը ցանկանալու կամային հատկանիշի, անուղղակի դիտավորության դեպքում հանցավորը չի ցանկանում այդ հետևանքների առաջանալը, սակայն գիտակցաբար թույլ է տալիս այն:

2021 թվականի ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 25-րդ հոդվածը սահմանել է դիտավորության հասկացությունը, նրա տեսակները և նրանց բնութագիրը, համաձայն որի՝ մեղքի դրսևորման դիտավորյալ ձևը ներկայացվել է նոր ձևակերպմամբ, այն է՝ «հանցանքը համարվում է դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք տվյալ հանցակազմի հատկանիշ են: Օրենսդիրն այնուհետև սահմանել է դիտավորության տեսակները և նրանց բնութագիրը, համաձայն որի՝ դիտավորությունը լինում է ուղղակի կամ անուղղակի:

Հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են և այդ արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը:

Հանցանքը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են ու թեև այդ արարքը կատարելը և տվյալ հանցանքն իրականացնելը նրա նպատակը չէ, այնուամենայնիվ կատարում է դա:

Եթե օրենքը հանցագործության ավարտը կապում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հետ, ապա հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե այդ հետևանքները անձի նպատակն է եղել կամ նպատակի հասնելու միջոց կամ նա նախատեսել է դրանց առաջացման անխուսափելիությունը:

Եթե օրենքը հանցագործության ավարտը կապում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հետ, ապա հանցանքը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե այդ հետևանքները անձի նպատակը չեն եղել, սակայն նա նախատեսել է դրանց առաջացման իրական հնարավորությունը և նրա համար միևնույն է եղել՝ դրանք կառաջանան թե ոչ»:

Ն. Գ. Բորզենկովի կարծիքով, «կոռեկտ չէ առանձին դաժանության հետ կապված դատական փաստաթղթերում հանցանքն ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ կատարված լինելու մասին նշում կատարելը, որքանով որ օրենքը դիտավորությունն ուղղակի կամ անուղղակիի բաժանում է կապված միայն հանցագործության հետևանքի հետ: Միևնույն ժամանակ չի բացառվում առանձին դաժանությամբ սպանության կատարումն անուղղակի դիտավորությամբ: Օրինակ՝ եթե առանձին դաժանությանը բնորոշ տանջանքը կիրառվել է տուժողից ինչ-որ տեղեկություն ստանալու նպատակով, ապա կտտանքի ենթարկելու ընթացքում

տուժողին մահ պատճառելը կարող է կատարվել և անուղղակի դիտավորությամբ»¹¹:

Օրենքը չի պարտադրում, որ հանցավորը գիտակցի իր կողմից կատարած այս կամ այն արարքի առանձին դաժան բնույթը: Այլ կերպ ասած, առանձին դաժանության բնույթը նրա որոշելիքը չէ: Առանձին դաժանության առկայությունը կամ բացակայությունը որոշում է համապատասխան իրավասու մարմինը: Հանցավորը կարող է չիմանալ, որ մերձավորի ներկայությամբ կատարված սպանությունը կարող է որակվել որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն: Արարքը որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն որակելու համար բավարար է անձանց մերձավորության և նրանց միջև մտերիմ հարաբերությունների մասին իմանալը:

Համադրելով 2003 և 2021 թվականների ՀՀ քրեական օրենսգրքերի դրույթները հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշների մասով, նկատենք, որ համաձայն 2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում սուբյեկտիվ կողմից հանցավորը գիտակցում է իր գործողությունների (անգործության) առանձին դաժան բնույթը, նախատեսում է հանրության համար դրանց վտանգավոր հետևանքների, այն է՝ տուժողի մահվան անխուսափելիությունը կամ հնարավորությունը, ցանկանում է հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացումը, այն է՝ տուժողի մահը, կամ գիտակցաբար թույլ է տալիս այդ հետևանքների առաջացումը, կամ չի ցանկանում հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացումը, բայց գիտակցաբար թույլ է տալիս դրանք:

Համաձայն 2021 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի դրույթների առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում սուբյեկտիվ կողմից **հանցավորը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշներ են և այդ արարքը կատարելը և հետևանքի առաջացումը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը, կամ նախատեսել է դրանց առաջացման անխուսափելիությունը, կամ հանրության համար վտանգավոր արարքը կատարելը և հետևանքի առաջացումը անձի նպատակը չի եղել, սակայն նա նախատեսել է դրանց առաջացման իրական հնարավորությունը և նրա համար միևնույն է եղել դրանք կառաջանան, թե՛ ոչ:**

2021 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի դրույթների համաձայն՝ ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորության դեպքում անձը նախատեսելով հանդերձ, միաժամանակ գիտակցում, ըմբռնում, հասկանում է ոչ միայն այն փաստական հանգամանքները, որոնք կազմում են սովյալ հանցակազմի օբյեկտիվ հատկանիշների համակցությունը, այլև գիտակցում է կատարվող արարքի ու դրա հետևանքների հանրորեն վտանգավոր բնույթը:

Դիտավորության դեպքում նախատեսելը կարող է դրսևորվել ինչպես հանրորեն վտանգավոր հետևանքի առաջանալու անխուսափելիությունը նկատի ունենալը, կոահելը, հաշվի առնելը, նախատեսելը (ուղղակի դիտավորություն), այնպես էլ այդ հետևանքների առաջացման իրական հնարավորության նախատեսելը (անուղղակի դիտավորություն):

Ցանկությունը որոշակի հետևանքի նկատմամբ դրսևորվող վերաբերմունքն է, որն ուղղակի դիտավորության դեպքում դրսևորվում է որպես բուն արարքի և դրա հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման ցանկություն, իսկ անուղղակի դիտավորության դեպքում այդպիսի հետևանքների առաջացումը անձի նպատակը չէ, սակայն անձը նախատեսում է դրանց առաջացման իրական հնարավորությունը, հետևաբար և գիտակցաբար թույլ է տալիս դրանց առաջանալը:

¹¹ Տե՛ս *Н.Г. Борзенков*, Квалификация преступлений против жизни и здоровья, М., 2006, էջ 60:

Այսպիսով, չնայած 2021 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքով տրված հանցագործության սուբյեկտիվ կողմին առնչվող որոշակի նոր ձևակերպումներին, դրանք, ըստ էության, մեղքի ինստիտուտի առումով էականորեն նոր փոփոխությունների չեն հանգեցրել: Այս առումով էական փոփոխությունների չի ենթարկվել նաև առանձին դաժանությամբ կատարված սպանությունների քրեաիրավական բնութագիրը և որակման առանձնահատկությունները: **Այսպես, բոլոր դեպքերում, առանձին դաժանությամբ սպանությունը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է նրանով, որ հանցավորի գիտակցությունը սպանության հիմնական հանցակազմի բոլոր հատկանիշներից բացի ընդգրկում է նաև առանձին դաժանության դրսևորումը:** Իր գործողությունների առանձին դաժան բնույթը գիտակցելը, մասնավորապես՝ հանցավորի կողմից իր արարքի այն փաստական հանգամանքների գիտակցումը, որոնք հանցակազմի հատկանիշներ են հատուկ է ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությանը, հետևաբար և անմիջական ազդեցություն չունի առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դիտավորության տեսակը որոշելու համար: Առանձին դաժանության դրսևորման նկատմամբ գիտակցական կամ կամային տարբեր դրսևորումները նույնպես չեն կանխորոշում մեղքի ձևը, **մեղքի ձևը սահմանվում է ոչ թե հանցագործության առանձին հատկանիշների նկատմամբ, այլ անմիջական հանցագործության նկատմամբ:** Առանձին դաժանության գիտակցական տարրը չի կանխորոշում հանցավորի վերաբերմունքը հետևանքի նկատմամբ: Վերջինս վերաբերում է մեղքի կամային տարրի ոլորտին:

Ինչպես տրամաբանորեն բխում է առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության հասկացությանը տրված մեր բնորոշումից, **առանձին դաժանությունը անձին դիտավորությամբ կյանքից զրկելու լրացուցիչ հատկանիշ է,** որն օբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է անձին հավելյալ, լրացուցիչ տանջանք և տառապանք պատճառելու նպատակով հանցավորի դրսևորած տարբեր գործողությունների կամ անգործության միջոցով: Եվ օբյեկտիվ կողմից դրսևորվող այս արարքներն են (գործողությունները կամ անգործությունը), որոնք վերլուծվում և գնահատվում են հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի տեսանկյունից՝ պարզելու համար հանցավորի վերաբերմունքը իր կողմից տուժողին առանձին տառապանք պատճառելու հանգամանքին, կամ առանձին դաժանության այլ դրսևորումներին: Հանցավորի կողմից առանձին դաժանության դրսևորումը կարող է արտահայտվել տուժողին կամ նրա մերձավորին տանջանքներ և տառապանքի ենթարկելու ցանկությամբ, այդ տառապանքի նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունքի դրսևորմամբ կամ այդպիսիք գիտակցաբար թույլ տալով:

Այս առումով, հետաքրքիր է Ե-ի վերաբերյալ քրեական գործով դատական բարձրագույն ատյանի որոշումը, որով վերջինս պարզել է, որ Ե-ն հարբած վիճակում գտնվող Մ-ին բռնաբարելուց հետո նրան սենյակից դուրս է հանել սառը միջանցք և թողել այնտեղ, որտեղ և գիշերվա ընթացքում, 24 աստիճան ցրտի պայմաններում Մ-ն ցրտահարվելու արդյունքում մահացել է: Դատական բարձրագույն ատյանը Ե-ի գործողությունները գնահատելով որպես առանձին դաժանությամբ կատարված սպանություն՝ նշել է, որ հարբած վիճակում գտնվող Մ-ին թողնելով սառը միջանցքում անօգնական վիճակում՝ Ե-ն գիտակցաբար թույլ է տվել ցրտահարվելու արդյունքում վերջինիս մահը¹²:

Որքանով, որ սպանության դեպքում առանձին դաժանությունը սպանության հիմնական հանցակազմի բոլոր հատկանիշներից զատ ինքնուրույն հատկանիշ է, հետևաբար սպանությունը և առանձին դաժանության դրսևորումը սուբյեկտիվ կողմից կարող են հանդես գալ ինչպես դիտավորության ձևի նույն, այնպես էլ տարբեր դրսևորումներով: Այսպես,

¹² См. Бюллетень Верховного суда РФ, 1964, N10, էջ 12-13:

առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության դեպքում հանցավորը ինչպես սպանության, այնպես էլ առանձին դաժանության նկատմամբ կարող է դրսևորել մի դեպքում՝ միայն ուղղակի դիտավորություն, մյուս դեպքում՝ միայն անուղղակի դիտավորություն, մեկ այլ դեպքում՝ համապատասխանաբար ուղղակի և անուղղակի դիտավորություն, հաջորդ դեպքում՝ համապատասխանաբար անուղղակի և ուղղակի դիտավորություն:

Annotation. The legislator left the disclosure of the content of the legally fixed evaluation categories to the law enforcement agencies. One of such evaluation categories is also special cruelty, the presence or absence of which is determined by the law enforcement officer as a result of a detailed explanation, analysis, evaluation of the components of the objective and subjective sides of the criminal act.

One of the obligatory and main components of the subjective side of a murder committed with extreme cruelty is guilt, which is one of the links of the conscious, volitional and emotional chain of a person together with the motive and purpose.

Guilt is the psychological attitude of a person to a socially dangerous act committed by him and the socially dangerous consequences that have occurred as a result of this. No act not committed through fault, regardless of its nature, desire or purpose of the person, may not contain the corpus delicti. In parallel with the development of civilization, the denial of free will, the “fatal sin”, the “ordeal” was also rejected, since a person by his will commits both useful, acceptable, encouraging actions, and useless, unacceptable, reprehensible actions worthy of censure.

Analyzing through the prism of subjective imputation and comparing the institution of guilt established by the RA Criminal Codes of 2003 and 2021, conscious and volitional elements of intent as a form of guilt, the author noted that in the case of murder committed with extreme cruelty, the consciousness of socially dangerous activity primarily concerns the actual circumstances of the act, in this case objective signs of murder, based on what in the case of a murder committed with extreme cruelty, the psychological attitude of a person to a socially dangerous act committed by him and the consequences is manifested only in the intentional form of guilt, including its both direct and indirect types.

Having also established that in the case of a murder committed with special cruelty, from the subjective side, the consciousness of the criminal, in addition to all the signs of the main corpus delicti, also includes the manifestation of special cruelty, the author also came to the conclusion that special cruelty is an additional sign of intentional deprivation of a person’s life, which is manifested by an action or inaction, manifested with the aim of causing additional damage to the victim., additional suffering, that is, special cruelty is an independent sign, separate from all the signs of the main corpus delicti of murder.

Bearing in mind that special cruelty is an independent sign, separate from all the signs of the main corpus delicti of murder, the author noted that in such a case, murder and the manifestation of special cruelty from the subjective side can be both the same and different manifestations of the form of intent, namely: in the case of murder committed with a special cruelty, criminal both in relation to murder and special cruelty can manifest in one case only direct intent, in another case - only indirect intent, and in another case - direct and indirect intent, respectively, in the following case - indirect and direct intent, respectively.

Аннотация. Раскрытие содержания законодательно закрепленных оценочных категорий законодатель оставил за правоприменяющими органами. Одной из таких оценочных категорий является особая жестокость, наличие или отсутствие которой определяет правоприменитель в результате подробного разъяснения, анализа, оценки составляющих объективной и субъективной сторон преступного деяния.

Одной из обязательных и основных составляющих субъективной стороны убийства, совершенного с особой жестокостью, является вина, которая представляет собой одно из звеньев сознательной, волевой и эмоциональной цепи, состоящей из лица, мотива и цели.

Вина – это психологическое отношение лица к совершенному им общественно опасному деянию и приводящее к общественно опасным последствиям, наступившим в результате этого. Никакое деяние, не совершенное по вине, независимо от его характера, желания или цели лица, не может содержать в себе состав преступления. Параллельно развитию цивилизации отвергалось и отрицание свободы воли, «роковой грех», «ордалия», поскольку человек своим волеизъявлением совершает как полезные, приемлемые, поощряющие поступки, так и бесполезные, неприемлемые, предосудительные поступки, достойные порицания.

Анализируя через призму субъективного вменения и сопоставляя институт вины, установленный уголовными кодексами РА 2003 и 2021 годов, сознательные и волевые элементы умысла как формы вины, автор заметил, что в случае убийства, совершенного с особой жестокостью, сознание общественно опасной деятельности в первую очередь касается фактических обстоятельств деяния, в данном случае объективных признаков убийства, исходя из чего в случае убийства, совершенного с особой жестокостью, психологическое отношение лица к совершенному им общественно опасному деянию и последствиям проявляется только в умышленной форме вины, в том числе ее как прямыми, так и косвенными видами.

Установив также, что в случае убийства, совершенного с особой жестокостью, с субъективной стороны сознание совершившего преступление лицо помимо всех признаков основного состава преступления включает также проявление особой жестокости, автор пришел также к выводу, что особая жестокость – это дополнительный признак умышленного лишения лица жизни, которое проявляется действием или бездействием с целью причинения потерпевшему добавочного, дополнительного страдания, т.е. особая жестокость является самостоятельным признаком, отдельным от всех признаков основного состава преступления убийства.

Принимая во внимание сказанное, автор заметил, что в подобном случае убийство и проявление особой жестокости с субъективной стороны могут выступать как одним и тем же, так и разными проявлениями формы умысла, а именно: в случае убийства, совершенного с особой жестокостью, совершившее преступление лицо как в отношении убийства, так и особой жестокости может проявлять в одном случае только прямой умысел, в другом – только косвенный умысел, в третьем случае – прямой и косвенный умыслы соответственно, в четвертом случае – косвенный и прямой умыслы соответственно.

Բանալի բաներ - դաժանություն, առանձին դաժանություն, գնահատողական կատեգորիա, մեղք, ճակատագրական մեղք, օրդալիա, սուբյեկտիվ կողմ, սուբյեկտիվ մեղայնացում, մեղքի ձև, դիտավորության տեսակ, գիտակցական և կամային տարր:

Keywords - cruelty, special cruelty, evaluative category, guilt, fatal sin, ordeal, subjective side, subjective imputation, form of guilt, form of intent, conscious and volitional element.

Ключевые слова: жестокость, особая жестокость, оценочная категория, вина, роковой грех, ордалия, субъективная сторона, субъективное вменение, форма вины, вид умысла, сознательный и волевой элемент.

Բաղդասարյան Մ. - ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ mariam.baghdasaryan.1992@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 16.05.2022 թ., տրվել է գրախոսության 16.05.2022 թ., երաշխավորվել է Արդարադատության պետական խորհրդական, Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ա. Ա. Թամազյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

ԱՐՄԻՆԵ ՖԱՆՅԱՆ
Հայ-Ռուսական համալսարանի հայցորդ
«Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանական դպրոց»
հիմնադրամի ուսումնական դեպարտամենտի ղեկավար

ARMINE FANYAN
Applicant at the Armenian-Russian University,
Head of the Educational Department of the Foundation
“School of the Advocates of the Republic of Armenia”

АРМИНЕ ФАНЯН
Соискатель Российско-Армянский университет
Руководитель учебного департамента фонда
«Адвокатская школа Республики Армения»

**ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ՄԵՂՍՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒՂՂԱԿԻ
ԴԻՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

LIMITED SANITY IN DIRECTLY WILLFUL CRIMES

**ОГРАНИЧЕННАЯ ВМЕНЯЕМОСТЬ В ПРЕСТУПЛЕНИЯХ,
СОВЕРШЕННЫХ С ПРЯМЫМ УМЫСЛОМ**

Ինչպես հայտնի է, քրեական իրավունքի գիտության մեջ «մեղք» և «մեղսունակություն» հասկացությունների հարաբերակցության վերաբերյալ մշտապես ձևավորվել են տարբեր կարծիքներ:

Այսպես, ընդհանուր մոտեցման համաձայն, «մեղսունակությունը մեղքի ու դրա ձևերի՝ դիտավորության և անզգուշության նախադրյալն է»¹: Այս պնդումը հիմնավորվում է նրանով, որ սուբյեկտի՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա լինելու հանգամանքի պարզմանը նախորդում է մեղքի՝ որպես անձի գործողությունների նկատմամբ նրա հոգեբանական վերաբերմունքի, այսինքն՝ «մեղսունակության հիմնական պայմանների» հաստատումը²: Գրականության մեջ հանդիպում է նաև կարծիք, թե «մեղսունակությունը մեղքի ու քրեական պատասխանատվության նախադրյալ է» այն առումով, որ «մեղավոր կարող է ճանաչվել միայն մեղսունակ անձը»³:

¹ Տե՛ս *Фейнберг Ц. М.*, Учение о вменяемости в различных школах уголовного права и в судебной психиатрии, М., 1946, էջ 5:

² Տե՛ս *Трахтеров В. С.*, Вменяемость по советскому уголовному праву (конспект лекций) Харьков, 1966, էջ 5:

³ Տե՛ս *Уголовное право РФ.*, Общая часть. Учебник под редакцией, Р. Р. Галиакбарова., Саратов, 1997, էջ 158:

Որոշ քրեագետներ, համաձայնելով, որ մեղսունակությունը մեղքի և քրեական պատասխանատվության նախադրյալ է, հանգում են այն եզրակացության, որ «անձի՝ իր կատարած հանցավոր արարքն ընկալելու և այդ արարքի կատարման ընթացքում գիտակցված որոշումներ կայացնելու ընդունակությունը հիմք է՝ հանցագործության սուբյեկտին մեղավոր ճանաչելու համար... Իսկ եթե անձը գործել է անմեղսունակության վիճակում, ապա այդ պարագայում նրա մեղքը բացակայում է»⁴:

Կարծում ենք, վերը նշված մոտեցումը հիմնավորված համարելի չի կարելի այն պարզ պատճառով, որ անմեղսունակ ճանաչվելու դեպքում անձը պատասխանատվությունից ազատվում է ոչ այն պատճառով, որ նրա արարքում մեղքը բացակայում է, այլ քրեական պատասխանատվության չի ենթարկվում արարքում հանցակազմի տարրերից մեկի բացակայության հետևանքով, քանի որ առկա չէ հանցագործության սուբյեկտը:

Այնուամենայնիվ, ուշադրության է արժանի այն, որ թե՛ մեղսունակության, և թե՛ մեղքի հիմքում ընկած է գիտակցական չափանիշը, ինչն էլ շատ հեղինակների բերում է այն հետևության, որ այս երկու հասկացությունները գտնվում են մեկ հարթության մեջ և բառացիորեն մեկը պայմանավորում մյուսով:

Հատկանշական է, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում «մեղսունակություն» և «մեղք» հասկացությունների բնորոշումները միմյանց հետ կապված են գիտակցական միևնույն չափանիշներով:

Այսպես, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի համաձայն, «Մեղսունակությունն անձի՝ հանցանքը կատարելու պահին իր **արարքի հակահրավականությունը գիտակցելու** և այն ղեկավարելու ունակությունն է»:

Իսկ օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Սույն օրենսգրքով նախատեսված, պատժի սպառնալիքով արգելված արարքը համարվում է մեղավորությամբ կատարված, եթե այն կատարողը **գիտակցել է իր արարքի հակահրավականությունը** կամ թեև չի գիտակցել, բայց կարող էր գիտակցել դա»:

Վերը նշվածի համատեքստում առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում այն իրավիճակները, երբ սահմանափակ մեղսունակ անձանց վերագրվում են ուղղակի դիտավորությամբ կատարվող արարքներ և որպես հետևանք՝ անձը ենթարկվում է քրեական պատասխանատվության:

Փորձը ցույց է տալիս, որ դատարաններն առանձին դեպքերում պատշաճ խորությամբ գնահատման չեն ենթարկում անձին վերագրվող արարքի բնույթը, այդ արարքի կատարման առանձնահատկությունները սահմանափակ մեղսունակ մեղադրյալին վերագրելու հնարավորությունը, ինչպես նաև սահմանափակ մեղսունակության և ուղղակի դիտավորության հարաբերակցության պայմաններում՝ անձի մոտ առհասարակ մեղքի առկայության կամ բացակայության հնարավորությունը: Իբրև հետևանք, դատահոգեբուժական փորձաքննության վրա մեծապես հենվելով, կայացվում են մեղադրական դատավճիռներ, ելնելով այն կանխավարկածից, որ սահմանափակ մեղսունակ անձն ի վերջո մեղսունակ է՝ հետևապես մեղքի առկայությունն էլ ուղիղ կապով համարվում է հաստատված:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Հանցանքը համարվում

⁴ Տե՛ս *Павлов В. Г.*, Субъект преступления и уголовная ответственность, С.-Пб., 2000, էջ 51:

է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանց վրա հասնելը»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սահմանափակ մեղսունակությունը բնութագրվում է հետևյալ կերպ. «Մեղսունակ անձը, ով հանցանքը կատարելիս հոգեկան խանգարման հետևանքով չէր կարող ամբողջությամբ գիտակցել իր գործողության (անգործության) փաստացի բնույթն ու հասարակական վտանգավորությունը կամ ղեկավարել դա, ենթակա է քրեական պատասխանատվության»:

Վերը նշված իրավանորմերի համատեքստում կցանկանայինք անդրադառնալ սահմանափակ մեղսունակ անձի կողմից, օրինակ, խարդախության կատարմանը, որը հանդիսանում է հափշտակության այսպես ասած. «ամենա ինտելեկտուալ» հանցակազմերից մեկը:

Այսպես, Ա. Հ.-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա խարդախությամբ ուրիշի գույքի խոշոր չափով հափշտակություն կատարելու միասնական հանցավոր մտադրությամբ՝ շարունակաբար՝ 2015 թ. հոկտեմբերի 6-ից մինչև հոկտեմբերի 12-ն ընկած ժամանակահատվածում, օգտագործելով Լ. Ա.-ի 2014 թ. կորցրած նույնականացման քարտը, խաբեության եղանակով հափշտակել է «Վեգա Ուորլդ» ՍՊԸ, «Օրանժ Արմենիա» ՓԲԸ և «Ղ-Տելեկոմ» ՓԲԸ ընդհանուր խոշոր չափի՝ 1.188.498 ՀՀ դրամի գույքը:

Ամբուլատոր հանձնաժողովային դատահոգեբուժական փորձաքննության եզրակացությամբ՝ Ա. Հ.-ի մոտ հայտնաբերվել է «Էպիլեպտիկ հիվանդություն անձի բնորոշ փոփոխություններով, ինտելեկտի իջեցումով՝ թուլամտության չհասնող» ախտորոշումը: Այդ մասին են վկայել բժշկական փաստաթղթերը, փորձաքննվողի մոտ զննման արդյունքում հայտնաբերված հոգեշարժական արգելակվածությունը, դանդաղկոտությունը, դիտողությունների հանգամայնությունը, մածուցիկությունը, մտածողության ռիզիկոսությունը, կաչունությունը, կարճատև և երկարատև հիշողության փոքր-ինչ թուլացումը, ինտելեկտուալ հնարավորությունների սահմանափակումը, տրամադրության դիսֆորիկ երանգը, որը զուգորդվել է դյուրաբորբոքությամբ»⁵:

Դատարանում, նշված փորձաքննությանը մասնակցած փորձագետի հարցաքննության ժամանակ, հստակ նշվել է, որ Ա. Հ.-ի մոտ առկա հիվանդությունը թեև չի բացառում նրա գիտակցական և կամային ոլորտները, սակայն, հաշվի առնելով վերագրվող արարքի ինտելեկտուալ բնույթը, Ա.Հ.-ն իր մոտ առկա հիվանդության ուժով չէր կարող ինքնուրույն կատարել նման գործողություններ, ընդ որում՝ նրա մոտ ինտելեկտուալ հնարավորություններն այնքան են նվազեցված եղել, որ նա ի վիճակի չէր խաբեության միջոցով դիմացինին մոլորության մեջ գցել այն աստիճանի, որ տուժողն իր կամքով գույքը հանձնի իրեն: Այսինքն, ընդհանուր առմամբ Ա.Հ.-ն առկա հիվանդության հետևանքով, ոչ ամբողջ չափով էր կարողանում գիտակցել իր արարքների բնույթը, իսկ վերագրվող հանցագործության եղանակներից և որևէ մեկն իրականացնել չէր կարող՝ իր զգալիորեն նվազեցված ինտելեկտի պատճառով⁶:

⁵ Քրեական գործ թիվ ԵԿԴ/0009/01/17:

⁶ Մեր կողմից մեղադրանքի էությունը փորձագետին հստակորեն բացատրվել էր և կոնկրետ հարցադրումներ էին կատարվել Ա. Հ.-ի հոգեկան առողջության այդ վիճակի պայմաններում քննարկվող հանցանքը վերջինիս կողմից կատարելու կարողության մասին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշների վերաբերյալ իրավական դիրքորոշումներ է արտահայտել թիվ ՏԴ/0012/11/15, ԵԱԲԴ/0105/01/14, ԵԱԲԴ/0009/01/13, ԵԿԴ/0176/01/0, ԵՇԴ/0037/01/11 որոշումներում: Նշված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը վերլուծելու արդյունքում, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ. «(...) Թեև խարդախության պարագայում առկա է գույքի սեփականատիրոջ կողմից հանցագործին գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու կամային ակտ, սակայն գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու ակտի կամային բնույթը սեփականատիրոջ գիտակցության և կամքի վրա հանցագործի ունեցած ներգործության հետևանք է:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ արձանագրել է.

26.1. Խարդախությունը կատարվում է միայն ուղղակի դիտավորության մեղքի ձևով. հանցավորը պետք է գիտակցի, որ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով հափշտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև պետք է նախատեսի և ցանկանա դա:

26.2. Խարդախության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է նաև շահադիտական նպատակի առկայությամբ, այսինքն՝ մինչև գույքը վերցնելը կամ գույքին տիրանալը հանցավորն ի սկզբանե նպատակ է ունենում հափշտակելու այն, չվերադարձնելու գույքը, չկատարելու խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները⁷:

Խարդախության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի վերը նշված մեկնաբանությունը մեջբերված քրեական գործի փաստական հանգամանքների հետ համադրելու արդյունքում կարելի է փաստել, որ ամբաստանյալի մոտ առկա հոգեկան հիվանդությունը սահմանափակելով նրա ինտելեկտուալ հնարավորությունները չէր կարող վերջինիս հնարավորություն տալ գիտակցելու, որ ինքը խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով հափշտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև չէր կարող նախատեսել և ցանկանալ դա:

Սահմանափակ մեղսունակության և մեղքի միջև ուղիղ կապը բացակայում է: Խնդիրն առավել ընդգծվել է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում մեղքի հասկացության սահմանմամբ: Իսկ դիտավորության և նյութական հանցակազմերում ուղղակի դիտավորության բնորոշումներն առհասարակ գալիս են հիմնավորելու սահմանափակ մեղսունակ անձանց կողմից ուղղակի դիտավորությամբ հանցանք կատարելու անհնարինությունը:

ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 25-րդ հոդվածում առաջին անգամ տրվել է դիտավորության հասկացությունը, համաձայն որի. **«Հանցանքը համարվում է դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք տվյալ հանցակազմի հատկանիշ են»:**

Իսկ նույն հոդվածի 5-րդ մասում առաջին անգամ տրվել է նյութական հանցակազմերում ուղղակի դիտավորության հասկացությունը. **«Եթե օրենքը հանցագործության ավարտը կապում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հետ, ապա հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե այդ հետևանքների առաջացումն անձի նպատակն է եղել կամ նպատակին հասնելու միջոց, կամ նա նախատեսել է դրանց առաջացման անխուսափելիությունը»:**

Նույն օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, սահմանափակ մեղսունակու-

⁷ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/0176/01/09 որոշումը:

թյունը բնորոշվում է հետևյալ կերպ. «Մեղսունակ անձը, որը հանցանքը կատարելիս հոգեկան առողջության խնդիրների հետևանքով ամբողջությամբ չի գիտակցել իր արարքի հակահրավականությունը կամ ամբողջությամբ չի կարողացել ղեկավարել իր արարքը, ենթակա է քրեական պատասխանատվության»:

Այսպիսով, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում դիտավորության սահմանման մեջ հանցակազմի հատկանիշ հանդիսացող արարքի փաստական հանգամանքները գիտակցելու կարողության ամրագրմամբ օրենսդիրն ուղղակի ջրբաժան է անցկացրել սահմանափակ մեղսունակության և դիտավորության միջև: Կարծում ենք, իր արարքի հակահրավականությունը՝ հոգեկան առողջության խնդիրների հետևանքով ամբողջությամբ չգիտակցող անձը հազիվ թե կարողանա գիտակցել իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են:

Վերը մեջբերված քրեական գործում սահմանափակ մեղսունակ ամբաստանյալին մեղսագրվում էր այնպիսի հանցագործություն, որում անձը պետք է գործի դներ այնպիսի հմտություններ, ինչի արդյունքում գույքն անխոչընդոտ կհանձնվեր իրեն: Այդ ամենի հետ մեկտեղ հանցավորը պետք է գիտակցեր, որ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով հափշտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև պետք է նախատեսեր և ցանկանար դա:

Ուշագրավ է նաև այն, որ փորձագիտական եզրակացությամբ հաստատված էր, որ ամբաստանյալն արարքը կատարելու պահին եղել է սահմանափակ մեղսունակ: Փորձագետը հարցաքննվելիս պնդել էր, որ ամբաստանյալի ինտելեկտուալ հնարավորություններն այնքան էին նվազեցված, որ նա ի վիճակի չէր խաբեության միջոցով դիմացինին մոլորության մեջ գցել, այնուամենայնիվ, դատարանն առաջնորդվելով մեղսունակության և մեղքի միջև ուղիղ կապով ամբաստանյալին ճանաչել է մեղավոր մեղսագրվող արարքում՝ առանց ըստ էության քննության առնելու մեղքի առկայությունը:

Այսպիսով, սահմանափակ մեղսունակ անձանց ուղղակի դիտավորությամբ հանցանք վերագրելիս, քրեական հետապնդման մարմինները պետք է համապարփակ գնահատման ենթարկեն ինչպես արարքի բնույթը, այնպես էլ այդ արարքի սուբյեկտիվ կողմի առանձնահատկությունները: Իսկ դատարանները փորձագետի եզրակացությունը գնահատելիս և ամբաստանյալի մեղավորության հարցը լուծելիս չպետք է մեխանիկորեն սահմանափակվեն եզրակացության հետևություններով, այլ բովանդակային առումով քննության առնեն սուբյեկտիվ կողմի բոլոր առանձնահատկությունները:

Annotation. There is a common opinion in the science of criminal law that sanity is the prerequisite for sin and its forms- willfulness and negligence. We believe that the following approach cannot be justified for the simple reason that in case of being recognized insane a person is exempt from liability because there is no subject of crime. In our opinion there is direct connection between limited sanity and sin. The problem is more emphasized in the new Criminal Code of RA where the definition of sin was first defined. In the new Criminal Code of RA the definition of willfulness and direct willfulness define the impossibility of committing direct willful crimes by limited sane persons.

Аннотация. В науке уголовного права распространено мнение, что вменяемость является предпосылкой вины и её форм: умышленной вины или вины по неосторожности. Мы считаем, что такой подход нельзя признавать оправданным по той простой причине, что в случае признания лица невменяемым оно

освобождается от ответственности не потому, что в его деянии нет вины, а потому, что оно не является субъектом преступления. На наш взгляд отсутствует прямая связь между «ограниченной вменяемостью» и «виной». Проблема еще больше обострилась с определением понятия «вина» в новом Уголовном кодексе РА.

В случае умышленных и материальных составов определения прямого умысла в целом обосновывают невозможность совершения прямого умышленного преступления лицами с ограниченной вменяемостью.

Բանալի բաներ - մեղք, սահմանափակ մեղսունակություն, ուղղակի դիտավորություն, խարդախություն, եզրակացություն:

Key words: sane, limited sanity, direct willfulness, swindling, conclusion.

Ключевые слова: вина, ограниченная вменяемость, прямой умысел, мошенничество, заключение.

Ֆանյան Ա. - Հայ-Բուսական համալսարանի հայցորդ, «Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանական դպրոց» հիմնադրամի ուսումնական դեպարտամենտի ղեկավար, էլ. հասցե՝ armine.fanyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 02.05.2022 թ., տրվել է գրախոսության 02.05.2022 թ., երաշխավորվել է ի.գ.թ., պրոֆեսոր Զ. Ա. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ԱՐՄԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի ասիստենտ,
Երևան քաղաքի առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր
ԼԵՎՈՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս, Երևան քաղաքի առաջին աստիճանի
ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի օգնական*

ARMAN HOVHANNISYAN
*PhD, Assistant, Chair of Criminal Law, YSU, Judge of the First Instance
Court of General Jurisdiction of Yerevan*
LEVON PETROSYAN
*Master of Laws of YSU, Assistant to the Judge of the First Instance
Court of General Jurisdiction of Yerevan*

АРМАН ОГАНЕСЯН
*кандидат юридических наук, ассистент кафедры уголовного права ЕГУ,
судья Суда первой инстанции общей юрисдикции города Еревана*
ЛЕВОН ПЕТРОСЯН
*Магистр юридического факультета ЕГУ, помощник Суда первой
инстанции общей юрисдикции города Еревана*

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՀԵՌԱԿԱ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ
ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ**

**SOME PROBLEMS RELATED TO IN ABSENTIA CRIMINAL
PROCEEDINGS**

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАОЧНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО
УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ**

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը 2021 թվականի հունիսի 30-ին լրացվել է «Մեղադրյալի բացակայությամբ իրականացվող վարույթը» վերտառությամբ 9.2 բաժնով, որով թույլատրվում է վարույթն իրականացնել մեղադրյալի բացակայությամբ այն դեպքում, երբ նա խուսափում է քրեական վարույթին մասնակցելուց: Սույն գիտական հոդվածի նպատակն է քննարկման առարկա դարձնել այդ բաժնով նախատեսված ինստիտուտի կիրառման

արդյունքում առաջացող խնդրահարույց հարցերը քրեական դատավարության գործող նորմերի շրջանակներում: Մասնավորապես՝ հողվածի առանցքում դրվել են հեռակա վարույթի հետադարձության և մեղադրյալի արդար դատաքննության իրավունքի հետ այդ վարույթի համատեղելիության հիմնահարցերը:

Այսպես՝ ՀՀ Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 2011 թվականի նոյեմբերի 29-ի թիվ ՍԴՈ-1000 որոշման մեջ դիրքորոշում է հայտնել առ այն, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության կանոնակարգումը հիմնվում է այն տրամաբանության վրա, որ իրավական ակտերի հետադարձ ուժով գործողության մերժումն ընդհանուր կանոն է, իսկ այդ ակտերի հետադարձ ուժով գործողության հնարավորությունը՝ բացառություն ընդհանուր կանոնից: Այս մոտեցումը բխում է իրավական որոշակիության, օրենսդրության նկատմամբ լեգիտիմ ակնկալիքների, մարդու իրավունքների երաշխավորման, իրավակիրառ մարմինների կողմից կամայականությունների կանխարգելման նկատառումներից: Ընդ որում, բացառություններն իրենց հերթին տարբեր են. երբ սահմանադիրը բացառում է օրենսդրի կողմից որևէ հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությունը՝ սահմանելով հետադարձության ուղիղ պահանջ (արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ (Սահմանադրության 72-րդ հոդված)), և երբ անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտին հետադարձ ուժ հաղորդելու լիազորությունը թողնվում է իրավասու (այդ ակտն ընդունող) մարմնի հայեցողությանը (անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով (Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի 2-րդ մաս)):

Վերահաստատելով նախկինում հայտնած իրավական դիրքորոշումը՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի մարտի 26-ի թիվ ՍԴՈ-1586 որոշմամբ նշել է, որ իրավական ակտի հետադարձությունը թույլատրվում է բացառիկ դեպքերում, և տվյալ ակտն ընդունող մարմնի՝ այդ ակտին հետադարձ ուժ հաղորդելու որոշումը պետք է հիմնվի հասարակության և պետության համար նման որոշման հնարավոր իրավական հետևանքների բազմակողմանի վերլուծության և գնահատականի վրա:

Վերոգրյալից բացի՝ իրավական ակտերի հետադարձության առնչությամբ կարգավորումներ առկա են նաև ՀՀ քրեական դատավարության և ՀՀ քրեական օրենսգրքերում:

Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական գործերով վարույթը կարգավորվում է քրեական դատավարական այն օրենքով, որը գործում է համապատասխանաբար հետաքննության, նախաքննության կամ գործը դատարանում քննելու ժամանակ:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատավարության մասնակիցների իրավունքները վերացնող կամ սահմանափակող, ինչպես նաև նրանց վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեական դատավարական օրենքը հետադարձ ուժ չունի և չի տարածվում մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը սկսված վարույթի վրա:

Հիշյալ նորմի մեկնաբանությունը թույլ է տալիս գալու այն հետևության, որ քրեական գործով վարույթի ընթացքում կիրառելի են դատավարական այն նորմերը, որոնք գործում են կամ օրինական ուժի մեջ են վարույթի գործողության ընթացքում: Սակայն նախատեսված ընդհանուր կանոնից բացառություն են կազմում այն իրավիճակները, երբ շարունակվող կամ ընթացքի մեջ գտնվող վարույթին զուգահեռ տեղի են ունենում օրենսդրական փոփոխություններ, ինչի արդյունքում՝

- դատավարության մասնակցի իրավունքը վերանում է,
- դատավարության մասնակցի իրավունքը սահմանափակվում է,
- դատավարության մասնակցի վիճակն այլ կերպ վատթարանում է:

Նմանօրինակ դեպքերում օրենսդիրն արգելում է կիրառել կամ հետադարձ ուժ տալ նոր օրենքին կամ այն տարածել մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը սկսված վարույթի վրա: Հետևաբար, հիշյալ դեպքերում ընթացող վարույթների նկատմամբ կիրառվում են հին (չգործող) դրույթները կամ չեն կիրառվում նոր ուժի մեջ մտած և անձի իրավական վիճակը վատթարացնող նորմերը: Բանն այն է, որ դատավարության մասնակցի իրավունքները և կարգավիճակը կապված են քրեական դատավարության կոնկրետ փուլում որոշակի իրավահարաբերությունների առկայության հետ:

Նշված իրավահարաբերությունների առկայությամբ պայմանավորված՝ քրեական գործով վարույթի ընթացքում դատավարության մասնակիցը ձեռք է բերում տվյալ փուլին բնորոշ կարգավիճակ և դրանից բխող իրավունքներ: Ուստի, քրեադատավարական օրենքի փոփոխության հետևանքով անձի իրավունքների սահմանափակման կամ նրա վիճակի վատթարացման մասին դատողություններ անելու համար յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է պարզել, թե նախքան քրեադատավարական օրենքում փոփոխություն կատարելն անձն արդյոք օժտված է եղել որոշակի իրավունքով, որը սահմանափակվել է, կամ ունեցել է որոշակի կարգավիճակ, որը վատթարացել է օրենքի փոփոխության հետևանքով:

Մեկնաբանվող դրույթին անդրադարձել է նաև Վճռաբեկ դատարանը 2012 թվականի մարտի 30-ի թիվ ՏԴ/0088/01/11 որոշմամբ՝ դիրքորոշում հայտնելով, որ ժամանակի մեջ քրեադատավարական իրավունքի նորմերի գործողության առանձնահատկությունն այն է, որ գործի քննության կոնկրետ փուլում կիրառման ենթակա են տվյալ պահին գործող քրեադատավարական օրենքի դրույթները՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ինչ քրեադատավարական օրենք է գործել հանցանքը կատարելու պահին:

Ժամանակի մեջ քրեադատավարական օրենքի գործողության՝ «քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված կանոնից միակ բացառությունը նախատեսված է նույն հոդվածի 2-րդ մասով, որը վերաբերում է դատավարության մասնակիցների իրավունքները վերացնող կամ սահմանափակող, ինչպես նաև նրանց վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեադատավարական օրենքի հետադարձ ուժի արգելքին: Նշված արգելքի իմաստով սկսված վարույթի ընթացքում կիրառման ենթակա չէ դատավարության մասնակիցների իրավունքները վերացնող կամ սահմանափակող, ինչպես նաև նրանց վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեական դատավարական օրենքը: Այլ կերպ՝ սկսված վարույթը շարունակվում է քրեադատավարական հին օրենքին համապատասխան, եթե նոր օրենքով վերացվում, սահմանափակվում են դատավարության մասնակցի իրավունքները, կամ այլ կերպ վատթարացվում է նրա վիճակը: (...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով արգելվում է կիրառել դատավարական այն օրենքը, որը վերացնում կամ սահմանափակում է այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելու պահին դատավարության մասնակցի ունեցած իրավունքը, ինչպես նաև այլ կերպ վատթարացնում է նրա՝ այդ պահին ունեցած կարգավիճակը:

Իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ արարքի հանցավորությունը սահմանող, պատիժը խստացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի:

Մեջբերված նորմի մեկնաբանությունը վկայում է, որ Սահմանադրությանն ու քրեադատավարական օրենսդրությանը համահունչ՝ քրեական օրենսգիրքը նույնպես արգելում է նոր

ընդունված և անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքի հետադարձ կիրառությունը: Այլ կերպ ասած՝ նոր ընդունված քրեական օրենքը, որը պատիժ է նախատեսում (հանցավորություն է սահմանում) այնպիսի արարքի համար, որը նախկինում դուրս էր քրեաիրավական գործողության շրջանակներից, առավել խիստ պատիժ է նախատեսում կոնկրետ հանցավոր արարքի համար կամ այլ կերպ վատթարացնում է անձի վիճակը (օրինակ՝ երկարացվում են դատվածության մարման կամ քրեական պատասխանատվության վաղեմության ժամկետները, խստացվում են պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու պայմանները և այլն), չի կարող տարածվել մինչ այդ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարելի է արձանագրել, որ մեղադրյալի նկատմամբ հեռակա կարգով իրականացվող դատական քննության դրույթների կիրառությունը՝ դատական քննության ընդհանուր կարգի համեմատությամբ, քրեական և քրեադատավարական առումով որոշակիորեն վատթարացնում է վերջինի իրավական վիճակը:

Բանն այն է, որ հեռակա կարգով դատական քննության կիրառման դեպքում ամբաստանյալը զրկվում է իր անձից անբաժանելի իրավունքներն իրացնելու հնարավորությունից: Իսկ այդպիսի իրավունքներ են համարվում ցուցմունք տալը, իր դեմ վկայած անձանց հակընդդեմ հարցման ենթարկելը, առաջադրված մեղադրանքի առնչությամբ դիրքորոշում արտահայտելը և այլն:

Թեպետ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.19-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հեռակա վարույթ իրականացնելու մասին որոշում կայացնելու պահից քրեական գործով վարույթին պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է, սակայն հարկ է նկատել, որ այդ հանգամանքն ամբողջությամբ չի լրացնում մեղադրյալի բացակայությունը: Այլ կերպ ասած՝ թեև հեռակա վարույթին պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունը մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտ երաշխիք է, սակայն պաշտպանը չի կարող անձամբ իրացնել այն իրավունքները, որոնք մեղադրյալի անձից անբաժանելի են: Սա ընդունում է նաև օրենսդիրը՝ « քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.20-րդ հոդվածի 7-րդ մասով սահմանելով, որ մեղադրանք առաջադրելու պահից սկսած՝ մեղադրյալի՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված իրավունքներն իրականացվում են միայն պաշտպանի միջոցով, իսկ մեղադրյալի անձից անբաժանելի իրավունքները չեն իրականացվում:

Ասվածից բացի, հեռավար վարույթի կիրառության դեպքում դադարում են հոսել քրեական պատասխանատվության վաղեմության ժամկետները: Այսինքն՝ անձը զրկվում է որոշակի ժամկետով պայմանավորված՝ իր նկատմամբ իրականացվող քրեական հետապնդման դադարեցման՝ օրենսդրությամբ սահմանված հնարավորությունից:

Ինչ վերաբերում է հնարավոր այն դատողությանը, որ քրեական վարույթից խուսափելու պայմաններում մեղադրյալն ինքն է իր վարքագծով զրկում իրեն վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հնարավորությունից, ապա կարևոր է ընդգծել, որ վաղեմության ժամկետների ընթացքի որոշակի պահից քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հնարավորություն ունի անգամ վարույթն իրականացնող մարմնից խուսափող կամ քննությունից թաքնվող անձը: Մասնավորապես՝ « քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վաղեմության ժամկետի ընթացքը կասեցվում է, եթե անձը խուսափում է քննությունից կամ դատից: Այս դեպքում վաղեմության ընթացքը վերսկսվում է անձին ձերբակալելու կամ մեղայականով նրա ներկայանալու պահից: Ընդ որում, անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, եթե ոչ մեծ ծանրության կամ միջին ծանրության հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից անցել է տասը տարի, իսկ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքն ավարտված համարելու օր-

վանից՝ քսան տարի, և վաղեմության ժամկետի ընթացքն ընդհատված չի եղել նոր հանցագործությամբ:

Հիշյալ հանգամանքներով պայմանավորված՝ կարելի է պնդել, որ դատական քննության ընդհանուր կարգի համեմատությամբ՝ հեռակա կարգով դատական քննության կիրառությունն էականորեն սահմանափակում է անձի իրավունքները, որպիսի պայմաններում գործում է ՀՀ Սահմանադրությամբ և ՀՀ քրեական ու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքերով նախատեսված կանոնն առ այն, որ անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն:

Այլ կերպ ասած՝ մեղադրյալի բացակայությամբ իրականացվող վարույթի կարգը նախատեսող դրույթները, որպես անձի վիճակը վատթարացնող նորմեր (ինչպես քրեաիրավական այնպես էլ քրեադատավարական իմաստով), չեն կարող հետադարձ ուժ ունենալ և տարածվել նախքան դրանց ընդունումը սկսված (դրանց գործողության պայմաններում շարունակվող) քրեական վարույթների նկատմամբ:

Իսկ արդյո՞ք հեռակա վարույթի վերաբերյալ կարգավորումներին կարելի է հետադարձ ուժ տալ այն պայմաններում, երբ վարույթի երկու կողմերն էլ համաձայն են այդ դրույթների կիրառությանը:

Իրավունքը, ընդհանուր առմամբ, ենթադրում է որևէ գործողություն կատարելու կամ չկատարելու հնարավորություն: Իսկ որևէ իրավունքից կամ հնարավորությունից օգտվելը կամ չօգտվելը, այլ կերպ ասած՝ իրավունքն իրացնելը կամ դրանից հրաժարվելը գտնվում է իրավունքի հասցեատիրոջ հայեցողության տիրույթում:

Իրավունքից հրաժարվելու վերաբերյալ մեկնաբանություններն առաջին անգամ արվել են անգլո-ամերիկյան իրավական համակարգում, որտեղ «իրավունքից հրաժարվել» եզրույթը մեկնաբանվում է որպես հոժարակամ և կանխատեսված հրաժարում հայտնի իրավունքից, առավելությունից, շահից, պահանջից կամ արտոնությունից¹:

Սակայն, մեղադրյալի համաձայնությամբ հեռակա վարույթի կիրառությունը և որպես հետևանք՝ դատական քննության ընդհանուր կարգ չկիրառելը չի կարող դիտարկվել անձի կողմից իրավունքից հրաժարվելու հնարավորության համատեքստում, քանի որ վերը շարադրված վերլուծության համաձայն՝ վարույթն իրականացնող մարմինը չունի նոր ընդունված և անձի իրավական վիճակը վատթարացնող նորմին հետադարձ ուժ տալու օրենսդրական հայեցողություն: Ավելին՝ գործում են նման իրավական ակտերի հետադարձության սահմանադրական և օրենսդրական ուղղակի արգելքներ: Ուստի իրավաչափ չէ իրավական վիճակը վատթարացնող նորմի կիրառությունը (դրան հետադարձ ուժ տալը) դիտարկել որպես անձի իրավունք կամ ընտրություն և շրջանցել գոյություն ունեցող արգելքները: Այսինքն՝ սույն դեպքում իրավական խնդիրը պետք է դիտարկվի ոչ թե անձով պայմանավորված, այլ անհրաժեշտ է գնահատել ինստիտուցիոնալ տրամաբանության համատեքստում, այն է՝ օրենսդրական արգելքը պետք է կիրառվի անկախ անձի ցանկությունից: Հակառակ մոտեցման դեպքում կխախտվի օրինականության սահմանադրական սկզբունքը, և վարույթն իրականացնող մարմինը, այդ թվում՝ դատարանը, ըստ էության, չի համարվի օրենքի հիման վրա ստեղծված (գործող):

Բացի այդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը հեռակա վարույթի շրջանակներում կայացված դատական ակտի բողոքարկման տարբերակված ընթացակարգ է նախատեսում: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.25-րդ հոդվածի 2-րդ

¹ Տե՛ս <http://center-bereg.ru/o1759.html>

մասի համաձայն՝ հեռակա կարգով դատական քննության արդյունքով կայացված օրինական ուժի մեջ մտած գործն, ըստ էության, լուծող դատական ակտը ամբաստանյալի կողմից կարող է բողոքարկվել սույն օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 12-րդ կետով նախատեսված հիմքով, եթե նախկինում այն ամբաստանյալի կողմից նույն հիմքով բողոքարկված չի եղել:

Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 12-րդ կետի համաձայն՝ դատավճիռը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե հեռակա վարույթ իրականացնելու՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքի բացակայության կամ հեռակա վարույթի իրականացումը բացառող՝ սույն օրենսգրքով սահմանված պայմաններից որևէ մեկի առկայության դեպքում իրականացվել է հեռակա կարգով դատական քննություն:

Վերոգրյալից բխում է, որ հեռակա վարույթի շրջանակներում կայացված դատավճռի բողոքարկումը հնարավոր է միայն կոնկրետ դեպքում, այն է՝ եթե իրականացվել է հեռակա վարույթ՝ նման վարույթի իրականացումը բացառող օրենսդրական հիմքերից որևէ մեկի առկայության պայմաններում:

Այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան կարգավորումները բացառում են ամբաստանյալի ներկայանալու դեպքում քրեական գործով դատական քննության վերստին իրականացման հնարավորությունը: Այլ կերպ՝ անձը, ում նկատմամբ իրականացվել է հեռակա վարույթ, գրկվում է իր վերաբերյալ քննվող քրեական գործի դատական քննության շրջանակներում իրենից անբաժանելի իրավունքների իրացման հնարավորությունից և իրավունք է ունենում վիճարկելու միայն հեռակա վարույթ կիրառելու իրավաչափությունը:

Մինչդեռ մոտեցումն այլ է միջազգային իրավական պրակտիկայում, ինչպես նաև օտարերկրյա պետությունների համապատասխան իրավական ակտերում:

Մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) Սեժովիչին ընդդեմ Իտալիայի գործով արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ թեև մեղադրյալի բացակայությամբ անցկացված վարույթն ինքնին չի հակասում Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին, արդարադատության իրականացումից հրաժարում այնուամենայնիվ առկա է, եթե «in absentia» դատապարտված անձին հնարավորություն չի տրվում հետագայում իրեն մեղսագրված արարքների փաստերի և իրավական բովանդակության վերաբերյալ թարմ քննություն ստանալ դատարանի կողմից՝ լաված լինելու իրավունքի երաշխավորմամբ, եթե չի հաստատվում, որ մեղադրյալը հրաժարվել է իր պաշտպանությունն անձամբ իրականացնելու իրավունքից կամ մտադրություն է ունեցել խուսափելու քննությունից²:

Ստոիչկովն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով որոշմամբ ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ մեղադրյալի՝ դատական նիստերի դահլիճում ներկա լինելու իրավունքն առաջին ատյանում կամ բողոքարկման ժամանակ համարվում է 6-րդ հոդվածի էական պահանջներից մեկը³:

Իսկ Սանադերն ընդդեմ Խորվաթիայի գործով ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ եթե հեռակա դատաքննությամբ դատվող անձը չի իմացել իր քրեական հետապնդման և իրեն առաջադրված մեղադրանքների մասին կամ փորձել է խուսափել դատավարությունից կամ միանշանակ հրաժարվել է իր իրավունքից, ապա նրա վրա դրված պարտականությունը՝ ներկայանալու ներպետական դատարաններին և տրամադրելու իր մշտական բնակության հասցեն, անհա-

² *Stenu Sejdivic v. Italy*, գանգառ թիվ 56581/00, 2006 թվականի մարտի 1, § 82, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Sejdivic%20v%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-72629%22%5D%7D>

³ *Stenu Stoichkov v. Bulgaria*, գանգառ թիվ 9808/02, 2005 թվականի մարտի 24, § 56, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%229808/02%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-68625%22%5D%7D>

մաչափ սահմանափակում է: Դա այդպես է հատկապես այն պատճառով, որ եթե ամբաստանյալը հայտնվեր հայրենի իշխանությունների իրավասության տակ, նա կզրկվեր ազատությունից՝ հեռակա դատապարտման հիմքով: Այս առնչությամբ չի կարող խոսք լինել այն մասին, որ մեղադրյալը պարտավոր է հրաժարվել իր ազատությունից, որպեսզի ապահովվի իր արդար դատաքննության իրավունքը՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին համապատասխանող պայմաններում: Մեղադրյալի կողմից երկրորդ վարույթին մասնակցելու հնարավորության համար նրա կողմից իր ազատությունից հրաժարվելու հարցը չի կարող քննարկման առարկա դառնալ: ՄԻԵԴ-ն, այնուամենայնիվ, արձանագրել է, որ թարմացված վարույթում մեղադրյալի մասնակցությունն ապահովելու համար կարող է կիրառվել կալանք կամ ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված այլ խափանման միջոց, եթե դա հիմնված է այլ իրավական հիմքի, այն է՝ հանցանքը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի և կալանքի համար բավարար և վերաբերելի պատճառների առկայության վրա⁴:

Նախադեպային նշանակություն ունեցող մեջբերված դատական ակտերի համալիր վերլուծությունը վկայում է, որ առանց մեղադրյալի մասնակցության նրա վերաբերյալ դատաքննության անցկացումն ինքնին անհամատեղելի չէ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված արդար դատաքննության իրավունքի հետ՝ պայմանով, որ հայտնաբերվելու կամ ներկայանալու դեպքում անձն ունենալու է լսված լինելու իրավունքով երաշխավորված կրկնակի դատաքննության իրավունք: Ընդ որում, այդ իրավունքի իրացմանը զուգահեռ անձին ազատությունից զրկելը պարտադիր պայման չէ, սակայն, այնուամենայնիվ, վերջինի նկատմամբ կարող է ընտրվել ազատությունից զրկելու հետ կապված խափանման միջոց՝ անհրաժեշտության և հիմնավոր կասկածի ու կալանավորման հիմքերի միաժամանակյա առկայության դեպքում:

Հեռակա վարույթին անդրադարձ կատարել է նաև ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների կոմիտեն, որը պատասխանատու է «Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների միջազգային խարտիա»-ով սահմանված իրավունքների իմպլեմենտացիայի համար:

Այսպես՝ Մալեկին ընդդեմ Իտալիայի գործով կոմիտեն արձանագրել է, որ անձի դատապարտումը նրա բացակայությամբ կարող է համատեղելի լինել արդար դատաքննության իրավունքի հետ միայն այն դեպքում, եթե պետությունը պատշաճ կերպով ծանուցել է անձին իր նկատմամբ քննվող գործի և առաջադրված մեղադրանքների վերաբերյալ: Պետությունը չի կարող պարզապես ենթադրել, որ անձի պաշտպանը նրան այդ մասին տեղեկացնելու է: Անձի բացակայությամբ նրան դատապարտումը համարվում է վերջինի արդար դատաքննության իրավունքի ոտնահարում, եթե պետությունը չի ապացուցում, որ ջանասիրաբար կատարել է անձին ծանուցելու իր պարտականությունը: Անձի իրավունքի խախտումը կարող է շտկված համարվել, եթե պետությունը վերսկսում է գործի քննությունն անձի հայտնվելուց հետո⁵: Նույնանման դիտարկումներ կոմիտեն կայացրել է նաև Բելգիայի առնչությամբ Մբենգեն ընդդեմ Չաիրեի գործով⁶: Մարդու իրավունքների կոմիտեն ավելացրել է, որ անձի բացակայությամբ վարույթը համատեղելի է խարտիայի հետ, միայն եթե վարույթի ընթացքում մեղադրյալին տրվել են ընթացքի վերաբերյալ բոլոր ծանուցումները, և ապահովվել են բոլոր երաշխիքները՝

⁴ Տե՛ս Sanader v. Croatia, գանգառ թիվ 66408/12, 2015 թվականի փետրվարի 12, § 87-88, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%5C%22CASE%20OF%20SANADER%20v.%20qROATIA%22%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-151039%22%5D%7D>

⁵ Տե՛ս http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/1999.07.15_Maleki_v_Italy.htm

⁶ Տե՛ս http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/1983.03.25_Mbenge_v_Zaire.htm

վերջինի կողմից իր պաշտպանությունը պատշաճ կազմակերպելու համար:

ԱՄՆ գերագույն դատարանը պարբերաբար քննարկման առարկա է դարձրել մեղադրյալի բացակայությամբ վերջինին դատապարտելու հարցը: ԱՄՆ քրեական դատավարության դաշնային կանոնների 43-րդ կանոնը սահմանում է, որ ամբաստանյալի ներկայությունը պարտադիր է դատավարության բոլոր առանցքային փուլերում: Մեկնաբանելով այս կանոնը՝ Գերագույն դատարանը Քրոսբին ընդդեմ Միացյալ Նահանգների⁷ գործով հանգել է այն եզրակացության, որ կանոնով սահմանված բացառությունները, որոնք հնարավորություն են տալիս մեղադրյալին դատապարտել իր բացակայությամբ, երբ վերջինը կամովին և գիտակցաբար հրաժարվել է վարույթին մասնակցելու իր իրավունքից, չեն տարածվում այն դեպքերի վրա, երբ մեղադրյալն ի սկզբանե ներկա չէ վարույթին: Դատարանը, վերլուծելով ընդհանուր իրավունքը և մինչ այդ ստեղծված նախադեպերը, նշել է, որ ընդհանուր իրավունքի հանրաճանաչ կանոնը թույլ չի տալիս անձին դատապարտել առանց նրա մասնակցության: Ատենակալները պետք է հնարավորություն ունենան լսելու անձի պաշտպանությունը: Այն դեպքերում, երբ այս իրավունքը չի երաշխավորվում, դատավճիռը չի կարող ի կատար ածվել: Լուրջ հանցանքների դեպքում մեղադրյալի՝ իր գործի քննությանը անձամբ ներկա լինելու իրավունքն անքակտելի է, և հրաժարում այդ իրավունքից չի թույլատրվում: Այն սահմանափակ դեպքերում, երբ անձը դատապարտվում է թեթև հանցագործության համար, և նա կամովին ու գիտակցաբար հրաժարվում է ներկայանալ դատարանին այն պայմաններում, երբ նրա ներկայությունը դատավարության սկզբնական փուլերում ապահովվել է, դատարանը կարող է շարունակել գործի քննությունը և համարել, որ մեղադրյալը ներկա է: Ներկայանալուց կամովին և գիտակցաբար հրաժարվելու վերաբերյալ յուրաքանչյուր կասկած մեկնաբանվում է ի վնաս հրաժարման:

Ի վերջո, դատարանը նշել է, որ կա էական տարբերություն գործերի միջև, երբ մեղադրյալը փախուստի է դիմում գործը դատարանում քննելուց առաջ, և երբ փախուստը տեղի է ունենում գործի դատական քննության ընթացքում: Առաջին դեպքում հեռակա վարույթի կիրառումը իրավաչափ չէ, մինչդեռ երկրորդ դեպքում այն կարող է կիրառվել, եթե առկա են մյուս նախապայմանները:

Չեխիայի քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ հեռակա վարույթին առնչվող նորմերին գրեթե նույնական կարգավորումներ այն տարբերությամբ, որ վարույթի ընթացքում հայտնված մեղադրյալը կարող է պահանջել իր բացակայությամբ հետազոտված ապացույցների կրկնակի հետազոտում և գնահատում, իսկ դատավճիռը կայացվելուց հետո հայտնված անձը կարող է պահանջել նոր վարույթ՝ ակտը ստանալուց 8 օրվա ընթացքում⁸:

Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ամբաստանյալին հեռակա վարույթի շրջանակներում կայացված դատավճռի բողոքարկման հնարավորություն է ընձեռում՝ անկախ այն հանգամանքից, թե անձը երբ է հայտնաբերվել կամ ներկայացել՝ առանց կոնկրետ հիմքի սահմանման⁹:

Վերոգրյալից հետևում է, որ միջազգային իրավական մոտեցման համաձայն՝ հեռակա վարույթի կիրառության դեպքում հանցանք կատարած անձն ամբողջությամբ չի զրկվում իր ներկայությամբ իր վերաբերյալ քրեական գործի վերստին քննության հնարավորությունից, մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրությունը նման ընթացակարգ հանցանք կատարած անձի համար, ըստ էության, չի նախատեսում: Այսինքն՝ ի տարբերություն միջազ-

⁷ Տե՛ս *Crosby v. United States*, 506 U.S. 255, 261, 113 S. Ct. 748, 752 (1993)

⁸ Տե՛ս <https://portal.gov.cz/en>

⁹ Տե՛ս <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/37/ru/pdf>

գային իրավական մոտեցման՝ ՀՀ ներպետական կարգավորումները մեղադրյալի հայտնվելու դեպքում վերջինի համար չեն երաշխավորում իր իսկ մասնակցությամբ քրեական գործի կրկին քննությունը (լավաժ լինելու իրավունքի ապահովումը, իր ներկայությամբ ապացույցների հետազոտումն ու գնահատումը և այլն), բացառությամբ այն դեպքի, երբ հեռակա վարույթ է իրականացվել նման վարույթի կիրառությունը բացառող հիմքերից որևէ մեկի առկայության հանգամանքներում:

Նման պայմաններում հեռակա վարույթի կիրառումն ինչպես արդար դատաքննության իրավունքի տարրերի, այնպես էլ բողոքարկման իրավունքի իրացման համատեքստում, ըստ էության, սահմանափակում է ամբաստանյալի իրավունքները:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նկատել, որ հեռակա վարույթի ներկայիս կարգավորումները կարող էին ավելի քիչ խնդիրներ առաջացնել, եթե վատթարացնող նորմի հետադարձ կիրառությունը գտնվեր վարույթն իրականացնող մարմնի հայեցողության լուսանցքում: Նման դատողության հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ թեև ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումն արգելվում է, ՀՀ քրեական դատավարության 105-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ մեղադրանքի կողմի թույլ տված քրեադատավարական օրենքի պահանջների խախտման հետևանքով ապացուցողական նշանակությունը կորցնելու ենթակա նյութը պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ կարող է թույլատրվել որպես ապացույց: Հեռակա վարույթի վերաբերյալ դրույթների հետադարձ կիրառության հարցում, սակայն, նման հնարավորությունը բացակայում է:

Ամփոփելով կարելի է նշել, որ թեև հեռակա վարույթի նախատեսումը կարող է շատ դեպքերում սպասարկել արդարադատության շահերը, սակայն դրա հետադարձ կիրառումը, առերևույթ, հնարավոր չէ ՀՀ Սահմանադրության և քրեական օրենսդրության կարգավորումների համատեքստում: Բացի այդ, հաշվի առնելով նախատեսված կարգավորումների հնարավոր թերությունները՝ դրանց կիրառումը ներկայիս խմբագրությամբ կարող է ոտնահարել մեղադրյալի արդար դատաքննության իրավունքը՝ առնվազն միջազգային պրակտիկայով սահմանված չափանիշների տեսանկյունից:

Annotation. In the scopes of the present article, the new regulations of In Absentia criminal proceedings have been thoroughly analyzed. The proceedings were discussed in the context of whether the regulating provisions can be applied retroactively and whether they are in compliance with a person's right to a fair trial. After careful consideration of domestic and international legal norms and practices, it has been concluded that the provisions regulating in absentia proceedings can be viewed as a norm deteriorating the legal status of a person that cannot be given retroactive force. Moreover, the present wording of the provisions has been found to be defective and violate the international standards and understanding of a person's right to a fair trial.

Аннотация. В рамках настоящей статьи подробно проанализированы новые правила заочного производства по уголовным делам. Судебное разбирательство рассмотрено в контексте того, может ли регулирующим положениям придана обратная сила, и соответствуют ли они праву лица на справедливое судебное разбирательство. После внимательного изучения отечественных и международных правовых норм и практики сделан вывод о том, что положения, регулирующие заочное производство, можно рассматривать как норму, ухудшающую правовое положение человека, которой не может быть придана обратная сила. Более того, нынешняя редакция положений была признана ущербной и нарушающей международные стандарты и понимание права человека на справедливое судебное разбирательство.

Բանալի բառեր – Հեռակա վարույթ, հետադարձ ուժ, արդար դատաքննություն, վատթարացնող նորմ, բողոքարկում, նոր քննություն:

Keywords: “In absentia” proceedings, retroactive effect, fair trial, norm deteriorating the legal status of a person, appeal, new trial.

Ключевые слова: заочное производство; обратная сила; справедливое судебное разбирательство; норма, ухудшающая правовое положение человека; обжалование; новое судебное разбирательство.

Հովհաննիսյան Ա. – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի ախտենտ, Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, էլ. հասցե՝ armanhovhannisyan86@gmail.com.

Պետրոսյան Լ. – ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս, Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի օգնական, էլ. հասցե՝ l.p.levonpetrosyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 28.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 28.06.2022 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Տ. Սուջյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

ՄԻՔԱՅԵԼ ԱՀԱՐՈՆՅԱՆ
«ԱՀԱՐՈՆՅԱՆ ԼՈ ՖԻՐՄ» ՓԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԳՐԱՍԵՆՅԱԿԻ ՀԻՄՆԱԴԻՐ,
«Հ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան»

MIKAYEL AHARONYAN
FOUNDER OF “AHARONYAN LAW FIRM” LAW FIRM
Member of the RA Chamber of Advocates, advocate

МИКАЕЛ АГАРОНЯН
Учредитель адвокатской конторы «Агаронян ЛО Фирм»
Член Палаты адвокатов РА, адвокат

ԱՆՄԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՐԴԱՐ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԲԱՂԱԴՐԱՏԱՐԻ

«THE PRESUMPTION OF INNOCENCE AS A BASIC ELEMENT OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL»

ПРЕЗУМПЦИЯ НЕВИНОВНОСТИ КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВОЕ СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО

Իրավագիտության մեջ անմեղության կանխավարկածն անցել է զարգացման երկար պատմություն և ուսումնասիրվել է առավելապես որպես քրեական դատավարության սկզբունք: Եվ այս հանգամանքը պատահական լինել չի կարող: Պատճառներից հիմնականն այն է, որ անմեղության կանխավարկածը պատմական իր ամբողջ զարգացումն անցել է՝ առավելապես դիտարկվելով որպես քրեական դատավարության սկզբունք¹:

Ըստ առանձին հեղինակների՝ անմեղության կանխավարկածն առաջին անգամ ամրագրվել է 1215 թվականին Անգլիայի «Ազատությունների մեծ խարտիայի» 39-րդ հոդվածում²: Առավել ընդունված է այն մոտեցումը, որ նշված սկզբունքի օրենսդրական առաջին ընդհանուր ձևակերպումը տրվել է 1789 թվականի օգոստոսի 26-ին ընդունված «Մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների մասին» ֆրանսիական հռչակագրի 9-րդ կետում³:

Բոլոր դեպքերում այս երկու փաստաթղթերում անմեղության կանխավարկածը կամ դրա դրսևորումները վերաբերել են քրեական դատավարությանը: Բացի դրանից՝ անմեղության կանխավարկածը Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային մի շարք փաստաթղթե-

¹ Ղամբարյան Ա.Ս., «Անմեղության կանխավարկածը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում», Երևան, «Կախսա» հրատ., 2005, էջեր 6-7:

² Խաչատրյան Ս., «Քրեական դատավարության տեսության և պրակտիկայի հարցեր», Երևան, 1996, էջ 73:

³ Хрестоматия по Всеобщей истории государства и права, т. 2, под ред. Батыра К.И. и Поликарповой Е.В., “Юристы”, 1996, էջ 86:

րում նույնպես ձևակերպված է որպես քրեական դատավարության սկզբունք⁴:

Հատկանշական է, որ իրավական մտքի պատմության մեջ անմեղության կանխավարկածի գաղափարն առաջին անգամ վկայակոչել է ականավոր հրապարակախոս, իրավագետ Չեզարե Բեկարիան: Վերջինս իր «Հանցագործությունների և պատիժների մասին» (1764 թ.) աշխատության մեջ ընդգծում է հանցագործության մեջ կասկածվող անձին մեղադրելու անթույլատրելիության մասին՝ նշելով, որ անձի մեղավորությունը կարող է ապացուցվել միայն դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Ըստ նրա՝ անձը, որի մեղավորությունը հաստատված չէ օրինական ուժ ստացած դատավճռով, չպետք է զրկվի հասարակության հովանավորությունից⁵:

Ենթեք նաև, որ անմեղության կանխավարկածն ամրագրված է Մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային մի շարք փաստաթղթերում (Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 11-րդ հոդված, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950 թվականի Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ *յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան*:

«Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի» 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ *քրեական հանցագործության մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի համարվելու անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ ըստ օրենքի՝ հրապարակային դատաքննությամբ*: Նմանօրինակ նորմ նախատեսված է «Քաղաքացիական կամ քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասում. «*Քրեական հանցագործության մեջ յուրաքանչյուր մեղադրվող իրավունք ունի համարվելու անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով*»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950 թվականի Եվրոպական համաձայնագրի (Կոնվենցիայի) 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ *յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան*:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Բարբերան, Մեսեգեն և Ջաբարդոն ընդդեմ Իսպանիայի գործով վճռում, անմեղության կանխավարկածի հարցին անդրադառնալիս, իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ. «(...) 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը: Այն պահանջում է, ի թիվս այլոց, որ իրենց պարտականությունները կատարելիս դատարանի անդամները չպետք է ունենան կանխակալ կարծիք առ այն, որ մեղադրյալը կատարել է մեղսագրվող արարքը, ապացուցման պարտականությունը պետք է կրի մեղադրանքի կողմը, և ցանկացած կասկած պետք է մեկնաբանվի հօգուտ մեղադրյալի»⁶:

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի վերաբերյալ Եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներն իր արտացոլումն են ստացել տարբեր տարիներին փոփոխված ՀՀ Սահմանադրությունում և քրեադատավարական օրենսդրությունում:

1995 թվականի հուլիսի 5-ին հանրաքվեով ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանցագործության մեջ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա

⁴ Stén *Вилкова, Т. Ю.*, Принцип презумпции невиновности: история, современность, перспективы: монография / Т. Ю. Вилкова. — М. : Издательство Юрайт, 2018, էջ 11:

⁵ Stén “On Crimes and Punishments” (1764) C. Baccaria. Available at: <http://www.baskent.edu.tr/~zekih/ogrenci/crimpun.pdf>:

⁶ Stén Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 1988 թ. դեկտեմբերի 6-ի թիվ 10590/83 վճիռի 77-րդ կետը:

մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության մեջ ևս ամրագրվել է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը: Ըստ 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի՝ հանցագործության մեջ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրությունում անմեղության կանխավարկածը շարունակվում է դիտվել որպես քրեական դատավարության ճյուղային սկզբունք, քանի որ անմեղության կանխավարկածի ընդհանուր ձևակերպումը, ՀՀ Սահմանադրությունից բացի, ամրագրված է միայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում:

1999 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածը վերաբերում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին: Հիշյալ հոդվածի 1-ին մասում նշված է. «Հանցագործության համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

Ներկայումս անմեղության կանխավարկածը՝ որպես քրեական դատավարության հիմնարար սկզբունք և սահմանադրական երաշխիք, համարվում է արդար դատաքննության իրավունքի անբաժան բաղադրատարրը, և, ըստ էության, գործում է քրեական դատավարության բոլոր փուլերում՝ մինչև դատարանի դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքն այն արժեքներից է, որը կոչված է ապահովելու քրեական արդարադատության ոլորտում կասկածյալի և մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանությունը:

Անմեղության կանխավարկածի վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերում, ՀՀ Սահմանադրության մեջ, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված ձևակերպումները թեև բովանդակային առումով նույնական են, սակայն գաղափարական իմաստով՝ իրավաընկալման տեսակետից տարբերվում են:

Մասնավորապես, նկատենք, որ միջազգային փաստաթղթերում անմեղության կանխավարկածի գաղափարը հիմնականում կապվում է օրենքով սահմանված կարգով անձի մեղավորությունն ապացուցված լինելու հանգամանքի հետ, մինչդեռ ՀՀ օրենսդրության մեջ խորհրդային իրավունքից դեռ ժառանգվել է և քարացած է այն մոտեցումը, որ անմեղության կանխավարկածի քրեադատավարական սկզբունքը կապվում է դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով անձի մեղավորությունը հռչակելու հետ:

Ըստ էության, անմեղության կանխավարկածի վերաբերյալ վերը թվարկված օրինակների միջև էական բովանդակային տարբերություն չկա, քանի որ անմեղության կանխավարկածը (սահմանադրորեն ամրագրված երաշխիք է) հռչակված է որպես՝ արդար դատաքննության իրավունքի կարևորագույն բաղադրիչ:

2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտնող քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ 17-րդ հոդվածում, օրենսդիրը ամրագրել է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը առավել լայն ձևակերպմամբ՝ հաշվի առնելով նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք դատական ակտերով արտահայտած իրավական դիրքորոշումները: Ըստ վկայակոչ-

ված 17-րդ հոդվածի՝ օրենսդիրը ապացուցված անմեղությունը հավասարազոր է դիտարկել չապացուցված մեղավորությանը:

Չնայած սրան՝ այս սկզբունքն առանձնանում է այնպիսի կարևոր հատկանիշներով ինչպիսիք են, օրինակ, մեղադրյալը պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը կամ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին ցույց տալ որևէ աջակցություն, մեղադրյալի անմեղության ապացուցման պարտականությունը չի կարող դրվել նաև նրա պաշտպանի, օրինական ներկայացուցչի, գույքային պատասխանողի և նրա ներկայացուցչի վրա, մեղադրանքի ապացուցման և ի պաշտպանություն մեղադրյալի բերված փաստարկների հերքման պարտականությունը հանրային քրեական հետապնդման դեպքում կրում է դատախազը, իսկ մինչդատական վարույթում՝ նաև քննիչը, իսկ մասնավոր քրեական հետապնդման դեպքում այդ պարտականությունը կրում են տուժողը և նրա ներկայացուցիչը: Մեղադրանքն ապացուցված լինելու վերաբերյալ բոլոր ողջամիտ կասկածները, որոնք չեն փարատվել սույն օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում, մեկնաբանվում են հօգուտ մեղադրյալի:

Այս հատկանիշներն ուղղակի ամրագրված էին ՀՀ Սահմանադրության 1995 թվականի և 2005 թվականի խմբագրությունում, որոնք այս սկզբունքը դարձնում են առավել ամբողջական: Ի տարբերություն վերը նշվածի՝ 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածում՝ այս սկզբունքը ստացավ հետևյալ կարգավորումը՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

Նշված սահմանադրական կարգավորումից չեզոքացվեցին անմեղության կանխավարկածի սահմանադրաիրավական կարևորագույն բաղադրիչները, որոնք հանցագործության մեջ ենթադրյալ մեղադրվող անձի՝ իր պաշտպանությունը կառուցելու հիմնասյուններն էին, ինչի արդյունքում նահանջեց անմեղության կանխավարկածի համակարգային գաղափարը՝ հանցագործության մեջ մեղադրվողի կողմից անհիմն մեղադրանքներից պաշտպանվելը:

Հայ իրավագետների մի խումբ գտնում է, որ անմեղության կանխավարկածը մեղադրյալի օբյեկտիվ կարգավիճակն է, ինչը ենթադրում է՝

- անձն անմեղ է համարվում պետության կողմից, չնայած առկա են նրա կողմից հանցագործություն կատարելու կասկածներ, կամ նրան մեղադրանք է առաջադրվել,
- մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը՝ անձին անմեղ համարելու պարտականությունը կախված չէ կասկածյալի կամ մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ քրեական վարույթ իրականացնող մարմնի կարծիքից կամ ներքին համոզմունքից,
- դատավորն իր պարտականությունները կատարելիս չպետք է ելնի այն համոզմունքից, որ մեղադրյալը կատարել է հանցագործություն,
- հանցագործության մեջ մեղադրվելու կապակցությամբ անձի իրավունքների սահմանափակումները պետք է համաչափ լինեն հետապնդվող նպատակներին: Նման սահմանափակումները չեն կարող լիարժեք լինել քրեական պատժին⁷:

Սույն հոդվածում ցանկանում ենք անդրադառնալ նաև այն հարցին, որ թեև ՀՀ օրենսդրությամբ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը առավելապես կապված է դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի հետ, սակայն մինչդատական քրեական վարույթի ժամանակ քրեական հետապնդումը դադարեցնելը ևս անշեղորեն կապված է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի էական բաղադրիչ հանդիսացող «մեղադրանքն ապացուցված լինելու վերաբերյալ բոլոր ողջամիտ կասկածները, որոնք չեն փարատվել սույն օրենսգրքի

⁷ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբ.՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010, էջ 254:

դրույթներին համապատասխան պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում, մեկնաբանվում են հոգույր մեղադրյալի» օրենսդրորեն ամրագրված հիմնարար իրավունքի հետ:

2022 թվականին ուժի մեջ մտնող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածում ամրագրված է քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքների սպառիչ դեպքերը: Նշված հոդվածի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հանգամանքները ռեաբիլիտացնող են:

Այլ կերպ ասած՝ արդարացված մեղադրյալին ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան տրվելու է հատուցում, ինչպես նաև նրա իրավունքների վերականգնում: Ասվածը վկայում է այն մասին, որ անմեղության կանխավարկածն անձին պաշտպանում է ոչ թե քրեական հետապնդման այն հիմքից, որը կասկած է հարուցում անձի՝ կոնկրետ ենթադրյալ հանցագործությանը մասնակից լինելու մասով, այլ այնպիսի քրեադատավարական որոշումներից կամ դրանցում արտացոլված այնպիսի խնդրահարույց ձևակերպումներից, որպիսի պայմանները հնարավորություն կտան կասկածի տակ դնել անձի արդարացումը կամ անմեղությունը:

Թեպետ նոր է ընդունվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը և իրավակիրառ պրակտիկային հարկավոր է ժամանակ քրեադատավարական օրենսդրության խնդիրները վեր հանելու համար, սակայն նկատենք, որ քրեական դատավարության օրենսգրքի իմպերատիվ պահանջի համաձայն՝ արդարացված մեղադրյալին, ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան, տրվելու է հատուցում, ինչպես նաև նրա իրավունքների վերականգնում:

Այդուհանդերձ, քրեադատավարական նոր օրենսդրությունը արդարացվածին ոչ միայն պաշտպանում է նրա նկատմամբ ոչ իրավաչափ որոշումներից, այլև հենց քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշման մեջ այնպիսի խնդրահարույց ձևակերպումների հանդիպելուց, որոնք կարող են կասկածի տակ դնել նրա անմեղությունը:

Մասնավորապես, 2022 թվականին ուժի մեջ մտնող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն. «Սույն օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով քրեական հետապնդում չհարուցելիս կամ այն դադարեցնելիս որոշման մեջ չպետք է տրվեն այնպիսի ձևակերպումներ, որոնք կասկածի տակ են դնում անձի անմեղությունը»:

Նմանօրինակ կարգավորում նախատեսվել էր նաև 1999 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 261-րդ հոդվածում, որի 5-րդ մասի համաձայն՝ օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-3-րդ կետերով և 2-րդ մասով նախատեսված հանգամանքների առկայությամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս չի թույլատրվում որոշման մեջ տալ ձևակերպումներ, որոնք կասկածի տակ կդնեն այն անձի անմեղությունը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է:

Համակարգային վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի վերը հիշատակված հոդվածները, հանգում ենք եզրակացության, որ ՀՀ օրենսդրությունը նախատեսում է պաշտպանություն այն դատավարական ակտերի դեմ, որոնք խնդրահարույց ձևակերպումների հիմքով կարող են կասկածի տակ առնել անձի արդարացումը կամ անմեղությունը, ուստի տվյալ պարագայում, գտնում ենք, որ չի կարող նահանջել անձի անմեղության կանխավարկածը:

Դրանից բացի, հարկ է անդրադառնալ նաև փաստերի կանխավարկածներին, մասնավորապես, նոր քրեադատավարական օրենսգրքը սահմանում է, որ եթե քրեական վարույթի ընթացքում հակառակը չի ապացուցվում, ապա ապացուցված է համարվում փաստը, որը մեղադրյալին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ՝ որպես նրա բացառիկ իրազեկության հանգամանք:

Այս նորմն, ըստ էության, ապացուցման բեռը տեղափոխում է պաշտպանության կողմի

վրա՝ ինչ-որ կերպ նաև բացառություն սահմանելով անմեղության կանխավարկածից: Քրեական գործի շրջանակում անմեղ համարվելու անձի իրավունքը և նրան ներկայացված մեղադրանքի ապացուցման բեռը կրելու դատախազության համար սահմանված պահանջը բացարձակ չեն, քանի որ քրեական իրավունքի ցանկացած համակարգում գործում են փաստի կամ իրավունքի կանխավարկածներ, որոնք Կոնվենցիան սկզբունքորեն չի արգելում⁸: Այնուամենայնիվ, 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետով պետություններից պահանջում է այդ կանխավարկածները սահմանափակել ողջամիտ շրջանակով, որում հաշվի կառնվի խնդրի կարևորությունը պաշտպանության կողմի համար և պաշտպանության կողմի իրավունքներն ապահովելու անհրաժեշտությունը⁹:

Բացի այդ, անմեղության կանխավարկածը որպես՝ արդար դատաքննության հիմնարար բաղադրատարր, նոր քրեական դատավարության օրենսգրքում մեղադրյալին շնորհել է այնպիսի հիմնարար իրավունքներով, ինչպիսիք են՝ պաշտպանությունը ոչ իրավաչափ որոշումներից, ինչպես նաև քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշման մեջ այնպիսի խնդրահարույց ձևակերպումների հանդիպելուց, որոնք կարող են կասկածի տակ դնել նրա անմեղությունը: Այնուամենայնիվ, արժանի ենք համարում շեշտել, որ անմեղության կանխավարկածի քրեադատավարական ինստիտուտը մեղադրյալին շնորհում է նաև հատուցում ստանալու և իր իրավունքների վերականգնմանն ուղղված երաշխիքները:

Annotation. Scientific article by M.A. Aharonyan is devoted to one of the institutions of the criminal procedure, namely the presumption of innocence. Particular importance to this work provides the fact that the author considered the presumption of innocence in the light of the right to a fair trial, also in the scientific article is paid special attention to the historical formation, development of the presumption of innocence, the problems of its implementation in now days.

Аннотация. Данная научная статья посвящена одному из институтов уголовного процесса, а именно: презумпции невиновности. Особое значение данной работе придает то обстоятельство, что нами рассмотрена презумпция невиновности в свете права на справедливое судебное разбирательство, а также особое внимание уделяется историческому становлению, развитию презумпции невиновности, а также проблемам ее применения в наши дни.

Բանալի բառեր - անմեղություն, կանխավարկած, սկզբունք, ապացույց, ապացուցում, փաստեր, պաշտպանություն:

Keywords: *innocence, presumption, principle, evidence, provident, facts, defense.*

Ключевые слова: *невиновность, презумпция, принцип, доказательство, доказывание, факты, защита.*

Ահարոնյան Մ. - «ԱՀԱՐՈՆՅԱՆ ԼՈ ՖԻՐՄ» ՓԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿԻ ՀԻՄՆԱԴԻՐ, ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ mikayel@aharonyanlawfirm.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 29.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 29.06.2022 թ., երաշխավորվել Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի դասախոս, ի.գ.թ. Վ. Հ. Սուքիասյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Falk v. the Netherlands* գործով (dec.), թիվ 66273/01, ECHR 2004-XI վճիռը:

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Salabiaku v. France*, 7 October 1988, Series A no. 141-A վճիռը:

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/
THEORY OF INVESTIGATIVE ACTIVITIES/
ТЕОРИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

ԱԶԱՏ ԲԱԳՐԱՏՅԱՆ

*ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
օպերատիվ-հետախուզական գործունեության և
քրեագիտության ամբիոնի դասախոս,
ոստիկանության մայոր, ի.գ.թ.*

AZAT BAGRATYAN

*Lecturer at the Chair of Operative-Search Activity and Criminology
At the Police Academy of the Republic of Armenia,
Police Major,
Doctor in Law*

АЗАТ БАГРАТЯН

*Преподаватель кафедры оперативно-розыскной
деятельности и криминалистики
Академии образовательного комплекса полиции РА,
майор полиции,
кандидат юридических наук*

**ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱԿԱՆ ԴՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**THE METHODOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE TEACHING OF
THE OPERATIVE-SEARCH ACTIVITIES**

**ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ ուսումնական ծրագրերում ներառվեց «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության հիմունքներ» առարկան, ինչը հիմք ծառայեց դասավանդվող թեմաներն առանձնացնելու և մշակելու, վերջիններիս ծավալը և հերթականությունը, դասաժամերի քանակը, ուսումնական պարամունքների տեսակները որոշելու համար: Այս առումով չափազանց կարևոր է առաջին հերթին լիովին տիրապետել ուսումնական նյութին և անընդմեջ կատարելագործել սեփական գիտելիքները: Անկասկած, այդ ամենն ունի առանցքային նշանակություն, բայց բավարար չէ գիտելիքները սովորողներին փոխանցելու համար:

Դասավանդման մեթոդաբանական հնարքներն օգտագործվում են ուսումնական ամբողջ գործընթացի, այդ թվում՝ առարկայական նկարագրի մշակման ընթացքում: Առարկայական նկարագրով նախատեսված թեմաները և հարցերը շարադրվում են որոշակի հերթականությամբ: Ի դեպ, յուրաքանչյուր թեմա կամ հարց պայմանավորված է նախկինի իմացությամբ: Տվյալ համատեքստում տեղին են գիտական ղեկավարիս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Ռուսաստանի Դաշնության գիտության վաստակավոր գործիչ Ա. Ս. Պոդշիբյակինի խոսքերն այն մասին, որ կրթության համակարգվածությանն անհրաժեշտ է հասնել տրամաբանական հստակ կառուցվածք ունեցող ուսումնական ծրագրի միջոցով¹: Այսպես, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն առարկայի շրջանակում առաջին հերթին ներկայացվում են օպերատիվ-հետախուզական գործունեության հասկացությունը, խնդիրները և նպատակները, սկզբունքները, իրավական հիմքերը, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինները, համագործակցության աշխատանքները, այնուհետև միայն՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները: Վերջիններիս մասով տրվում է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ընդհանուր հասկացությունը, որից հետո առանձնացվում են օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների տեսակները, անցկացման հիմքերը և պայմանները:

Որպես կրթական գործընթացի հիմնական օղակ՝ դասախոսությունը ձեռք է բերում առանձնակի նշանակություն: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեությանը նվիրված հայրենական գրականության սակավությունը հաշվի առնելով՝ հաճախ ուսումնասիրվում են խորհրդային և ժամանակակից ռուսաստանյան աղբյուրները, բայց անթույլատրելի է առանց վերապահումների այդ գիտելիքներն ուղղակիորեն փոխանցել ունկնդիրներին: Անհրաժեշտ է իրականացնել համեմատական վերլուծություն, համապատասխանեցնել ՀՀ օրենսդրությանը, համադրել տեղական պայմանների հետ և այդ ամենից հետո միայն ձևավորված ուսումնական նյութը ներդնել շրջանառության մեջ:

Գիտելիքները փոխանցելիս ուշադրություն է դարձվում հարակից ոլորտների այն դրույթների վրա, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են օպերատիվ-հետախուզական գործունեությանը: Առարկաների փոխադարձ կապը պայման է գիտության զարգացման համար: Դրանով է բացատրվում այն հանգամանքը, որ դասախոսության ընթացքում անդրադարձ է կատարվում այլ նորմատիվ իրավական ակտերին և հատկապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենքին: Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների օրինակով փորձենք արձանագրել համեմատական վերլուծությամբ բացահայտված տարբեր մոտեցումները: Այսպես, ըստ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի, դատարանի թույլտվությամբ կարող են անցկացվել արտաքին դիտումը, ներքին դիտումը, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկումը, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովումը և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկումը, կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը: Թեպետ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը նախատեսում է՝ դատարանի որոշմամբ անցկացվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների տեսակները սահմանվում են «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» օրենքով, այնուհանդերձ, նշվում է, որ դատարանի որոշմամբ կատարվում են քաղաքացիների նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության

¹ Տե՛ս *Подшибякин А. С.*, О проблемах юридического образования (мнимых и реальных) // Юридическое образование и наука. 2008. № 4. – էջ 38:

իրավունքի սահմանափակմանն առնչվող օպերատիվ-հետախուզական գործողությունները²:

Ունկնդիրների ուշադրությունը հրավիրվում է նաև օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացակարգային որոշակի առանձնահատկությունների վրա: Այսպես, դատարանի թույլտվությունը պահանջող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման համար անհրաժեշտ է օպերատիվ ստորաբաժանման ղեկավարի որոշումը և միջնորդությունը: Այս փաստաթղթերը քրեադատավարական կարգով դատարան է ներկայացնում օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմնի ղեկավարը³: Սակայն այլ բանի մասին է վկայում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 284 հոդվածի 3-րդ մասը՝ անձանց նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքը սահմանափակող միջոցառումները թույլատրելու համար հիմք է օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմնի ղեկավարի պատճառաբանված որոշումը, որը պարունակում է միջնորդություն: Այդ նյութերը դատարան է ներկայացնում օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մարմնի ղեկավարը կամ նրա տեղակալը:

Պարզաբանման են ենթակա նաև օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ժամկետները, ինչը բացատրվում է վերջիններիս վերաբերյալ ընդհանուր մոտեցման բացակայությամբ: «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ժամկետը սահմանում է 2 ամիս, որը կարող է երկարաձգվել: Միաժամանակ դատարանի թույլտվությամբ անցկացվող միջոցառումների, բացառությամբ կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը, ընդհանուր ժամկետը չպետք է գերազանցի 12 ամիսը: Ինչ վերաբերում է քրեադատավարական նորմերին, ապա այս միջոցառումների վերաբերյալ դատարանի որոշման գործողության առավելագույն ժամկետը 6 ամիս է, եթե այլ բան նախատեսված չէ: Հետևաբար, կարելի է ենթադրել, որ վերջիններս կարող են ավելի երկարաժամկետ լինել: Եվ այստեղ առկա է նշված միջոցառումների երկարաձգման հնարավորությունը, սակայն ամրագրված չէ դրանց անցկացման ընդհանուր ժամկետը⁴:

Քննարկելով նման անճշտությունները դասախոսը դրանց վերաբերյալ պետք է արտահայտի իր սեփական տեսակետը: Ներկայումս կարող են հիշատակվել նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի դրույթները: Մասնավորապես, դատարանի թույլտվությամբ անցկացվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները վերաձվում են գաղտնի քննչական գործողությունների: Դրանց ժամկետը սահմանվում է 3 ամիս, իսկ ընդհանուրը՝ չպետք է գերազանցի 12 ամիսը⁵: Այնուհանդերձ, վերջնական պատկեր կձևավորվի «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ նոր օրենքի ընդունմամբ: Զուգահեռ տրվում են նաև պրակտիկ փորձով ձեռք բերված գիտելիքներ՝ հատկապես հաշվի առնելով օպերատիվ-հետախուզական գործունեության կիրառական ուղղվածությունը:

Ուսումնական նյութն ավելի մատչելի դարձնելու համար նպատակահարմար է օգտագործել սխեմաներ և գծագրեր: Մասնավորապես, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացման հիմք է օպերատիվ ստորաբաժանման ղեկավարի որոշումը: Վերջինիս ընդունումը պահանջում է որոշակի փաստաթղթեր: Այդ ամենը ցուցադրված է հետևյալ սխեմայում:

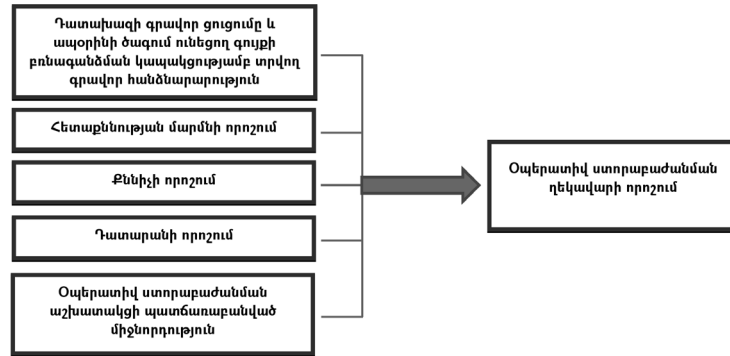
² Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության 281-րդ հոդվածը:

³ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածը:

⁴ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 284-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

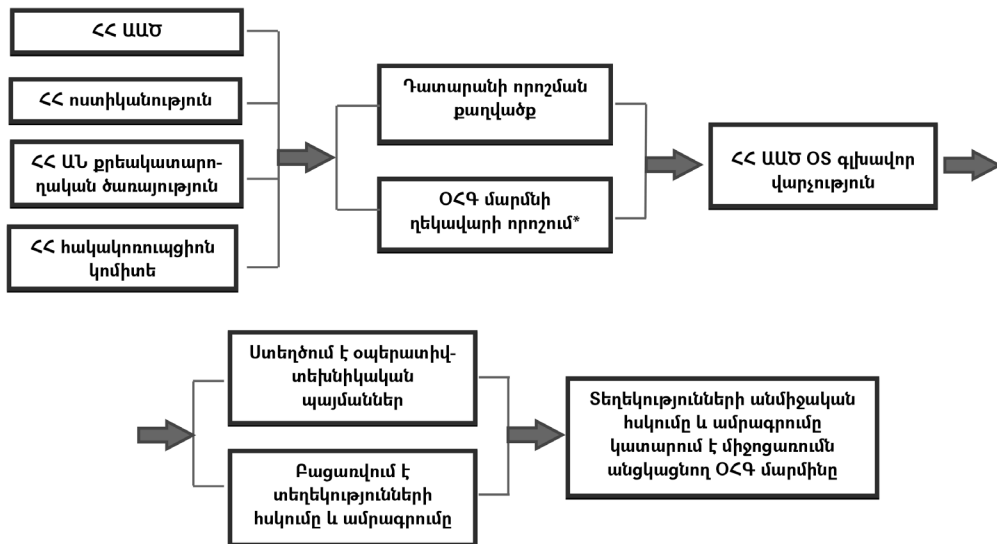
⁵ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքն ուժի մեջ կմտնի 01.07.2022 թվականին: Տե՛ս նշված օրենսգրքի 241-րդ հոդվածը, 243-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում անցկացնելու վերաբերյալ որոշման հիմքերը

Հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումն անցկացնելու ընթացակարգը և իրավասությունն ունեցող օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մարմինները պատկերված են ստորև ներկայացված սխեմայում: Նկատենք նաև, որ այն կարող է փոփոխությունների ենթարկվել և այլ տեսք ունենալ ՀՀ ոստիկանության օպերատիվ-տեխնիկական ստորաբաժանման ղեկավարին նշանակելու հաջորդ օրը⁶:

Հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման անցկացման ընթացակարգը և իրավասությունն ունեցող օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մարմինները

* Հապաղումը կարող է հանգեցնել ահաբեկչության կատարմանը, ՀՀ պետական, ռազմական կամ բնապահպանական անվտանգությանը սպառնացող իրադարձությունների կամ գործողությունների:

Դասախոսության հիմնական և եզրափակիչ փուլերում առաջադրված հարցերին տրվում են պատասխաններ: Դասախոսը կարող է ուղղորդել սովորողներին, թարմացնել նրանց հիշողությունը՝ պատասխանն ինքնուրույն գտնելու համար: Բայց անթույլատրելի է հարցին հա-

⁶ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին № ՀՕ-5-Ն ՀՀ օրենքը:

կադարձ հարցով պատասխանել՝ չգիտեք, որ սովորեիք, կիմանայիք, կամ շեղել ուղղությունը, տալ ոչ հստակ պատասխան՝ անավարտ թողնելով քննարկումը և քողարկելով սեփական, մեղմ ասած, բացթողումները: Նման կարգի երևույթները կաշկանդում են սովորողներին, նպաստում առարկայի նկատմամբ հետաքրքրության կորստին, ուսումնական պարապմունքը վերածում միակողմանի գործընթացի և, ի վերջո, հանգեցնում կրթության որակի անկմանը⁷: Անկասկած կարող են առաջանալ հարցեր, որոնց պատասխանելու համար պահանջվի առանձնակի ուսումնասիրություն: Եթե տվյալ պահին բացակայում է հնարավորությունը, ապա այդ հարցերին պետք է անդրադառնալ այլ դասաժամերին:

Դասախոսի մարդկային և մասնագիտական որակները, փոխանցած գիտելիքները, բարի մաղթանքները, շփման ձևերը դրական ազդեցություն են գործում սովորողների վրա: Սակայն հետագա պրակտիկ գործունեության բացթողումները նույնպես կարող են հանդիսանալ որպես դասախոսի աշխատանքի արդյունք: Եվ այս առումով անհրաժեշտ է հստակ տարբերակել իրական գիտելիքները և ունկնդիրների առջև դրանք ունենալու կեղծ տպավորություն ստեղծելը: Հանգամանքների բերմամբ այդ դեպքերը հնարավոր է ուշ բացահայտվեն, սակայն, միևնույն է, ժամանակն ամեն ինչ կարգավորում է:

Annotation. The main objective of higher education is the training of professionals with applied knowledge. It's especially important in terms of the protection of rights and freedoms of the person, social and state security. Although the crisis of Law education can be explained with several profound reasons, however the studying of the methodological characteristics is aimed to improve the educational process. The knowledge of the letters allows to organize and conduct lectures, seminars, workshops, trainings, consultations, tests and exercises in a more efficient way, to guide educational and pre-graduation practices, and to have an educational effect on attendees.

Аннотация. Подготовка профессиональных кадров, имеющих практическую направленность, является основной задачей вузовского образования. Сказанное приобретает особую актуальность в сфере защиты прав и свобод личности, общественной и государственной безопасности. И хотя кризис высшего юридического образования объясняется рядом причин, тем не менее изучение особенностей методики преподавания направлено на совершенствование учебного процесса. Их знание позволяет более эффективно осуществлять подготовку и проведение лекций, семинарских и практических занятий, консультаций, зачётов и экзаменов, руководить учебной и итоговой практикой, оказывать воспитательное воздействие на слушателей.

Բանալի բառեր - օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, դասավանդման մեթոդաբանություն, կրթական գործընթաց, ուսումնական պարապմունք:

Keywords: operative-search activities, teaching methodology, educational process, training.

Ключевые слова: оперативно-разыскная деятельность, методика преподавания, учебный процесс, учебное занятие.

Բազրատյան Ա. - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի օպերատիվ-հետախուզական գործունեության և քրեագիտության ամբիոնի դասախոս, ոստիկանության մայր, էլ. հասցե՝ verdi2003@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 03.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 03.06.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ուսումնամեթոդական և զարգացման վարչության պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ Ա. Մնացականյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 26.07.2022 թ.:

⁷ Բարձրագույն իրավաբանական կրթության անկման պատճառների մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Գրивенная Е. Н., Мониторинг качества высшего профессионального образования в системе МВД России с использованием рейтинговых технологий, Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук, Краснодар, 2014, – էջ 118-121:

ԱՐԱԴԻ/0025/01/15

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

8 ապրիլի 2022 թվական

ք.Երևան

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով նոր երևան եկած հանգամանքի հիմքով ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի դատավճռով Վահրամ Ֆիոդորի Մկոյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 6 (վեց) ամիս ժամկետով՝ տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից զրկելով՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով: Վճռվել է նաև տուժողի իրավահաջորդ Ֆերդինանտ Նիկոյանի ներկայացուցիչ Ա.Ղազարյանի ներկայացրած քաղաքացիական հայցը բավարարել մասնակիորեն և պատասխանող «Ռոսգոսստրախ Արմենիա» ՓԲԸ-ից բռնագանձել 5.033.376 ՀՀ դրամ, որից 1.776.000 ՀՀ դրամը՝ որպես ավտոմեքենային պատճառված վնասի, իսկ 3.257.376 ՀՀ դրամը՝ տուժող Արտյոմ Ֆերդինանտի Նիկոյանի առողջության վերականգնմանն ուղղված ծախսերի հատուցում: Հայցի մնացած մասը թողնվել է առանց քննության:

2. Վերոնշյալ դատավճռի դեմ ամբաստանյալ Վ.Մկոյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշմամբ քրեական գործի վարույթը կարճել է և Վ.Մկոյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցրել՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով: Տուժողի իրավահաջորդ Ֆերդինանտ Նիկոյանի ներկայացուցիչ Ա.Ղազարյանի կողմից ներկայացված քաղաքացիական հայցը թողնվել է առանց քննության:

3. Վերաքննիչ դատարանի վերոհիշյալ որոշման դեմ՝ քաղաքացիական հայցի մասով, տուժողի իրավահաջորդ Ֆերդինանտ Նիկոյանի ներկայացուցիչ Ա.Ղազարյանի վճռաբեկ բողոքը՝ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 24-ի որոշմամբ վարույթ ընդունելը մերժվել է:

4. Տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցիչ Վ.Էլբակյանի կողմից ՀՀ գլխավոր դատախազին հասցեագրված հաղորդման հիման վրա՝ առ այն, որ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ 2017 թվականի ապրիլի 5-ին, տուժող Արտյոմ Նիկոյանը մահացել է, Արագածոտնի մարզի դատախազության դատախազ Վ.Ղազարյանի՝ 2017 թվականի օգոստոսի 18-ի որոշմամբ, նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցվել է վարույթ, որով քննությունը հանձնարարվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Արագածոտնի մարզային քննչական վարչությանը:

5. Արտյոմ Նիկոյանի մահվան վերաբերյալ նոր երևան եկած հանգամանքի քննության արդյունքներով Արագածոտնի մարզի դատախազության ավագ դատախազ Վ.Մելքոնյանի կողմից 2019 թվականի օգոստոսի 26-ին կազմված եզրակացության հիման վրա ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը 2019 թվականի սեպտեմբերի 16-ին ներկայացրել է վճռաբեկ բողոք՝ խնդրելով նոր երևան եկած հանգամանքի հիմքով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի դատավճիռը և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 26-ի որոշմամբ հարուցվել է դատական ակտի վերանայման վարույթ և ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ: Վճռաբեկ դատարանը 2021 թվականի նոյեմբերի 3-ին որոշում է կայացրել վճռաբեկ բողոքի քննությունը դատական նիստում իրականացնելու մասին:

6. Վճռաբեկ դատարանն դիմում է ներկայացրել Վահրամ Մկոյանը՝ խնդրելով իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով:

7. Վճռաբեկ դատարանը 2021 թվականի նոյեմբերի 26-ին որոշում է կայացրել ՀՀ Սահմանադրական դատարան (այսուհետ՝ նաև Սահմանադրական դատարան) դիմելու մասին:

Սահմանադրական դատարանի՝ 2022 թվականի հունվարի 14-ի թիվ ՍԴԱՌ-10 աշխատակարգային որոշմամբ «ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործի քննությունը մերժվել է:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

8. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի դատավճռով Վահրամ Մկոյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով այն արարքի համար, որ նա «2014 թվականի հունիսի 18-ին՝ ժամը 23:30-ի սահմաններում, իր վարած «Տոյոտա 4 Ռունեո» մակնիշի 34 UM 551 հաշվառման համարանիշի ավտոմեքենայով դեպի Գյումրի քաղաք երթևեկելիս Արմավիր-Գյումրի ավտոճանապարհի 44-րդ կմ հատվածում իր երթևեկության համար վրանգավոր իրադրության առաջացման, այն է՝ շուրջ 80-150մ հեռավորությունից հայտնաբերելով, որ հանդիպակաց երթևեկող Արտյոմ Նիկոյանի վարած «Օպել Վեկտրա» մակնիշի 34 NZ 198 հաշվառման համարանիշի ավտոմեքենան երթևեկում է իր երթևեկելի՝ դեպի Գյումրի ուղեմասով, այդ պահից սկսած ժամանակին չձեռնարկելով անհրաժեշտ համապատասխան միջոցներ, առանց իր երթևեկության ուղղությունը փոխելու ժամանակին կատարած արգելակումով իր ավտոմեքենայի ընթացքի արագությունն իջեցնելու՝ ընդհուպ այն կանգնեցնելու ուղղությամբ, այլ իր երթևեկության համար վրանգավոր իրադրությունը

հայտնաբերելով շարունակել է երթևեկությունը, ուշացած դիմել է արգելակման, մանևրել է դեպի ծախ, դրանով իսկ թույլ տվել ՃԵԿ-ի 67-րդ պահանջին հակասող գործողություն, ինչի արդյունքում իր վարած ավտոմեքենան դուրս է բերել հանդիպակաց՝ դեպի Արմավիր երթևեկելի գոտի, որտեղ ընդհարվել է Արտյոմ Նիկոյանի վարած «Օպել Վեկտրա» մակնիշի 34 NZ 198 հաշվառման համարանիշի ավտոմեքենային և Ա.Նիկոյանի առողջությանն անզգուշությամբ պարճառվել է ծանր մարմնական վնասվածք՝ կյանքին վրանգ սպառնացող»¹:

9. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշման համաձայն՝ «Վերաքննիչ դատարանը, նկատի ունենալով, որ Վահրամ Մկոյանին մեղսագրվող ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունն ավարտված համարելու օրվանից անցել է ավելի քան 2 տարի և Վերաքննիչ դատարանի տրամադրության տակ առկա չէ փաստական որևէ տվյալ այն մասին, որ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետների ընթացքն ընդհարվել է նրա կողմից միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր նոր հանցանքի կատարմամբ, ինչպես նաև Վահրամ Մկոյանը չի առարկում վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով իր վերաբերյալ քրեական գործի կարճման ու քրեական հետապնդման դադարեցման դեմ, գտնում է, որ պետք է թիվ ԱՐԱԴ1/0025/01/15 քրեական գործի վարույթը կարճել և Վահրամ Մկոյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով»²:

10. 2014 թվականի հունիսի 18-ին ավտովթարի ենթարկվելուց ու ծանր մարմնական վնասվածք ստանալուց հետո Ա.Նիկոյանը տարբեր ժամանակահատվածներում բուժում է ստացել «Իզմիրյան» և «Արմենիա» բժշկական կենտրոններում ու դեպքից շուրջ երեք տարի անց՝ 2017 թվականի ապրիլի 5-ին մահացել է³:

11. Նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի շրջանակներում 2019 թվականի հունիսի 27-ին ստացվել է կրկնակի հանձնաժողովային դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 18-0374 եզրակացությունը, համաձայն որի՝ «(...) «Խրոնիկական օստրոմիելիդ, երկկողմանի տոտալ թոքաբորբ՝ միկրոարսցեսների առաջացումով, էնդոգեն ինտոքսիկացիա, երիկամների ոլորուն խողովակների ծանր դիստրոֆիա և նեկրոզ, լյարդի հյուսվածքում նեկրոզի տարածուն օջախներ, սրտամկանի այտուց, անհավասարաչափ արյունալեցում՝ կարդիոմիոցիտների ֆրանզմենտացիայի և միոլիզի բազմաթիվ օջախներով, թոքերի այտուց, ամիլոիդոզ՝ երիկամների և փայծաղի ախտահարումով, էրոզիվ գաստրիտ, «Անասարկա» ախտաբանական փոփոխությունների համակցությունն ինքնին կարող էր հանգեցնել Ա.Նիկոյանի մահվանը և այդպիսիք, ելնելով ներկայացված բժշկական փաստաթղթերի տվյալներից, գտնվում են պարճառաշեղանքային կապի մեջ 2014թ. ստացված և թիվ 37/հ «Փորձագետի եզրակացության» մեջ նշված մարմնական վնասվածքների և դրանց արդյունքում զարգացած հետվնասվածքային բարդությունների հետ (...)»⁴:

12. Նույն օրը՝ 2019 թվականի հունիսի 27-ին, ստացվել է նաև լրացուցիչ հանձնաժողովային դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 18-1051 եզրակացությունը, համաձայն որի՝ «Ա.Նիկոյանի դիակի ախտաբանաանատոմիական ուսումնասիրության ընթացքում կատարված հետազոտությունները՝ այդ թվում՝ դիախերձումը, իրականացվել է ճիշտ, թիվ 169 «Եզրակացության» մեջ նկարագրված «Խրոնիկական օստրոմիելիդ, երկկողմանի տոտալ թոքաբորբ՝ միկրոարսցեսների առաջացումով, էնդոգեն ինտոքսիկացիա, երիկամների ոլորուն

¹ Տես քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթեր 122-123:

² Տես քրեական գործ, հատոր 6-րդ, թերթեր 31-36:

³ Տես նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի նյութեր, թերթեր 14-18, 86:

⁴ Տես նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի նյութեր, թերթեր 175-194:

խողովակների ծանր դիսպրոֆիա և նեկրոզ, լյարդի հյուսվածքում նեկրոզի տարածուն օջախներ, սրտամկանի այրուց, անհավասարաչափ արյունալեցում՝ կարդիոմիոցիտների ֆրանզմենտացիայի և միոլիզի բազմաթիվ օջախներով, թոքերի այրուց: Ամփոփող՝ երիկամների և փայծաղի ախտահարումով, էրոզիտ գաստրիտ, «Անասարկա» ախտաբանական փոփոխությունների համակցությունն ինքնին կարող էր հանգեցնել Ա.Նիկոյանի մահվան: (...)

Համադրելով ներկայացված՝ Ա.Նիկոյանի վերաբերյալ լրացված բժշկական փաստաթղթերի տվյալների, նրա դիակի ախտաբանաանատոմիական հետազոտության թիվ 169 «Եզրակացության» և սույն փորձաքննության իրականացման շրջանակներում կատարված հյուսվածքաբանական հետազոտությամբ ձեռք բերված տվյալների վերլուծության արդյունքները, հաշվի առնելով նաև դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 37/հ «Փորձագետի եզրակացության» մեջ արձանագրված 18.06.2014թ. Ա.Նիկոյանի ստացած մարմնական համակցված վնասվածքների բնույթը, տեղակայություններն ու ծանրության աստիճանը, մասնավորապես ծայրահեղ ծանր համակցված գանգուղեղային վնասվածքը և վնասվածքները ստանալուն հաջորդող՝ մինչ 05.04.2017թ. նրա մահն ընկած ժամանակահատվածում հիմնականում դրանով և զույգ ազդրերի կտրվածքներով պայմանավորված զարգացած ախտաբանական կայուն փոփոխությունների բնույթը, ընթացքի առանձնահատկությունները ու արտահայտվածության աստիճանները, գտնույն ենք, որ հիմքեր չկան համարելու, որ «Արմենիա» ՀԲԿ-ում և «Իզմիրլյան» ԲԿ-ում տարբեր ժամկետներում Ա.Նիկոյանին ցուցաբերված բուժօգնության ընթացքում թույլ են տրվել այնպիսի թերություններ կամ բացթողումներ, որոնք գտնվեին պատճառահետևանքային կապի մեջ նրա մահվան հետ»⁵:

Սահմանադրական դատարանում Վճռաբեկ դատարանի դիմումի քննությունը.

13. Վճռաբեկ դատարանը 2021 թվականի նոյեմբերի 26-ի որոշմամբ փաստել է, որ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո նոր հանրորեն վտանգավոր հետևանքների վրա հասնելը որպես նոր հանգամանք դիտարկելու իրավական հնարավորության բացակայությունն առաջացնում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի սահմանադրականության խնդիր: Ուստի առկա օրենսդրական բացի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարել դիմել ՀՀ Սահմանադրական դատարան նշված նորմի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու նպատակով:

Դիմելով Սահմանադրական դատարան՝ Վճռաբեկ դատարանը միջնորդել է որոշել «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, 75-րդ և 81-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը՝ հաշվի առնելով, որ առկա օրենսդրական բացը ստեղծում է տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության իրավունքների, այդ թվում՝ արդարադատության մարտչելիության իրավունքի, սոցիալական արդարության վերականգնման և հատուցում ստանալու իրավունքի իրացման անհաղթահարելի խոչընդոտ, ինչպես նաև հանգեցնում հիմնական իրավունքները կարգավորելիս օրենքով դրանց իրականացման կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր նախատեսելու, Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկական հաշվի

⁵ Տե՛ս նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի նյութեր, թերթեր 197-216:

առնելու սահմանադրական պահանջների խախտման»:

14. Սահմանադրական դատարանը 2022 թվականի հունվարի 14-ի թիվ ՍԴԱՌ-10 աշխատակարգային որոշմամբ մերժելով Վճռաբեկ դատարանի դիմումով գործի քննությունը՝ փաստել է. «(...) Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ [«նոր երևան եկած» և «նոր» հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման]

հիմքերի փարբերակումը տեսական մակարդակում միանշանակ չէ, ավելին՝ **վիճելի է**: Ընդ որում, այն, որ այդպիսի փարբերակումը և, մասնավորապես, նոր երևան եկած հանգամանքի՝ օբյեկտիվ իրականությունում մինչև դատական ակտի կայացումը գոյություն ունենալու հասկանիշը ոչ միանշանակ է ընդունվում քրեական դատավարագիտության մեջ, ուղղակիորեն արտահայտվում է նաև Դիմողի մատնանշած աշխատություններից մեկում՝ այլ աշխատանքներից մեջբերվող տեսաբանների՝ «նոր երևան եկած» հանգամանքների սահմանումներում:

Որոշ գիտնականներ փարբերակման հիմքում դնում են Դիմողի՝ վերը շարադրված մոտեցումը: Գիտնականների երկրորդ խումբը, հարելով այդ մոտեցմանը, այնուամենայնիվ, նկատում է, որ նոր երևան եկած հանգամանքները «որպես ընդհանուր կանոն» պետք է լինեն նոր ոչ թե ծագման ժամանակով, այլ նոր՝ քննիչի, դատախազի, դատարանի համար, երրորդ խումբն այդ հանգամանքների՝ դատարանին հայտնի չլինելը դիտարկում է և՛ որպես նոր, և՛ որպես նոր երևան եկած հանգամանքների հասկանիշներ, չորրորդ խումբը՝ ելնելով կոնկրետ երկրի օրենսդրական կարգավորումներից՝ տարանջատման այլ տարամաբանություն է որդեգրել՝ նկատելով, որ ի փարբերություն նոր երևան եկած հանգամանքների՝ նոր հանգամանքները չեն վկայում կայացված դատական ակտի արտավոր լինելու մասին, քանի որ դրանք կապված չեն որևէ մեկի հանցավոր չարաշահումների հետ: Միևնույն ժամանակ հեղինակների այս խումբն ընդգծում է, որ նոր հանգամանքները չեն հանդիսանում բացահայտված, այսինքն, թեև դրանք անմիջականորեն չեն բխել գործի ներկայացված նյութերից, բայց և այնպես դրանք մինչ այդ ամբողջությամբ և խորքային թաքցված չեն եղել: Դրանք դատարանի համար նոր են համարվում, քանի որ նա չէր կարողացել դրանք ժամանակին հայտնաբերել, չնայած կողմերի բարձր ակտիվության կամ դատարանի խորաթափանցության և որակավորման պայմաններում դրա պրակտիկ հնարավորությունը կար: Հինգերորդ խումբը նոր երևան եկած հանգամանքներով վերանայումը պայմանավորում է գործի ճիշտ լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստի ի հայտ գալով և նկատում, որ, ի փարբերություն դրանց՝ նոր հանգամանքները վերաբերում են իրավունքին: Նրանք ընդգծում են. եթե նոր երևան եկած հանգամանքով վերանայման համար առաջնային էր նոր ի հայտ եկած փաստը, ապա նոր հանգամանքով վերանայման համար կարևոր է փաստին տրված իրավական գնահատականը:

(...)

Վերոշարադրյալ պայմաններում Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ որևէ սահմանադրաիրավական խոչընդոտ առկա չէ և չի առաջանա Դիմողի կողմից բարձրացվող հարցն իր՝ իրավունքի զարգացման և օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրականացման շրջանակներում լուծելու դեպքում»⁶:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

15. Ըստ բողոքաբերի՝ նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի նյութերից երևում է, որ ի հայտ են եկել դատական ակտ կայացնելիս դատարանին անհայտ

⁶ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի՝ 2022 թվականի հունվարի 14-ի թիվ ՍԴԱՌ-10 աշխատակարգային որոշման 3.3-րդ, 3.4-րդ, 3.5-րդ կետերը:

մնացած հանգամանքներ, որոնք ինքնին, ինչպես նաև՝ մինչև այդ պարզված հանգամանքների հետ ապացուցում են դատապարտյալ Վ.Մկոյանի կատարած հանցանքի ավելի ծանր լինելը:

16. Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի ընթացքում նշանակված և 2019 թվականի հունիսի 24-ին ավարտված դատաբժշկական փորձաքննության եզրակացությունից երևում է, որ Ա.Նիկոյանի մահը գտնվում է պատճառահետևանքային կապի մեջ 2014 թվականին ստացած (փորձագետի թիվ 37/հ եզրակացության մեջ նշված) մարմնական վնասվածքների և դրանց արդյունքում զարգացած հետվնասվածքային բարդությունների հետ: Բողոքաբերը գտել է, որ հիշյալ հանգամանքն առերևույթ ապացուցում է, որ Վ.Մկոյանը կատարել է ավելի ծանր հանցանք, քան այն, որը նախկինում վերջինիս մեղսագրվել է: Այսինքն՝ ըստ բողոքաբերի՝ Վ.Մկոյանը կատարել է հանցանք՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, այլ ոչ թե նույն հոդվածի 1-ին մասով, հետևաբար քրեական գործը նոր քննության նպատակով պետք է ուղարկվի առաջին ատյանի դատարան՝ Վահրամ Մկոյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական հետապնդման առումով համապատասխան գործընթաց իրականացնելու համար:

17. Բողոքի հեղինակն ընդգծել է, որ տուժող Ա.Նիկոյանը մահացել է քրեական գործով կայացված դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, ինչը նշանակում է, որ դրանք կայացրած դատարանները, ինչպես նաև քրեական հետապնդման մարմինները չեն իմացել և չէին կարող իմանալ նշված հանգամանքի մասին:

18. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի դատավճիռը և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշումը բեկանել ու գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

19. Արձանագրելով, որ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վրա հասած հետևանքները՝ որպես դատական ակտի վերանայման հիմք դիտարկելու առնչությամբ ինչպես օրենսդրական կարգավորումները, այնպես էլ դրանց հիման վրա ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկան միանշանակ չեն, ինչը վտանգ է ստեղծում տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության, այդ թվում՝ արդարադատության մատչելիության, սոցիալական արդարության վերականգնման և հատուցում ստանալու իրավունքների իրացման համար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վրա հասած հետևանքների հիման վրա այդ դատական ակտի վերանայման հիմքի որոշակիացման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման և իրավունքի զարգացման խնդիր: Ուստի, նաև Սահմանադրական դատարանի՝ 2022 թվականի հունվարի 14-ի թիվ ՍԴԱՌ-10 աշխատակարգային որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղենիշային նշանակություն ունենալ նույնաբնույթ գործերով միասնական դատական պրակտիկայի ձևավորման համար:

I. Վճռաբեկ դատարանի որոշման վերանայումը.

20. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո տուժող Արտյոմ Նիկո-

յանի մահվան փաստը՝ որպես նոր երևան եկած հանգամանք, հիմք է Վճռաբեկ դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 24-ի որոշումը վերանայելու համար:

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.1-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայման ենթակա է միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը:

2. Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով առաջին արյանի դատարանի դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ դատարանը, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով դատական ակտերը վերանայվում են, եթե՝

(...)

4) ի հայտ են եկել դատական ակտ կայացնելիս դատարանին անհայտ մնացած այլ հանգամանքներ, որոնք ինքնին կամ մինչև այդ պարզված հանգամանքների հետ ապացուցում են դատապարտյալի անմեղությունը կամ նրա կատարած հանցանքի նվազ ծանր կամ ավելի ծանր լինելը, քան այն, որի համար նա դատապարտվել է, ինչպես նաև ապացուցում են արդարացվածի կամ այն անձի մեղավորությունը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է, կամ գործով վարույթը կարճվել է (...):»:

21.1. Վճռաբեկ դատարանն անդրադառնալով նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտին՝ իր նախադեպային իրավունքի շրջանակներում նշել է, որ այն, լինելով օրինական ուժի մեջ մտած վերջնական ակտերի վերանայման բացառիկ եղանակ, հնարավորություն է տալիս ուղղել թույլ տրված հնարավոր դատական սխալները, վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները: Նշված նպատակի կենսագործման համար նոր երևան եկած հանգամանքները, ի թիվս այլոց, հիմնականում բնութագրվում են հետևյալ հատկանիշներով.

ա) պետք է հայտնի եղած չլինեն դատարանին դատական ակտ կայացնելիս՝ վերջինիս կամքից անկախ պատճառներով,

բ) պետք է գործի համար ունենան էական նշանակություն՝ պայմանավորված գործի ելքի վրա դրանց անմիջական ազդեցության հնարավորությամբ,

գ) պետք է առերևույթ կասկածի տակ դնեն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափությունը:

Նշված հատկանիշներին համապատասխանող նոր երևան եկած հանգամանքները, հանգեցնելով դատական ակտի վերանայման, կարող են իրենց ազդեցությունն ունենալ անձի մեղավորության, մեղսագրված արարքի հանցավորության կամ դրա ծանրության որոշման վրա⁷:

22. ՀՀ Սահմանադրության 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 1. Ոչ ոք չի կարող կրկին դատվել նույն արարքի համար:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը՝ օրենքին համապատասխան, եթե առկա են նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներ, կամ գործի քննության ժամանակ տեղ են գտել հիմնարար թերություններ, որոնք կարող էին ազդել գործի արդյունքի վրա: (...):»:

22.1. Ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի, այդ թվում՝ նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով, որպես մարդու խախտված իրավունքներն արդար

⁷ Տե՛ս Դավիթ Հարությունյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 10-ի թիվ ՍԴ3/0070/01/16 որոշումը, կետ 16:

և արդյունավետ դատաքննությամբ վերականգնելու բացառիկ արդարադատական միջոցի սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտման, դրա միակերպ ընկալման ու կիրառման խնդիրներին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր մի շարք որոշումներում⁸: Դատական ակտերի վերանայման նոր երևան եկած հանգամանքների համատեքստում Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ՝

– նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության ստուգումն իրավական լուրջ երաշխիք է անձի խախտված իրավունքները վերականգնելու, դատական սխալներն ուղղելու և գործով ճշմարտությունը բացահայտելու ուղղությամբ⁹,

– այդ հանգամանքներն իրենց բնույթով այնպիսին են, որ չնայած օբյեկտիվորեն գոյություն են ունեցել գործով վերջնական դատական ակտի կայացման պահին, սակայն հայտնի չէին և(կամ) չէին կարող հայտնի լինել թե՛ գործին մասնակցող անձանց և թե՛ դատարանին, կամ հայտնի են եղել գործին մասնակցող անձանց, բայց նրանցից անկախ պատճառներով չեն ներկայացվել դատարան, կամ որոշ դեպքերում՝ **նորահայտ են**¹⁰:

23. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիային (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) կից թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավազորության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան»:

2. Նախորդ կետի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը փոխադրության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան, եթե ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ, որոնք կարող էին ազդել դրա արդյունքի վրա (...):»:

23.1. Վերոնշյալ հոդվածի 2-րդ մասի համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ իրավական որոշակիության պահանջները բացարձակ չեն, և քրեական գործերով դրանք պետք է գնահատվեն թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի լույսի ներքո, ինչը հստակորեն թույլատրում է պայմանավորվող պետություններին վերաբացել գործը նոր հանգամանքների առկայության դեպքում կամ երբ տեղ են գտել վարույթի էական թերություններ¹¹:

Ավելին, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ «նոր կամ նոր երևան եկած» հանգամանքներ եզրույթը ներառում է նոր ապացույցներ, որոնք վերաբերում են նախկինում գոյություն ունեցող փաստերին¹²: Միաժամանակ, հարկ է նկատի ունենալ, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած մոտեցման համաձայն՝ վարույթի վերաբացումը հիմնավորող հիմքերն ըստ թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի, պետք է այնպիսին լինեն, որ կամ հոգուտ անձի կամ ի վնաս վերջինիս **ազդեն գործի ելքի վրա**¹³:

24. Սույն որոշման 21-23.1-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտ-

⁸ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 26-ի թիվ ՍԴՈ-1222 որոշումը, կետ 6:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում:

¹¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mihalache v. Romania* գործով 2019 թվականի հուլիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54012/10, կետ 129:

¹² Տե՛ս նույն վճիռը, կետեր 131-133:

¹³ Տե՛ս նույն տեղում:

ված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը կրկին փաստում է, որ ի տարբերություն նոր երևան եկած հանգամանքների, որոնց ցանկը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում թվարկված է ոչ սպառիչ, նոր հանգամանքների ցանկը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասում ներպետական կարգավորումների մակարդակով, ըստ էության, ունի սպառիչ թվարկում: Մասնավորապես, թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ «միջազգային պայմանագրերով նախատեսված այլ նոր հանգամանքների դեպքերով» ձևակերպումը ենթադրում է ոչ սպառիչ թվարկում, սակայն այն վերաբերում է բացառապես միջազգային փաստաթղթերով նախատեսված հիմքերին, ներպետական մակարդակով նախատեսված հանգամանքների մասով օրենսդրի կողմից ձևակերպված ցանկը սպառիչ է և հնարավորություն չի ընձեռում քննարկման առարկա դարձնել այլ՝ օրենսդրի կողմից ուղղակիորեն չնախատեսված նոր հանգամանքները որպես դատական ակտի վերանայման հիմք դիտարկելու հարցը:

Մյուս կողմից, Վճռաբեկ դատարանը հաշվի է առնում, որ թեև նոր և նոր երևան եկած հանգամանքների մեկնաբանությունը որոշակիորեն կարող է տարբերվել միջազգային կարգավորումների համատեքստում այդ հանգամանքների վերաբերյալ տրված մեկնաբանությունից, սակայն իրավական երաշխիքների ապահովման տեսանկյունից աներկբայորեն կարևոր է ապահովվել դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վրա հասած հետևանքները քրեաիրավական գնահատականի արժանացնելու հնարավորությունը:

Ուստի, նկատի ունենալով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում որպես նոր երևան եկած հանգամանք՝ ոչ սպառիչ ձևով *explicit* հղում է պարունակվում դատական ակտ կայացնելիս անհայտ մնացած այլ հանգամանքների վրա, հետևաբար դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վրա հասած հետևանքները կարող են քրեաիրավական գնահատականի արժանանալ այս կետի ներքո՝ ապահովելով անձի իրավունքների պաշտպանության երաշխիքները: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը նաև հաշվի է առնում Սահմանադրական դատարանի՝ 2022 թվականի հունվարի 14-ի թիվ ՍԴԱՌ-10 աշխատակարգային որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները¹⁴:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը նկատի է ունենում նաև այն, որ սույն թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտնող ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում նոր և նոր երևան եկած հանգամանքների տարբերակման տրամաբանությունը որոշակիորեն փոխվել է, որպիսի պայմաններում այդ հանգամանքների տարբերակման մեկնաբանությունները կարող են ստանալ նոր իրավական արժեք նաև նոր օրենսգրքի կիրարկման շրջանակներում:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վրա հասած հետևանքները (նոր ի հայտ եկած փաստը) պետք է քննարկման առարկա դարձվեն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի ներքո՝ որպես դատական ակտ կայացնելիս դատարանին անհայտ մնացած նոր երևան եկած հանգամանքներ: Այդ եղանակով պետք է լեգիտիմացվի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման բացառիկության հատկանիշի և դատական ակտի կայունության սկզբունքի հաղթահարումը:

25. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Վահրամ Մկրյանն Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի դա-

¹⁴ Տե՛ս սույն որոշման 14-րդ կետը:

տավճռով մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ 2014 թվականի հունիսի 18-ին ճանապարհային երթևեկության կանոնները խախտելու արդյունքում Ա.Նիկոյանի առողջությանն անզուրույթյամբ կյանքին վտանգ սպառնացող ծանր մարմնական վնասվածք պատճառելու մեջ, և նրա նկատմամբ նշանակվել է պատիժ¹⁵,

- Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշմամբ քրեական գործի վարույթը կարճվել և Վ.Մկոյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով¹⁶,

- Վճռաբեկ դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 24-ի որոշմամբ տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժվել է¹⁷,

- տուժող Արտյոմ Նիկոյանը 2017 թվականի ապրիլի 5-ին մահացել է¹⁸,

- տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի հաղորդման հիման վրա, 2017 թվականի օգոստոսի 18-ին, նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցվել է վարույթ, կատարվել է քննություն և քննության արդյունքներով ներկայացվել է վճռաբեկ բողոք¹⁹ գործով կայացված դատական ակտերը նոր երևան եկած հանգամանքի հիմքով բեկանելու խնդրանքով²⁰:

26. Նախորդ կետում վկայակոչված փաստական հանգամանքները, ինչպես նաև նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի նյութերը գնահատելով սույն որոշման 21-24-րդ կետերում վկայակոչված դրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ 2014 թվականի հունիսի 18-ին ավտովթարի ենթարկվելուց ու կյանքին վտանգ սպառնացող առողջության ծանր վնաս ստանալուց հետո, Արտյոմ Նիկոյանը տարբեր ժամանակահատվածներում բուժում է ստացել «Իզմիրլյան» և «Արմենիա» բժշկական կենտրոններում ու դեպքից երեք տարի անց՝ 2017 թվականի ապրիլի 5-ին մահացել է: Նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի շրջանակներում նշանակվել են կրկնակի և լրացուցիչ հանձնաժողովային դատաբժշկական փորձաքննություններ, որոնց արդյունքում կազմված եզրակացությունների համաձայն՝ առկա է պատճառահետևանքային կապ 2014 թվականի հունիսի 18-ին ավտովթարի հետևանքով Արտյոմ Նիկոյանին պատճառված մարմնական վնասվածքների և 2017 թվականի ապրիլի 5-ին նրա մահվան միջև: Այսինքն՝ արձանագրվել է Ա.Նիկոյանի մահվան և Վ.Մկոյանի գործողությունների միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը²¹:

27. Վերոգրյալի հիման վրա և հաշվի առնելով, որ նոր երևան եկած հանգամանքի հետևանքով հարուցված վարույթի շրջանակներում ստացված փորձագիտական եզրակացություններով առերևույթ հաստատվում է Վ.Մկոյանի կողմից ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման արդյունքում տուժող Ա.Նիկոյանի ստացած մարմնական վնասվածքների և նրա մահվան միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո տուժող Արտյոմ Նիկոյանի մահվան փաստը՝ որպես նոր երևան եկած հանգամանք, հիմք է Վճռաբեկ դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 24-ի որոշումը վերանայելու համար:

¹⁵ Տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը:

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 3-րդ կետը:

¹⁸ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 15-18-րդ կետերը:

²¹ Տե՛ս սույն որոշման 11-12-րդ կետերը:

II. Ստորադաս դատարանների դատական ակտերի բեկանման հիմքերը.

28. Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցին. արդյոք սույն գործով առկա նոր երևան եկած հանգամանքը, որն առերևույթ վկայում է Վ.Մկոյանին մեղսագրված արարքի ավելի ծանր լինելու մասին, կարող է հիմք հանդիսանալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի դատավճիռը և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշումը բեկանելու համար:

29. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ *«Միջին ծանրության հանցագործություններ են համարվում դիտարկությանը կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում հինգ տարի ժամկետով ազատազրկումը, ինչպես նաև անզուգույն կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում տասը տարի ժամկետով ազատազրկումը (...):»*

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից անցել են հետևյալ ժամկետները.*

(...)

2) հինգ տարի՝ միջին ծանրության հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից.

(...):»

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, (...) եթե՝*

(...)

6) անցել են վաղեմության ժամկետները (...):»

29.1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի կիրառմանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Արամ Սարգսյանի* գործով որոշման մեջ, արձանագրելով, որ *«(...) [Թ]եև [ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածով սահմանված] հիմքերն իրենց բովանդակությամբ, կիրառման իրավական հետևանքներով տարբեր են, այնուամենայնիվ, բոլորն էլ կրում են իմպերատիվ բնույթ և դրանցից գեթ մեկի առկայությունն արդեն իսկ բացառում է քրեական գործի վարույթը քրեական դատավարության ցանկացած փուլում»²²:*

30. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426³-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ *«Արդարացման դատավճռի և գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ որոշումների վերանայումը թույլատրվում է միայն քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետների ընթացքում»:*

31. Արարքի կատարման պահին գործող խմբագրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Ավտոմեքենա կամ մեխանիկական այլ տրանսպորտային միջոց վարող անձի կողմից ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելը, որը մարդու առողջությանն անզուգույն պատճառել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս՝*

պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի առավելագույնը երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գոր-

²² Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արամ Սարգսյանի* գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0503/06/10 որոշման 20-րդ կետը:

ծունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք փարի ժամկետով կամ առանց դրա:

2. Նույն արարքը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է մարդու մահ՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ փարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք փարի ժամկետով: (...)»:

31.1. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նկարագրված արարքն անզգույշ հանցագործություն է, որի համար նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի գերազանցում հինգ տարին, ուստի այն դասվում է միջին ծանրության հանցագործությունների շարքին: Հետևաբար, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված հանցավոր արարք կատարած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից անցել է հինգ տարի:

32. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ տուժողի մահը վրա է հասել **2017 թվականի ապրիլի 5-ին**²³, հետևաբար՝ եթե անգամ տուժողի մահը վրա է հասել Վ.Մկոյանի արարքի հետևանքով, ապա այն ավարտվել է այդ օրը: Ուստի, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ժամկետը լրացել է **2022 թվականի ապրիլի 5-ին**:

33. Նախորդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 29-31.1.-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական հետապնդում իրականացնելու հնարավորությունը բացառող հանգամանք: Կրկնելով նախկինում արտահայտված դիրքորոշումն առ այն, որ վճռաբեկ վերանայման սահմանները չունեն բացարձակ բնույթ և դրանք պետք է դիտարկվեն, ի թիվս այլնի, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական գործով վարույթի կարճման հիմքերը սահմանող հոդվածի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մաս) համատեքստում²⁴ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նույն դիրքորոշումը կիրառելի է նաև **գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած** որոշումները վերանայելու ընթացակարգի նկատմամբ, արձանագրելով, որ այդպիսիք նույնպես կարող են բեկանվել միայն քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետների ընթացքում (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426³-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանների օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը չեն կարող բեկանվել՝ նկատի ունենալով, որ Վ.Մկոյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական հետապնդում իրականացնելու՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնգամյա ժամկետը լրացել է և Վ.Մկոյանը վաղեմության ժամկետը կիրառելու համաձայնություն է տվել²⁵:

34. Ուստի, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ **քրեական պատասխանատվու-**

²³ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

²⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Մխիթար Էլոյանի և այլոց* գործով 2011 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշումը:

²⁵ Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

թյան ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու պայմաններում, սույն գործով առկա նոր երևան եկած հանգամանքը, որն առերևույթ վկայում է Վ.Մկոյանին մեղսագրված արարքի ավելի ծանր լինելու մասին, չի կարող հիմք հանդիսանալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի ապրիլի 5-ի դատավճիռը և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի նոյեմբերի 16-ի որոշումը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 35-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ, 426.1-րդ, 426³-րդ և 426⁹-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վահրամ Ֆիդորի Մկոյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2017 թվականի մարտի 24-ի որոշումը նոր երևան եկած հանգամանքի հիմքով վերանայել:
2. Վերանայման արդյունքում վճռաբեկ բողոքը մերժել՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԿԴ/0281/01/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

27 մայիսի 2022 թվական

ք. Երևան

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ամբաստանյալ Կարեն Սամվելի Հովհաննիսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 10-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ. Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2016 թվականի հունվարի 18-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների քննչական բաժնի քննիչ Ս.Նազարյանի (այսուհետ՝ նաև Քննիչ) որոշմամբ հարուցվել է թիվ 13103416 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով:

2016 թվականի ապրիլի 15-ին Կարեն Սամվելի Հովհաննիսյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2. Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին աստիճանի դատարան)՝ 2018 թվականի մայիսի 30-ի դատավճռով Կ. Հովհաննիսյանը մեղավոր է ճանաչվել մինչև 2016 թվականի մայիսի 16-ը գործող խմբագրությամբ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Կ. Հովհաննիսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է, ու նա ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցնելու պատճառաբանությամբ:

3. Ամբաստանյալ Կ. Հովհաննիսյանի պաշտպան Հ. Բաբայանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2019 թվականի հունվարի 10-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է. Կ. Հովհաննիսյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով ճանաչվել է անմեղ ու արդարացվել՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 10-ի որոշման դեմ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ. Մելքոնյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատա-

րանի՝ 2019 թվականի հուլիսի 1-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի նոյեմբերի 12-ի որոշմամբ սահմանվել է վճռաբեկ բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

5. 2016 թվականի ապրիլի 15-ին Քննիչը որոշում է կայացրել նախաքննության ժամկետը 15 օրով երկարացնելու միջնորդություն հարուցելու մասին:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների դատախազության դատախազ Ս. Անդրեասյանը (այսուհետ՝ նաև Դատախազ) նախաքննության ժամկետը երկարացրել է 5 օրով՝ մինչև ապրիլի 23-ը¹:

5.1. 2016 թվականի ապրիլի 19-ին կազմվել է արձանագրություն՝ նախաքննության ավարտման վերաբերյալ մեղադրյալ Կ. Հովհաննիսյանին հայտնելու մասին²:

2016 թվականի ապրիլի 19-ին կազմվել է արձանագրություն՝ քրեական գործի նյութերին մեղադրյալ Կ. Հովհաննիսյանին և պաշտպանին ծանոթացնելու մասին³:

2016 թվականի ապրիլի 19-ին քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու ընթացքում մեղադրյալ Կ.

Հովհաննիսյանը և նրա պաշտպանը Քննիչին բացարկ են հայտնել: Մասնավորապես, Կ. Հովհաննիսյանը հայտարարել է, որ իր միջնորդությունը մերժելով, Քննիչը ցուցաբերել է կանխակալ վերաբերմունք: Իսկ Կ. Հովհաննիսյանի պաշտպանը նշել է, որ. «*Առանց քրեական գործի բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննություն կատարելու, խախտելով մրցակցության և արդար դատական քննության սկզբունքը, լիովին անհիմն մերժելով մեղադրյալի միջնորդությունը, քննիչ Ս.Նազարյանը հայտարարում է նախաքննության ավարտի մասին, ինչը վկայում է քննիչի կանխակալ և ոչ օբյեկտիվ վերաբերմունքի մասին*»⁴:

2016 թվականի ապրիլի 21-ին կազմվել է մեղադրական եզրակացություն, և նույն թվականի ապրիլի 22-ին քրեական գործն ուղարկվել է Դատախազին⁵:

5.2. 2016 թվականի ապրիլի 26-ին Դատախազը որոշում է կայացրել՝ թիվ 13103416 քրեական գործով մեղադրական եզրակացությունը չհաստատելու և քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու մասին⁶:

5.3. Քննիչի՝ 2016 թվականի սեպտեմբերի 28-ի որոշմամբ Կ. Հովհաննիսյանին նախկինում առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, և նրան կրկին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով⁷:

5.4. 2016 թվականի հոկտեմբերի 26-ին թիվ 13103416 քրեական գործը նոր մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան⁸:

¹ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 119-121:

² Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 1-ին, թերթ 124:

³ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 1-ին, թերթ 125:

⁴ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 1-ին, թերթ 124-125:

⁵ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 132-136, 140:

⁶ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 142-146:

⁷ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 240-243:

⁸ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 2-րդ, թերթ 1:

6. Դատաքննության ընթացքում մեղադրողի՝ «Առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և նոր մեղադրանք առաջադրելու մասին» 2017 թվականի նոյեմբերի 30-ի որոշմամբ Կ. Հովհաննիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով նոր մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար որ. «(...) [Ն]ա 2012 թվականի դեկտեմբերի 11-ից հանդիսանալով ձեռնարկատիրական գործունեություն ծավալող «Դրիմթիմ 1» ՍՊ ընկերության 75% բաժնեմասերի բաժնեպարտեզ և ընկերության տնօրեն չի կատարել ՀՀ ֆինանսների նախարարության «Կենտրոն» հարկային տեսչության կողմից կայացված թվով չորս որոշումներով արձանագրված, ընկերության կողմից ժամանակին չվճարված հարկային պարտավորությունների գծով վճարման ենթակա գումարները գանձելու, ինչպես նաև դրանց վրա արգելանք դնելու մասին որոշումներով արձանագրված, պետության հանդեպ ունեցած հարկային պարտավորությունները: Նշված որոշումների հիման վրա ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ծառայությունում հարուցված կարարողական վարույթի շրջանակներում 2015 թվականի մարտի 19-ին և նույն թվականի հունիսի 10-ին արգելանք է դրվել պարտապան հանդիսացող «Դրիմթիմ 1» ՍՊ ընկերության դրամարկղային մեքենա մուտքագրվող դրամական միջոցների վրա, միաժամանակ ընկերության տնօրեն Կարեն Հովհաննիսյանը զգուշացվել է հսկիչ դրամարկղային մեքենա մուտքագրվող դրամական միջոցները ԴԱՀԿ ծառայությունում կանխիկ վճարելու կամ Երևանի թիվ 1 գանձապետական բաժանմունքի 900013288015 հաշվեհամարին փոխանցելու պարտավորության մասին ինչպես նաև զգուշացվել է. այդուհետև հսկիչ դրամարկղային մեքենա մուտքագրվող դրամական միջոցներն ինքնուրույն տնօրինելու դեպքում սահմանված պարտասխանատվության մասին: Այսինքն՝ Կարեն Հովհաննիսյանը գիտակցելով «որ սրանձնել է ընկերության հսկիչ դրամարկղային մեքենա մուտքագրվող դրամական միջոցները ԴԱՀԿ ծառայությունում կանխիկ վճարելու կամ Երևանի թիվ 1 գանձապետական բաժանմունքի 900013288015 հաշվեհամարին փոխանցելու պարտավորություն «միաժամանակ գիտակցելով «որ իրեն է վստահվել արգելանքի տակ գտնվող դրամական միջոցները վճարելը «իր՝ որպես գործադիր մարմնի ղեկավարի լիազորություններն իրականացրել է ձևականորեն և առանց ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ծառայության թույլտվության՝ դրամարկղային մեքենա մուտքագրված 2.559.852 ՀՀ դրամի չափով դրամական միջոցները հանձնել է այլ անձանց՝ այդ կերպ կատարելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողություններից մեկը այն է՝ արգելանքի տակ գտնվող խոշոր չափերով գույքը ապօրինաբար մեկ ուրիշին հանձնելն այն անձի կողմից ում այդ գույքը վստահված է եղել (...)»⁹:

7. Առաջին ատյանի դատարանն իր դատական ակտում արձանագրել է. «Դատարանը, (...) վերլուծելով ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքն ու համակցության մեջ գնահատելով դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցները, գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա ձևավորված համոզմամբ հանգում է հետևության, որ քրեական գործի՝ դատարանի կողմից գնահատված ապացույցները ձեռք են բերվել քրեադատավարական օրենքի պահանջների պահպանմամբ, և սույն քրեական գործին վերաբերվող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ՝ հաստատվում է, որ ամբաստանյալը կատարվել է իրեն մեղսագրվող արարքը, այսինքն՝ կատարել է հանցագործություն՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախկին խմբագրությամբ 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով, որով և պետք է պարտասխանատվության ենթարկվի:

(...)

⁹ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 3-րդ, թերթեր 10-14:

Դատարանը, անդրադառնալով քրեական գործի նախաքննությունը քրեական դատավարության սկզբունքների էական խախտումներով կատարված լինելու մասին պաշտպանի ներկայացրած գրավոր ճառում նշված պատճառաբանություններին և հանցակազմի բացակայության ու քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջների մի շարք խախտումների, այդ խախտումներով անթույլատրելի ապացույցներ ձեռք բերելու, ինչպես նաև իրավական հետևանքներ չառաջացնող դատավարական որոշումներ կայացնելու հիմքով ամբաստանյալին արդարացնելու մասին նրա միջնորդությանը, գտնում է, որ նրա կողմից նշված խախտումները, այդ թվում՝ ենթադրյալ խախտումները, չեն կարող ամբաստանյալին արդարացնելու հիմք հանդիսանալ:

Այսպես (...) քննիչը պարտավոր չէ դատախազի կողմից լրացուցիչ նախաքննության վերադարձված գործը կրկին ընդունել վարույթ, այլ այն ստանալուց հետո պետք է նախաքննությունն ավարտի մեկամյա ժամկետում, իսկ դատախազը պարտավոր է ոչ թե նախաքննության համար սահմանված ժամկետում, այլ մեղադրական եզրակացությամբ գործն ստանալուց հետո՝ 5 օրվա ընթացքում, կայացնել որոշում ինչը նշանակում է, որ 5-օրյա ժամկետը չի հաշվարկվում նախաքննության համար օրենքով սահմանված ժամկետի մեջ: Հետևաբար՝ անհիմն են պաշտպանի այն պատճառաբանությունները, որ քննիչ Ս.Նազարյանը կատարել է իր վարույթում չգտնվող ավարտված գործով նախնական քննություն, դատախազը մեղադրական եզրակացությունը չհաստատելու և գործը լրացուցիչ նախաքննության վերադարձնելու վերաբերյալ որոշում է կայացրել նախաքննության ժամկետներն անցած լինելուց հետո, ուստի դատախազի՝ գործի քննության ժամկետներից դուրս որոշում կայացնելը դրան հաջորդող ցուցումներ փալը քննիչի՝ ոչ իր վարույթում գտնվող գործով կատարված քննչական գործողությունները և կայացված դատավարական որոշումները չեն կարող որևէ իրավական հետևանք առաջացնել:

Անդրադառնալով պաշտպանի այն պատճառաբանությանը, որ 19.04.2016 թ. քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու ընթացքում մեղադրյալի և իր կողմից քննիչին բացարկ է հայտնվել, որը սակայն 20.10.2016 թ. դրությամբ քննարկված չի եղել և այդ պայմաններում քննիչը կրկին անգամ ավարտել է նախաքննությունը, այսինքն՝ լինելով բացարկման ենթակա անձ, քննիչը 6 ամիս շարունակել է նախաքննություն կատարել՝ ժամկետներ ստանալով դատախազից, դատարանն արձանագրում է, որ ի պատասխան պաշտպանի միջնորդության (իրազեկման), նա 28.10.2016 թ. ստացել է դատախազ Ս. Անդրեասյանի որոշումը, որով անդրադառնալով բացարկը քննարկելու հարցին, դատախազը գտել է, որ այն նպատակահարմար չէ քննարկել, քանի որ այն հայտնվել է նախաքննության ավարտին և բացարկը քննարկելու մասին դատախազի որոշումը կլիներ հիմնազուրկ և կկրեր ձևական բնույթ»:

(...) Դատարանը, համաձայնվելով պաշտպանի պատճառաբանության հետ, գտնում է, որ (...) քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելուց և նախաքննության կատարումը նույն քննիչի կողմից շարունակելու դեպքում դատախազը պարտավոր էր, ըստ էության, քննության առնել քննիչին հայտնված բացարկը, սակայն հարկ է համարում քննարկել այն հարցը, թե արդյոք սույն գործով նշված խախտումը քրեադատավարական սկզբունքի այնպիսի էական խախտում է, որը կարող է ինքնին վերցված բավարար լինել ամբաստանյալին արդարացնելու համար, նկատի ունենալով, որ պաշտպանի նշած քրեադատավարական մյուս ենթադրյալ խախտումների վերաբերյալ դատարանն արդեն իսկ հայտնել է իր դիրքորոշումը:

Քրեական գործի նյութերի համաձայն՝ լրացուցիչ նախաքննության ընթացքում քննիչի կողմից չեն հավաքվել «ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքում չեն նշվել և մեղադրական եզրակացությամբ չեն գնահատվել այնպիսի ապացույցներ «որոնք կարող են հիմք հանդիսա-

նալ եզրահանգելու «որ խախտվել են ամբաստանյալի հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները: Դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի հիմքերը՝ նրան առաջադրված մեղադրանքը հիմնավորող ապացույցները «նախաքննությամբ ձեռք են բերվել մինչև դատախազի կողմից գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելը:

Դատարանը հարկ է համարում նաև նշել «որ դատաքննությամբ նույնպես չհիմնավորվեց «որ քննիչն ուղղակի կամ անուղղակի շահագրգռված է եղել գործի ելքով «չի իրականացրել գործի արդարացի քննություն «ուստի և չէր կարող մասնակցել քրեական գործով վարույթին:

Դատարանը գտնում է, որ դատաքննությամբ նաև չհաստատվեց, որ նախաքննության ընթացքում ապացույցներ ձեռք բերելիս թույլ են տրվել քննչական կամ դատավարական գործողությունների կատարման կարգի այնպիսի էական խախտումներ որոնցով խախտվել են քրեական դատավարության մասնակիցների մասնավորապես՝ ամբաստանյալ Կ.Հովհաննիսյանի հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները կամ քրեական դատավարության սկզբունքները: Այսպիսով՝ դատարանը հանգում է եզրակացության, որ թեև քննիչին հայտնված բացարկի չքննարկմամբ թույլ է տրվել քրեադատավարական օրենքի պահանջի խախտում, «սակայն այն իր բնույթով և առաջացրած հետևանքներով չի կարող համարվել օրենքի ու դատավարական սկզբունքի այնպիսի էական խախտում, որն ազդել է կամ կարող էր ազդել ստացված փաստական տվյալների հավաստիության վրա և առաջացրել է ամբաստանյալի հիմնական իրավունքների և ազատությունների կամ քրեական դատավարության սկզբունքների խախտում, որի արդյունքում նախաքննությամբ ձեռք բերված փաստական տվյալները՝ որպես ապացույց պետք է համարվեն անթույլատրելի և այդ հիմքով ամբաստանյալը պետք է արդարացվի (...):»¹⁰:

8. Վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտում նշել է. «(...) [Ք]ննիչը, ըստ էության, պարտավոր է դատախազի կողմից լրացուցիչ նախաքննության վերադարձված գործը ոչ միայն կրկին ընդունել վարույթ, այլ այն ստանալուց հետո պետք է նախաքննությունն ավարտի մեկամսյա ժամկետում, իսկ դատախազին մեղադրական եզրակացությամբ գործն ստանալուց հետո որոշում կայացնելու համար վերապահված 5-օրյա ժամկետն ինքնին պետք է դիտարկել նախաքննության համար օրենքով սահմանված ժամկետի մեջ: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Քրեական գործով նախաքննությունը պետք է ավարտվի ոչ ուշ, քան երկամսյա ժամկետում: Այդ ժամկետը հաշվվում է քրեական գործ հարուցելու մասին որոշում կայացնելու օրվանից և ավարտվում է գործը դատարան ուղարկելու մասին կամ գործով վարույթի կարճման մասին որոշման կայացման օրը: Անդրադատնալով նաև պաշտպանի այն պարտառաքանությանը, որ 19.04.2016թ. քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու ընթացքում մեղադրյալի և իր կողմից քննիչին բացարկ է հայտնվել, որը սակայն 20.10.2016թ. դրությամբ քննարկված չի եղել և այդ պայմաններում քննիչը կրկին անգամ ավարտել է նախաքննությունը, այսինքն՝ լինելով բացարկման ենթակա անձ, քննիչը 6 ամիս շարունակել է նախաքննություն կատարել՝ ժամկետներ ստանալով դատախազից, ապա վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ բոլոր դեպքերում, (այդ թվում նաև քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելուց և նախաքննության կատարումը նույն քննիչի կողմից շարունակելու դեպքում) դատախազը պարտավոր էր, ըստ էության, քննության առնել քննիչին հայտնված բացարկը, ինչը չի արվել: Սույն գործով, նշված խախտումն իր հերթին հանգեցրել է քրեադատավարական սկզբունքի այնպիսի էական խախտման, որն ինքնին ազդել է վարույթի հետագա ընթացքում քննիչի կողմից կայացված դատավարական

¹⁰ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 3-րդ, թերթեր 63-70:

որոշումների, այդ թվում նաև (քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու արդյունքում) կազմված նոր մեղադրական եզրակացության իրավաչափության վրա: Բացի այդ, դատախազը մեղադրական եզրակացությունը չհաստատելու և գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու վերաբերյալ որոշում է կայացրել նախաքննության ժամկետներն արդեն իսկ լրացած լինելու պայմաններում: Հետևաբար, դատախազի կողմից քննիչի բացարկման հարցը չլուծելու, գործի նախնական քննության ժամկետներից դուրս, նման որոշում կայացնելու, դրան հաջորդող ցուցումներ տալու, այնուհետև քննիչի կողմից գործն իր վարույթ չընդունելու պարագայում, կատարված քննչական գործողությունները և կայացված դատավարական որոշումներն, այդ թվում նաև քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու արդյունքում կազմված նոր մեղադրական եզրակացությունը չեն կարող դիտարկվել իրավաչափ: Այլ կերպ ասած, կոնկրետ դեպքում, թույլ են տրվել քննչական կամ դատավարական գործողությունների կատարման կարգի այնպիսի էական խախտումներ, ինչի արդյունքում խախտվել են քրեական դատավարության մասնակիցների, մասնավորապես՝ ամբաստանյալ Կ.Հովհաննիսյանի հիմնական իրավունքներն, այդ թվում նաև իր պաշտպանությունը քննիչին բացարկ հայտնելու եղանակով իրացնելու առնչությամբ:

Վերաքննիչ դատարանի դիտարկմամբ, նշված քրեադատավարական խախտումներն իրենց բնույթով էական են, ազդել են և չէին կարող չազդել սույն քրեական գործով վարույթի արդարացիության, այդ թվում նաև նոր կազմված մեղադրական եզրակացությամբ տեղ գրած փաստական տվյալների թույլատրելիության վրա:

Քննարկվող դեպքում, նշվածի առնչությամբ, դատարանը հանգել է չհիմնավորված հետևությունների, արդյունքում թույլ է տրվել դատավարական իրավունքի այնպիսի էական խախտում, որն իր հերթին հանգեցրել է նաև նյութական իրավունքի խախտման:

Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ սույն գործում առկա ապացույցների համակցությունը, դրանց թույլատրելիության տեսանկյունից, արդեն իսկ բավարար հիմք չի կարող հանդիսանալ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշին համապատասխան հաստատված համարելու, որ ամբաստանյալ Կարեն Սամվելի Հովհաննիսյանը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցավոր արարք (...)¹¹:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

9. Բողոքաբերը գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 10-ի որոշումն օրինական և հիմնավոր չէ, և այն կայացնելիս դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ դատավարական օրենքի խախտում, որն ազդել է գործի ելքի վրա:

Ի հիմնավորումը վերոնշյալ փաստարկի՝ բողոքաբերը նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանը նախաքննության ավարտման պահի վերաբերյալ դիրքորոշման հանգելիս չի կատարել համակարգային և համապարփակ վերլուծություն, հաշվի չի առել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 196-րդ և 197-րդ հոդվածների միջև առկա հակասությունները, առաջնորդվել է բացառապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի կարգավորումներով, և մեղադրական եզրակացության կապակցությամբ դատախազի համար նախատեսված հնգօրյա ժամկետը դիտարկելով նախաքննության ժամկետի մեջ՝ եկել է եզրահանգման,

¹¹ Տե՛ս քրեական գործի նյութեր, հատոր 4-րդ, թերթեր 65-136:

որ Դատախազը 2016 թվականի ապրիլի 26-ի որոշումը կայացրել է նախաքննության ժամկետներն արդեն իսկ լրացած լինելու պայմաններում:

Բողոքաբերի կարծիքով՝ քրեադատավարական իրավանորմերի համալիր վերլուծությունը միանգամայն վկայում է, որ նշված հնգօրյա ժամկետը որևէ կերպ չի կարող համարվել նախաքննության ժամկետ:

9.1. Անդրադառնալով Դատախազի կողմից լրացուցիչ քննության ուղարկված քրեական գործը Քննիչի կողմից կրկին վարույթ ընդունելու հարցին՝ բողոքաբերը նշել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը չի նախատեսել այնպիսի դրույթ, որի ուժով դատախազի կողմից լրացուցիչ քննության ուղարկված քրեական գործով քննիչը պարտավոր է կայացնել քրեական գործը կրկին վարույթ ընդունելու մասին որոշում:

9.2. Բողոքաբերի պնդմամբ՝ անհիմն է նաև Վերաքննիչ դատարանի դիրքորոշումն այն մասին, որ Դատախազի կողմից Քննիչի բացարկման հարցը չլուծելը տվյալ դեպքում հանգեցրել է քննչական կամ դատավարական գործողությունների կատարման կարգի էական խախտումների, ինչի արդյունքում խախտվել են քրեական դատավարության մասնակիցների, մասնավորապես՝ ամբաստանյալ Կ.Հովհաննիսյանի հիմնական իրավունքները, այդ թվում նաև՝ իր պաշտպանությունը Քննիչին բացարկ հայտնելու եղանակով իրացնելու առնչությամբ:

Ի հիմնավորումը վերոշարադրյալի՝ բողոքաբերը նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանն իր կողմից կայացված դատական ակտում որևէ կոնկրետ հանգամանք կամ փաստական տվյալ չի նշել այն մասին, թե ինչու է արտահայտվել այդ էական խախտումը, քրեական գործով ապացուցման գործընթացի վրա ինչպես է այն ազդել, ինչու է դրսևորվել ամբաստանյալի իրավունքներին և օրինական շահերին հասցված վնասը:

10. Ելնելով վերոնշյալից՝ բողոքի հեղինակը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 10-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռին:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

11. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի որոշումը՝ ամբաստանյալ Կարեն Հովհաննիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով անմեղ ճանաչելու և արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով արդարացնելու վերաբերյալ:

I. Նախաքննության ժամկետի ավարտը.

12. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ «Քրեական գործով մինչդատական վարույթը՝ քրեական գործով վարույթը քրեական գործ հարուցելու հարցի լուծման պահից մինչև գործն, ըստ էության, քննելու համար դատարան ուղարկելն է»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Նախաքննությունն ավարտվում է մեղադրական եզրակացություն, բժշկական բնույթի միջոցների կիրառման համար քրեական գործը դատարան ուղարկելու մասին կամ քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում կազմելով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Քրեական գործով նախաքննությունը պետք է ավարտվի ոչ ուշ, քան երկամսյա ժամկետում: Այդ ժամկետը հաշվվում է քրեական գործ հարուցելու մասին որոշում կայացնելու օրվանից և ավարտվում է գործը դատարան ուղարկելու մասին կամ գործով վարույթի կարճման մասին

որոշման կայացման օրը»:

Նույն հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ «Քրեական գործի նախաքննությունը վերսկսելու, քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու, ինչպես նաև կարճված գործի վարույթը նորոգելու դեպքերում նախաքննությունը պետք է ավարտվի մեկամսյա ժամկետում՝ համապատասխանաբար գործի նախաքննությունը վերսկսելու մասին որոշում կայացնելու, լրացուցիչ քննության վերադարձված քրեական գործը քննիչի կողմից ստանալու, գործի վարույթը նորոգելու մասին որոշում կայացնելու օրվանից սկսած: Այդ ժամկետի հետագա երկարացումը կարող է կատարվել սույն հոդվածի հինգերորդ մասով սահմանված կարգով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 274-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Դատախազը մեղադրական եզրակացությամբ գործն ստանալուց հետո՝ 5 օրվա ընթացքում, պարտավոր է ընդունել հետևյալ որոշումներից մեկը՝

1) հաստատել մեղադրական եզրակացությունը

(...)

3) իր ցուցումներով գործը վերադարձնել քննիչին՝ լրացուցիչ քննություն կատարելու կամ մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելու համար (...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հաստատելով մեղադրական եզրակացությունը՝ դատախազը գործն ուղարկում է այն դատարան, որին գործն ընդհայտ է»:

13. Քրեական գործով մինչդատական վարույթի վերաբերյալ վերոնշյալ քրեադատավարական նորմերի վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ եթե մինչդատական վարույթն ավարտվում է **գործն, ըստ էության, քննության առնելու համար դատարանն ուղարկելով**, ապա նախաքննությունը, ինչպես ուղղակիորեն սահմանել է օրենսդիրը, ավարտվում է, ի թիվս այլնի, **մեղադրական եզրակացություն** կազմելով: Մեղադրական եզրակացություն կազմելը որպես նախաքննության ավարտ դիտարկելը բխում է նաև նախնական քննության այս ձևի դատավարական բովանդակությունից: Մեղադրական եզրակացությունն այն դատավարական փաստաթուղթն է, որով ամփոփվում են նախաքննության արդյունքները և ստանում դատավարական ամրագրում: Նշված փուլին հաջորդում է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատավարական ղեկավարում իրականացնող դատախազի կողմից այդ մեղադրական եզրակացության ստուգման գործընթացը, որի ընթացքում ապացույցների հավաքմանն ուղղված քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններ չեն իրականացվում, ինչը բնորոշ է նախաքննությանը: Հետևաբար, մեղադրական եզրակացությամբ ստացված գործով որոշումներ կայացնելու՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 274-րդ հոդվածով նախատեսված հնգօրյա ժամկետը պետք է հաշվարկվի նախաքննության ավարտից հետո: Նշված մոտեցման մասին են վկայում նաև քրեադատավարական մի շարք ինստիտուտների այլ կարգավորումներ: Օրինակ՝ համագործակցության վարույթի շրջանակներում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.12.-րդ հոդվածի 4-րդ մասն ամրագրում է, որ **նախաքննության ավարտից հետո** քննիչը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 272-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, քրեական գործը հանձնում է հսկող դատախազին՝ մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու և մեղադրյալի նկատմամբ դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու միջնորդություն կազմելու համար: Վկայակոչված նորմն ուղղակիորեն ամրագրում է, որ մեղադրական եզրակացությունը հսկող դատախազի կողմից հաստատվում և կոնկրետ դեպքում համապատասխան միջնորդությունը կազմվում է նախաքննության ավարտից հետո, այլ ոչ թե նախաքննության ժամկետի ընթացքում:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 2-րդ մա-

սի այն դրույթին, որ նախաքննության ժամկետը, ի թիվս այլնի, ավարտվում է գործը դատարան ուղարկելու մասին որոշում կայացնելու օրը, ապա այս առնչությամբ հարկ է նշել, որ նույն հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն, քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու դեպքում, նախաքննությունը պետք է ավարտվի մեկամսյա ժամկետում՝ լրացուցիչ քննության վերադարձված քրեական գործը քննիչի կողմից ստանալու օրվանից սկսած: Վերոնշյալ նորմով, կոնկրետ ժամկետում նախաքննությունն ավարտելու պահանջի նախատեսումը վկայում է այն մասին, որ օրենսդիրը ելնում է այս դեպքում ավարտված նախաքննությունը վերսկսելու գաղափարից: Հակառակ դեպքում, եթե նախաքննության ժամկետը ներառեր նաև մեղադրական եզրակացությամբ ստացված գործով դատախազի կողմից որոշումներ կայացնելու համար սահմանված ժամկետը, ապա գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու դեպքում, նախաքննության ժամկետը պետք է պարզապես շարունակեր հոսել:

Այսպիսով, քրեադատավարական վերոնշյալ նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ նախաքննության ժամկետի հաշվարկն ավարտվում է մեղադրական եզրակացություն կազմելով: Ուստի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 274-րդ հոդվածով սահմանված՝ մեղադրական եզրակացությամբ ստացված գործով որոշումներ կայացնելու համար դատախազի համար սահմանված հնգօրյա ժամկետը նախաքննության ժամկետի մեջ չի հաշվարկվում:

14. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ.

- թիվ 13103416 քրեական գործի նախաքննության ժամկետը Քննիչի՝ 2016 թվականի ապրիլի 15-ի համապատասխան միջնորդության արդյունքում, Դատախազի կողմից երկարացվել է հինգ օրով՝ մինչև 2016 թվականի ապրիլի 23-ը¹²,

- 2016 թվականի ապրիլի 21-ին կազմվել է մեղադրական եզրակացություն, որը նույն թվականի ապրիլի 22-ին ուղարկվել է Դատախազին¹³,

- 2016 թվականի ապրիլի 26-ին Դատախազի կողմից որոշում է կայացվել թիվ 13103416 քրեական գործով մեղադրական եզրակացությունը չհաստատելու և քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու մասին¹⁴,

- Առաջին ատյանի դատարանը գտել է, որ մեղադրական եզրակացությամբ գործը ստանալուց հետո, դատախազի կողմից համապատասխան որոշում կայացնելու 5-օրյա ժամկետը ենթակա չէ հաշվարկման նախաքննության ժամկետի մեջ¹⁵,

- Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ մեղադրական եզրակացությամբ գործը ստանալուց հետո, դատախազի կողմից համապատասխան որոշում կայացնելու 5-օրյա ժամկետը ենթակա է հաշվարկման նախաքննության ժամկետի մեջ¹⁶:

15. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական տվյալները գնահատելով սույն որոշման 13-րդ կետում արտահայտված դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումն այն մասին, որ դատախազին վերապահված 5-օրյա ժամկետը պետք է դիտարկել նախաքննության համար օրենքով սահմանված ժամկետի մեջ, հիմնավոր չէ:

¹² Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

¹³ Տե՛ս սույն որոշման 5.1-րդ կետը:

¹⁴ Տե՛ս սույն որոշման 5.2-րդ կետը:

¹⁵ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

II. Լրացուցիչ քննության վերադարձված գործը քննիչի կողմից վարույթ ընդունելը.

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ դատախազի լիազորություններն ամրագրող 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 12-րդ կետի համաձայն՝ *«Նախաքննության և հետաքննության նկատմամբ դատավարական ղեկավարում իրականացնելով՝ դատախազի բացառիկ լիազորությունն է՝ վերադարձնել քրեական գործերը քննիչին՝ լրացուցիչ քննություն կատարելու համար պարտադիր ցուցումներով»:*

17. Դատախազի լիազորություններն ամրագրող՝ վերոշարադրյալ քրեադատավարական նորմից, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 274-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում ամրագրված՝ գործը դատախազի կողմից քննիչին վերադարձնելու վերը հիշատակված քրեադատավարական նորմի ձևակերպումից բխում է, որ օրենսդիրն ամրագրել է լրացուցիչ քննություն կատարելու և մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելու համար գործը կոնկրետ քննիչին վերադարձնելու օրենսդրական պահանջ: Այսինքն, տվյալ դեպքում գործը վերադարձվում է այն քննիչին, ում վարույթում այն գտնվել է, և ով արդեն իսկ գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշում է կայացրել՝ ելնելով նման որոշում կայացնելու պարտադիր օրենսդրական պահանջից՝ որպես քրեական գործով նախաքննություն իրականացնելու իրավասություն ձեռք բերելու և պատշաճ սուբյեկտ հանդիսանալու իրավական հիմք: Վերոշարադրյալ գաղափարի հաշվառմամբ էլ օրենսդիրը չի նախատեսել գործը լրացուցիչ քննության վերադարձվելու դեպքում քննիչի կողմից կրկին այն վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելու օրենսդրական պահանջ: Գործը լրացուցիչ քննության վերադարձվելու դեպքում այն ենթակա կլինի կրկին վարույթ ընդունման, եթե լրացուցիչ քննությունը հանձնարարվի ոչ թե այն քննիչին, ում վարույթում տվյալ գործը գտնվել է, մեկ այլ քննիչի, ով տվյալ քրեական գործը երբևիցե իր վարույթ ընդունելու մասին որոշում չի կայացրել, և հետևաբար չի կարող տվյալ գործով նախաքննություն իրականացնելու իրավասու սուբյեկտ հանդիսանալ:

18. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ Դատախազի կողմից մեղադրական եզրակացությունը չհաստատելուց և քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելուց հետո լրացուցիչ քննությունն իրականացվել է սույն Քննիչի կողմից¹⁷:

19. Սույն որոշման 17-րդ կետում ներկայացված իրավական դիրքորոշման հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը հիմնավոր չի համարում Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումներն այն մասին, որ առանց գործը կրկին վարույթ ընդունելու կատարված քննչական գործողությունների և կայացված դատավարական որոշումների արդյունքում կազմված նոր մեղադրական եզրակացությունն ոչ իրավաչափ է:

III. Քննիչին հայտնած բացարկի լուծումը.

20. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ *«Դատավորը, դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմնի աշխատակիցը չեն կարող մասնակցել քրեական գործով վարույթին, եթե նրանք ուղղակի կամ անուղղակի շահագրգռված են գործի ելքով»:*

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 88-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Բացարկները, ինքնաբացարկները և գործով վարույթից հեռացնելու մասին միջնորդությունները հայտարարվում են քրեական դատավարությանը համապատասխան անձանց մասնակցությունը բացառող հանգամանքների հիման վրա:*

(...)

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 5.4-րդ կետը:

3. Դատավարության մասնակիցն իրավունք ունի դատախազին, քննիչին, հետաքննության մարմնի աշխատակցին քրեական գործով վարույթի ցանկացած պահի բացարկ հայտնելու: (...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 92-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Քննիչը կամ հետաքննության մարմնի աշխատակիցը չի կարող մասնակցել քրեական գործով վարույթին, եթե առկա է սույն օրենսգրքի՝ դատավորի ինքնաբացարկը սահմանող 90 հոդվածով նախատեսված հանգամանքներից որևէ մեկը:

(...)

3. Քննիչին կամ հետաքննության մարմնի աշխատակցին հայտնված բացարկը լուծում է քննության նկատմամբ դատավարական ղեկավարում իրականացնող դատախազը կամ վերադաս դատախազը»:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի՝ դատավորի ինքնաբացարկի հիմքերը սահմանող՝ 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Ինքնաբացարկի հիմքերը ներառում են, ի թիվս այլնի, այն դեպքերը, երբ՝

1) դատավորը կանխակալ վերաբերմունք ունի որպես կողմ հանդես եկող անձի, նրա ներկայացուցչի, փաստաբանի, դատավարության այլ մասնակիցների նկատմամբ (...)»:

21. Բացարկի ինստիտուտի նախատեսմամբ օրենսդիրն ամրագրել է այն դատավարական երաշխիքը, որը հնարավորություն է տալիս քրեական գործի ելքով ուղղակի կամ անուղղակի շահագրգռված դատավարության սուբյեկտին հեռացնել քրեական գործի վարույթն իրականացնելուց կամ գործի վարույթին մասնակցելուց: Այն անձի արդար դատաքննության, իր իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի, ինչպես նաև իրավունքի գերակայության ապահովման գրավականն է¹⁸: Հետևաբար, վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնված բացարկը լուծելը և վերջինիս՝ վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը հաստատելը կոնկրետ վարույթով պատշաճ սուբյեկտի կողմից քննչական կամ այլ դատավարական գործողությունների կատարման և դատավարական որոշումների ընդունման, և ըստ այդմ՝ դրանց օրինականության ապահովման նախապայման է: Այս իրավաչափ գաղափարից է բխում նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի կարգավորումը, համաձայն որի՝ քրեական գործով վարույթում մեղադրանքի հիմքում չեն կարող դրվել և որպես ապացույց օգտագործվել այն նյութերը, որոնք ձեռք են բերվել՝ **բացարկման ենթակա անձի մասնակցությամբ**, եթե նա իմացել է կամ պետք է իմանար քրեական գործով վարույթին իր մասնակցությունը բացառող հանգամանքների առկայության մասին: Հետևաբար, եթե քրեական գործով ձեռքբերված ապացույցների թույլատրելիությունը վիճարկվում է նշված հիմքով, ապացույցների գնահատում իրականացնող սուբյեկտը պետք է քննարկման առարկա դարձնի վարույթին՝ ապացույցներ ձեռք բերած սուբյեկտի **մասնակցությունը բացառող կոնկրետ հանգամանքների առկայության կամ բացակայության հարցը**:

21.1. Վերոշարադրյալ օրենսդրական նորմերի վերլուծությունից բխում է, որ քննիչի՝ վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքներից մեկը կողմի նկատմամբ ունեցած կանխակալ վերաբերմունքն է: Սակայն նշված հիմքով քննիչին բացարկ հայտնելու միջնորդություն ներկայացնելիս, միջնորդություն հարուցող սուբյեկտը պետք է կոնկրետ փաստերի վկայակոչմամբ հիմնավորի նշված հիմքի առկայությունը, որն անկողմնակալ դիտորդի մոտ

¹⁸ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրաչյա Ներսիսյանի և Էդգար Ամիրջանի գործով 2017 թվականի նոյեմբերի 15-ի թիվ ՏԴ2/0005/01/16 որոշման 14-րդ կետը:

կարող է ողջամիտ կասկած հարուցել քննիչի անաչառության վերաբերյալ: Իր հերթին բացարկը լուծող կամ բացարկման ենթակա անձի կողմից ձեռքբերված լինելու հիմքով վիճարկվող ապացույցի թույլատրելիությունը գնահատող սուբյեկտը պետք է հիմնավորված հաստատի կամ հերքի նշված հիմքի առկայությունը: Ինչ վերաբերում է քննիչի կայացրած որոշումների հետ դատավարության մասնակցի անհամաձայնությանը կամ սոսկ այն հանգամանքի վկայակոչմանը, որ դրանք չեն բխում կոնկրետ մասնակցի շահերից, դեռևս բավարար չեն քննիչի ոչ անաչառ լինելու վերաբերյալ ողջամիտ ենթադրություն անելու համար:

22. Սույն գործի նյութերի համաձայն՝

- 2016 թվականի ապրիլի 19-ին քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու ընթացքում մեղադրյալ Կ. Հովհաննիսյանը և նրա պաշտպանը Քննիչին բացարկ են հայտնել: Կ.Հովհաննիսյանը հայտարարել է, որ միջնորդությունը մերժելով՝ քննիչը ցուցաբերել է կանխակալ վերաբերմունք: Իսկ Կ. Հովհաննիսյանի պաշտպանը նշել է, որ. «Առանց քրեական գործի բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննություն կատարելու, խախտելով մրցակցության և արդար դատական քննության սկզբունքը, լիովին անհիմն մերժելով մեղադրյալի միջնորդությունը, քննիչ Ս. Նազարյանը հայտարարում է նախաքննության ավարտի մասին, ինչը վկայում է քննիչի կանխակալ և ոչ օբյեկտիվ վերաբերմունքի մասին»¹⁹,

- 2016 թվականի ապրիլի 26-ին Դատախազի կողմից որոշում է կայացվել՝ թիվ 13103416 քրեական գործով մեղադրական եզրակացությունը չհաստատելու և քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու մասին²⁰,

- վերադարձված քրեական գործով քննությունն իրականացվել է նույն Քննիչի կողմից, ով 2016 թվականի սեպտեմբերի 28-ի որոշմամբ Կ.Հովհաննիսյանին նախկինում առաջադրված մեղադրանքը փոփոխել է, և նրան նոր մեղադրանք է առաջադրել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով²¹,

- 2016 թվականի հոկտեմբերի 26-ին թիվ 13103416 քրեական գործը նոր մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան²²,

- Առաջին ատյանի դատարանը փաստել է, որ թեև Քննիչին հայտնված բացարկի չքննարկմամբ թույլ է տրվել քրեադատավարական օրենքի պահանջի խախտում, սակայն այն իր բնույթով և առաջացրած հետևանքներով չի կարող համարվել օրենքի ու դատավարական սկզբունքի այնպիսի էական խախտում, որն ազդել է կամ կարող էր ազդել ստացված փաստական տվյալների հավաստիության վրա և առաջացնել ամբաստանյալի հիմնական իրավունքների և ազատությունների կամ քրեական դատավարության սկզբունքների խախտում, որի արդյունքում նախաքննությամբ ձեռք բերված փաստական տվյալները՝ որպես ապացույց պետք է համարվեն անթույլատրելի և այդ հիմքով ամբաստանյալը պետք է արդարացվի²³.

- Վերաքննիչ դատարանը, անդրադառնալով պաշտպանի այն փաստարկին, որ 2016 թվականի ապրիլի 19-ին քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու ընթացքում մեղադրյալի և իր կողմից Քննիչին հայտնված բացարկը 2016 թվականի հոկտեմբերի 20-ի դրությամբ քննարկված չի եղել, և այդ պայմաններում Քննիչը կրկին անգամ ավարտել է նախաքննությունը, այսինքն՝ լինելով **բացարկման ենթակա անձ**, քննիչը 6 ամիս շարունակել է նա-

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 5.1-րդ կետը:

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 5.2-րդ կետը:

²¹ Տե՛ս սույն որոշման 5.3-րդ կետը:

²² Տե՛ս սույն որոշման 5.4-րդ կետը:

²³ Տե՛ս նույն տեղում:

խաքնություն կատարել՝ ժամկետներ ստանալով Դատախազից, գտել է, որ բոլոր դեպքերում (այդ թվում նաև քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու և նախաքննության կատարումը նույն քննիչի կողմից շարունակելու դեպքում) Դատախազը պարտավոր էր, ըստ էության, քննության առնել քննիչին հայտնված բացարկը, ինչը չի արվել: Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ՝ նշված խախտումն իր հերթին հանգեցրել է քրեադատավարական սկզբունքի այնպիսի էական խախտման, որն ինքնին ազդել է վարույթի հետագա ընթացքում քննիչի կողմից կայացված դատավարական որոշումների, այդ թվում նաև (քրեական գործը լրացուցիչ քննության վերադարձնելու արդյունքում)՝ կազմված նոր մեղադրական եզրակացության իրավաչափության վրա²⁴:

23. Սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված փաստական տվյալները վերլուծելով սույն որոշման 21-21.1-րդ կետերում վկայակոչված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Դատախազը, չքննարկելով Քննիչին հայտնած բացարկը, թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջի խախտում:

23.1. Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ քննիչին բացարկ հայտնելը և հայտնած բացարկը չլուծելն ինքնին չեն ենթադրում բացարկ հայտնելու հիմքի՝ գործի ելքով քննիչի շահագրգռված լինելու փաստի առկայություն: Այլ կերպ՝ քննիչին հայտնած բացարկը չլուծելը չի ենթադրում, որ քննիչը ինքնաբերաբար դառնում է **բացարկման ենթակա անձ**, որի ուժով էլ նրա կողմից ձեռք բերված ապացույցները պետք է համարվեն անթույլատրելի:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Քննիչին հայտնած բացարկը չլուծելը տվյալ դեպքում քրեադատավարական օրենքի այնպիսի էական խախտում չէ, որ կարող էր մեխանիկորեն հանգեցնել քրեական գործով վերջնիս կողմից ձեռք բերված փաստական տվյալները որպես ապացույց օգտագործելու անթույլատրելիության: Եվ տվյալ դեպքում, ստորադաս դատարանները, Քննիչի կողմից ձեռքբերված ապացույցները գնահատելիս, պետք է քննարկեին վերջինիս՝ վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը, ինչը և փաստացի արվել է Առաջին ատյանի դատարանի կողմից: Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը ոչ իրավաչափորեն Քննիչին դիտարկել է **բացարկման ենթակա անձ**՝ բացառապես պայմանավորված վերջինիս բացարկ հայտնված լինելու և Դատախազի կողմից այն քննարկած չլինելու հիմքով:

23.2. Ինչ վերաբերում է Քննիչի՝ վարույթին մասնակցությունը բացառող հանգամանքների առկայությանը, ապա սույն գործի նյութերից բխում է, որ Քննիչին բացարկ է հայտնվել պաշտպանության կողմի նկատմամբ կանխակալ վերաբերմունք ունենալու հիմքով՝ իբրև հիմնավորում վկայակոչելով մեղադրյալի հարուցած միջնորդությունը մերժելը և առանց բազմակողմանի ու օբյեկտիվ քննություն իրականացնելու նախաքննության ավարտ հայտարարելը:

23.3. Սույն որոշման 21.1-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշման հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Քննիչի կայացրած որոշման հետ կողմի անհամաձայնությունը, առանց Քննիչի անաչառությունը կասկածի տակ դնող բավարար փաստերի վկայակոչման, չի կարող բացարկի հիմք լինել, **բացառել վարույթին վերջինիս մասնակցությունը**: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն իրավաչափ է համարում Առաջին ատյանի դատարանի այն դիրքորոշումը, որ թեև Քննիչին հայտնված բացարկի չքննարկմամբ Դատախազը թույլ է տվել քրեադատավարական օրենքի խախտում, սակայն այն իր բնույթով և

²⁴ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

առաջացրած հետևանքներով չի կարող համարվել քրեադատավարական օրենքի այնպիսի էական խախտում, որն ազդած լինի գործով ձեռքբերված փաստական տվյալների՝ որպես ապացույց օգտագործելու թույլատրելիության վրա:

24. Ուստի, նշվածի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հիմնավոր չեն Քննիչին հայտնած բացարկը Դատախազի կողմից չլուծելու պարագայում վերադարձված քրեական գործով կատարված քննչական գործողությունների, կայացված դատավարական որոշումների և դրանց արդյունքում կազմված նոր մեղադրական եզրակացության ոչ իրավաչափ լինելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումները:

25. Այսպիսով, ամփոփելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումը՝ ամբաստանյալ Կարեն Հովհաննիսյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով անմեղ ճանաչելու և արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով արդարացնելու վերաբերյալ, իրավաչափ չէ:

26. Վերոշարադրյալի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտ կայացնելիս թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ, 92-րդ, 105-րդ և 274-րդ հոդվածների պահանջների խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմք են Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու համար: Մինևույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռն օրինական է, հիմնավորված և պատճառաբանված, Առաջին ատյանի դատարանը թույլ չի տվել գործի ելքի վրա ազդեցություն ունեցող դատական սխալ, ուստի անհրաժեշտ է օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի մայիսի 30-ի դատավճիռն՝ հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալ Կարեն Սամվելի Հովհաննիսյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 10-ի որոշումը բեկանել և օրինական ուժ տալ Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի մայիսի 30-ի դատավճիռն:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Արմեն ԶԻՉՈՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Գագիկ ՊՈՂՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Արման ՕՀԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Դանիել ԴԱՆԻԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Դիանա ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Տաթևիկ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի նախագահ
Գոռ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն վեց անգամ:

Հոդվածը տպագրության է ընդունվում միայն գրավոր կարծիքի կամ երաշխավորության առկայության դեպքում:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող հոդվածների տեխնիկական պահանջները.

- հոդվածի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
- հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը, հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
- տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
- հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- հիմնական տառաչափը՝ 12,
- միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
- հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
- հոդվածը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա մյուս երկու լեզուներով ամփոփում և երեք լեզվով մինչև 10 բանալի բառեր,
- մերժված հոդվածը չի վերադարձվում,
- հոդվածը տրամադրել էլեկտրոնային և տպագիր եղանակով: